Редакційна колегія:
БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук,
заступник директора Інституту
світової економіки і міжнародних
відносин НАН України;
БІЛИНСЬКИЙ Маркіян,
директор Інституту демократії
імені Пилипа Орлика;
ВЕСЕЛОВСЬКИЙ А.І.,
заступник Міністра
закордонних справ України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
директор Інституту міжнародних
відносин Національного
університету ім. Тараса Шевченка,
академік НАН України;
ГУНЧАК Тарас,
доктор історичних наук, професор
Раттерського університету (США);
ГУМЕНЮК Б.І.,
ректор Дипломатичної академії
України при Міністерстві
закордонних справ України;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук,
директор Інституту законодавства
Верховної Ради України,
член-кореспондент НАН України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук,
заступник директора Інституту
історії України НАН України;
ПАЗЕНОК В.С.,
член-кореспондент НАН України,
академік Української академії
політичних наук;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач
Юлія Валєєва
Володимир Семенов
Леся Савчин
Лариса Аврамчук
Валерій Гришаков
Ігор Длябога, американський
журналіст
Олександр Мотиль, американський
вчений
Лідія Ярцева

Позиція авторів не завжди збігається
з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук
матеріалів без посилання на
"Зовнішні справи" не дозволяється.
Редакція не несе відповідальності
за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи",
суспільно-політичний журнал
травень 2008, № 5
Виходить щомісяця.
Засновник – Міністерство
закордонних справ України.
Адреса редакції: 01018, м. Київ,
Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта:
o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 701
від 9 червня 1994 р.
Друк: ТОВ «Вістка».
Тираж 1250 примірників.
Відпускна ціна редакції - 10 гривень
Передплатний індекс: 74402
"Зовнішні справи", 2008

На наших обкладинках:
1 стор. – карикатура художниці Марини Туровської (Україна), нагороджена першою премією Міжнародного конкурсу карикатури в Полтаві «Карлюка-2005».
4 стор. – репродукція картини заслуженого художника України, лауреата Національної премії ім. Т.Г.Шевченка Валерія Франчука.

Тисячу років тому, себто в минулому столітті, одна бабуся в далекому селі, подаючи мені, студентці першого курсу, остаточно зголоднілій на сільськогосподарській практиці, скриньку молока з домашніми пирогами, примовляла:

– Я тебе нагодую, а хтось із людей обов'язково моєму синові допоможе. Ти, їж доню, їж, і друзям своїм візьми. Все вернеться. Все до нас повертається....

Цей ефект „всеповернення" мешканці Австралії охрестили бумерангом, і назвали на його честь одну найнебезпечнішу зброю.

Усе повертається... Водою... Суходолом... Повітрям... Думками і почуттями... І мріями також!

Здається, ми прийшли до наших прадавніх витоків нерозуміння сутності. Втративши посеред дороги будь-які просторово–часово–морально–етичні орієнтири, ми задираємо голову до небес і закликаємо їх дати відповідь на елементарні запитання: „Хто? Що? Де? Коли? Скільки і як?"

На відміну від пращурів, ми поки що не навчилися слухати тишу, розпізнавати різні відтінки її мовчання. Не розуміємо ані мотивацію власних вчинків, ані логіку розвитку загальнолюдських процесів.

Це ми заблукали на черговому узбіччі позачергового витку невідомо чи нашої історії.

Це ми піднялися геть за далекі хмари на легкому човні сподівань.

Це ми летимо в незрозумілість на захмарності чиїхось бажань.

Це все ми.

„Сунув на повітряній кульці до рожевих замків один чолов'яга, аби зустрітися з іншим, і загубив свою дорогу, – написано у старій притчі. – І спустився він тоді ближче до землі й запитав у зустрічної жінки, де він, де його шлях і коли він потрапить на місце призначеного їм побачення.

Жінка відповіла йому, що нині він перебуває на відстані 60 фунтів від Землі, окреслила паралелі та меридіани, намалювала точку знаходження його човна у світовій безодні.

– Ви, напевно, програміст, – поставив діагноз мандрівник, – оскільки я отримав дуже точні відповіді на свої запитання, які здавалися мені абсолютно несуттєвими.

– Переконана, що ви – політик, виголосила вердикт співрозмовниця. Оскільки не знаєте, де перебуваєте та куди прямуєте. Ви піднялися на височінь виключно завдячуючи повітрю. Ви дали обіцянку, про спосіб виконання якої не мали жодної уяви. І очікуєте, що люди, які знаходяться нижче від вас, вирішать ваші проблеми. Зрештою, до нашої зустрічі ви перебували саме в такому становищі. Тільки тепер ви маєте намір звинуватити мене в усіх ваших негараздах.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
- **ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74**
- **ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк Тел. +38 (062) 304-20-22**
- **ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33**
- **АТЗТ „Самміт" Тел. +38 (044) 280-47-45,**

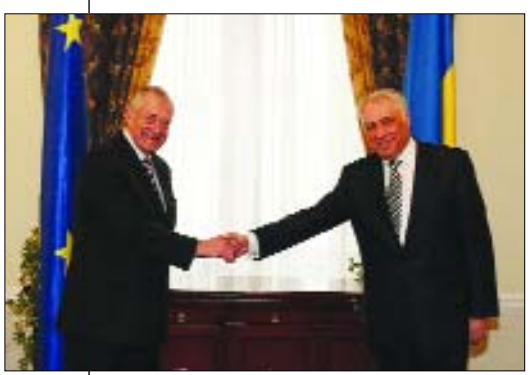
або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 10 гривень.

Топ "15х15" в Україні та світі

(15 березня – 15 квітня)

1. 18 березня відбулася зустріч Міністра закордонних справ України Володимира Огризка з Трійкою ЄС. Під час зустрічі з боку Словенського головування в Євросоюзі було передано лист Міністра закордонних справ Словенії Д.Рупеля, в якому висловлено співчуття з приводу загибелі українського миротворця в Косово, а також подяку всьому українському миротворчому контингенту за його зусилля. Сторони позитивно оцінили результати засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС та Сьомого раунду переговорів щодо Нової посиленої угоди між Україною та ЄС, що відбулися в Брюсселі в березні цього року. Окремий акцент було зроблено на необхідності повного виконання Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС у контексті першої зустрічі Спільного візового комітету. Сторони також торкнулися питань боротьби з проявами ксенофобії та расизму й домовилися про координацію зусиль

2. 20 березня відбулася зустріч в.о. Першого заступника Міністра закордонних справ України Юрія Костенка з Генеральним секретарем Ради Європи (РЄ) Террі Девісом у рамках його візиту до України на запрошення Президента України В.Ющенка. У ході бесіди сторони приділили основну увагу питанню ролі та місця РЄ в сучасній політичній архітектурі континенту, зокрема, що стосується відносин Організації з ЄС, а також стратегії реформування Ради Європи, внеску України у святкування 60-річного ювілею РЄ та інституційного оформлення співробітництва ГУАМ з Радою Європи. Крім того, було обговорено питання реалізації Плану дій Ради Європи щодо України та перспективи розробки нового Плану дій на період 2008–2011 рр.

3. 25 березня, перебуваючи з офіційним візитом у Японії, Міністр закордонних справ України Володимир Огризко виступив в Японському інституті міжнародних відносин на тему „Сучасна зовнішня політика України". Міністр виокремив пріоритетні напрями зовнішньої політики нашої країни, розкрив основні цілі європейської та євроатлантичної інтеграції, відзначив дедалі зростаючу роль організації ГУАМ у системі міжнародних відносин. Особливу увагу було приділено стану двосторонніх відносин між Україною та Японією. Міністр відзначив значний потенціал цієї співпраці. Зокрема, в економічній, науковій та культурній сферах. Увагу поважної аудиторії, серед якої були представники урядових і наукових кіл Японії, політики, іноземні дипломати, було привернуто до кроків Української держави за кордоном, спрямовані на визнання Голодомору 1932–33 років геноцидом українського народу

4. 29 березня в Києві відбувся Українсько-польський економічний форум, у якому взяли участь глава польського уряду Дональд Туск, прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко, Надзвичайний і Повноважний посол Республіки Польща в Україні Яцек Ключковський. У ході форуму сторони дійшли згоди щодо необхідності збільшити інвестиції на облаштування прикордонних переходів між двома країнами. Зокрема, прем'єр-міністр України висловила невдоволення наявною мінімальною кількістю прикордонних переходів між Україною й Польщею та зазначила, що уряд готовий передбачити на ці цілі значні інвестиції в Державному бюджеті. Глава польського уряду заявив, що Польща надзвичайно зацікавлена у вирішенні цього питання й готова забезпечити необхідне фінансування. Крім того, Туск зазначив, що Польща готова до співпраці з Україною за всіма напрямами й чекає відповідної реакції для польського бізнесу з боку української сторони.

5. 1 квітня у Києві відбулася офіційна церемонія зустрічі Президента України Віктора Ющенка та Президента Сполучених Штатів Америки Джорджа Буша. Того самого дня відбулися українсько-американські переговори в розширеному колі. Сторони обговорили ряд важливих стратегічних питань, а також низку актуальних тем, що стосуються двостороннього співробітництва України та США в тих галузях, які становлять інтерес для двох держав. Україна і США підписали „Дорожню карту" двосторонніх відносин. Підпис під документом поставили співголови Міжвідомчої координаційної групи: з української сторони – Перший заступник міністра закордонних справ України Володимир Хандогій, з американської сторони – Помічник Держсекретаря США з питань Європи та Євразії Деніел Фрід. Цей ком-

плексний документ чітко визначив пріоритети взаємодії обох країн у багатьох сферах – від політичного діалогу до екологічної безпеки. Зокрема, одним із них є активне сприяння розширенню контактів між громадянами двох держав на всіх рівнях. Було підписано важливу міжурядову угоду про торговельне та інвестиційне співробітництво.

6. 1 квітня в Одесі святкували традиційну 35-ту Гуморину, урочисте відкриття якої вперше відбулося за участі міської влади. На площі перед будівлею мерії учасники свята сміху несподівано виявили „родовище одеського гумору". Право повернути вентиль „установки видобування гумору" було надане одному із засновників свята – письменнику-гумористу Валерію Хаїту. Міжнародний статус свята підтвердився присутністю великої кількості гостей, зокрема, з Білорусі, Болгарії, Латвії, Литви, Росії, Румунії й Туреччини. Вони взяли участь у численних комічних парадах, карнавальній ході, виставах, відкриттях кумедних пам'ятників.

7. 3 квітня у Санкт-Петербурзі відбулося засідання Ради Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД (МПА СНД). Під час офіційного дводенного візиту в роботі тридцятого пленарного засідання МПА СНД взяв участь

Голова Верховної Ради України Арсеній Яценюк. Спікер Українського Парламенту також провів низку зустрічей, зокрема, з головою Державної думи Федеральних Зборів Російської Федерації Борисом Гризловим.

8. 6 квітня в Києві люди масово надували мильні бульбашки. Цього дня кияни взяли участь у святкуванні Дня мильних бульбашок, який було започатковано три роки тому москвичами в рамках акції дрімфлеш. Тепер свято проводиться у першу неділю квітня одночасно в Києві, Москві, Ризі, Пермі та Єкатеринбурзі.

9. 6 квітня у Києві розпочала роботу V Асамблея Всесвітнього руху за демократію. Всесвітній рух за демократію заснований у 1999 р. в Нью-Делі з метою створення можливості для співпраці діячів, аналітиків і практиків, переконаних у потребі поширювати та зміцнювати демократію на земній кулі. Виступаючи на Асамблеї, Президент України Віктор Ющенко висловив упевненість, що членство в НАТО та Європейському Союзі, співпраця з якими носить стратегічний характер, є безсумнівною українською перспективою. Укладаючи нову поглиблену угоду з ЄС восени цього року, українська сторона зможе зафіксувати в цьому документі положення про асоційоване членство з ЄС. Загалом, у роботі цьогорічної Асамблеї взя-

ло участь близько 500 демократичних активістів. У рамках Асамблеї пройшов ряд практичних семінарів, де увага зосереджуватиметься як на світових, так і на регіональних труднощах в розвитку та захисті демократії.

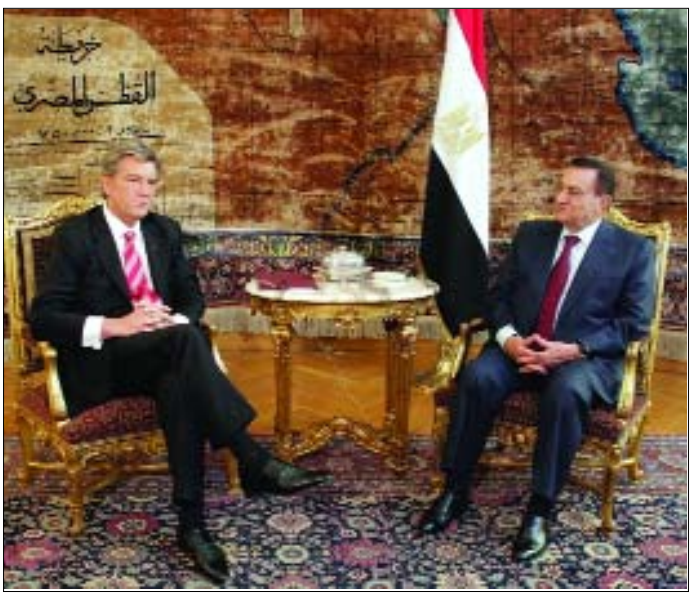
10. 7 квітня Президент України Віктор Ющенко здійснить офіційний візит до Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамагирії. Метою цього візиту стало виведення українсько-лівійських відносин на рівень привілейованого партнерства.

У рамках візиту відбулася зустріч Президента України з лідером лівійської революції Муамаром Каддафі. Сторони на найвищому рівні домовилися про просування економічних інтересів України та спільних перспективних проектів у Африці, стимулювання торгово-економічного співробітництва через активне залучення українських бізнес-кіл до роботи на лівійських ринках та реалізацію економічних проектів на території Лівії. Під час переговорів розглядалися питання співпраці у нафтогазовій, авіабудівній, агропромисловій, фінансово-інвестиційній, військово-технічний та гуманітарній сферах. Враховуючи, що Лівія у 2008-2009 роках обійматиме посаду непостійного члена Ради безпеки ООН, на переговорах розглядалися проблеми міжнародної безпеки та боротьби з тероризмом, незаконним обігом наркотиків і зброї, організованою злочинністю, а також реформування ООН, урегулювання близькосхідного конфлікту, ядерного потенціалу Ірану, подолання регіональних конфліктів у Косові та Дарфурі. Сторони підписали низку двосторонніх угод. Зокрема, Програму співробітництва між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагирією на 2008-2009 роки. З української сторони документ підписав Міністр закордонних справ Володимир Огризко.

11. 8 квітня у Львові відбулася акція на підтримку незалежності Тибету. Подібні акції під гаслом "Тибет – країна вільних людей. Свободу тим, хто її прагне!" впродовж останнього часу проходили в усьому світі. Мета даної акції – поінформувати львів'ян про події в Тибеті та закликати мешканців міста підтримати ініціативу активістів – звернутися до депутатів Львова, щоб вони спроямували заяву до депутатів Верховної Ради України, які визначили б позицію України щодо цих подій. Як запевнили учасники акції, в Тибеті, де немає ні армії, ні поліції, гинуть мирні люди, а китайська влада з 1950 року руйнує буддійські монастирі, бібліотеки та пам'ятки цієї автономної частини Китаю. Учасники акції закликають парламентаріїв не залишати Україну осторонь цих трагічних подій.

12. 9 квітня розпочався офіційного візит Президента України Віктора Ющенка до Арабської Республіки Єгипет. «Цей візит носить проривний характер для організації нових відносин», – відзначив Глава української держави. У рамках офіційного візиту пройшли зустрічі Президента

В. Ющенка з керівництвом Єгипту: Президентом Хосні Мубараком, Прем'єр-міністром Ахмедом Назіфом, Головою Народних зборів (парламенту) Ахмедом Суруром. Протягом цих зустрічей був підтриманий активний політичний діалог між Україною та Єгиптом як ключовою державою близькосхідного регіону. За результатами переговорів лідерів двох країн була висловлена політична підтримка поглиблених двосторонніх торговельно-економічних відносин, насамперед у сільськогосподарській, нафтовій, авіаційній, машинобудівельній та військово-технічній галузях. Для розвитку таких відносин під час візиту був проведений бізнес-форум представників українських та єгипетських ділових кіл, в якому взяв участь Президент України. Під час візиту між сторонами була підписана угода про співробітництво у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях. Документ спрямований на розвиток співпраці з Єгиптом у розбудові космічної галузі.

13. 14 квітня, перебуваючи з офіційним візитом у Республіці Молдова, Міністр закордонних справ України Володимир Огризко зустрівся з Президентом Республіки Молдова Володимиром Ворониним. Сторони обговорили питання реалізації Графіка вирішення першочергових питань українсько-молдовських відносин, який є ключовим документом, що визначає характер взаємин між Україною та РМ. Було приділено увагу активізації процесу демаркації українсько-молдовського державного кордону. В.Воронін поінформував про поновлення політичного діалогу між Тирасполем і Кишиневом. Президент РМ повідомив також про домовленість з І.Смірновим виробити заходи довіри між Кишиневом і Тирасполем, що активізує і додасть ефективності питанню придністровського врегулювання у форматі „5+2". В.Огризко наголосив на важливості якнайшвидшого врегулювання придністровського питання у цьому форматі. „Ми завжди будемо пам'ятати роль України в питанні придністровського врегулювання. Це – історична роль", – підкреслив Президент РМ В.Воронін. Глава Республіки Молдова також висловив вдячність Україні за її послідовну підтримку, про що свідчить ухвалене Урядом України рішення щодо надання Республіці Молдова матеріальної допомоги.

14. 14 квітня у Верховній Раді України відбулася міжнародна конференція "Сучасні виклики правам і свободам людини", присвячена 60-й річниці Загальної декларації прав людини та 10-річчю утворення інституту Уповноваженого ВРУ з прав людини.

У міжнародній конференції взяли участь відомі правозахисники з усіх континентів, представники всіх гілок української влади, науки, громадських організацій, дипломатичного корпусу. Учасників привітали Голова Верховної Ради України Арсеній Яценюк, Постійний координатор системи ООН в Україні Френсіс О'Доннелл. Комісар Ради Європи з прав людини Томас Хаммарберг відзначив досягнення України у сфері захисту прав людини. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Ніна Карпачова, яка всі ці роки є незмінним Омбудсманом, вказала на низку проблем, які залишаються актуальними для України, зокрема, торгівля людьми, боротьба з безпритульністю, особливо дитячою, поширення насильства над дітьми, захист прав людей з обмеженими можливостями, дотримання прав людини у місцях позбавлення волі тощо.Учасники міжнародної конференції ухвалили Київську декларацію, в якій відзначається історична роль Загальної декларації прав людини.

Урочистості з нагоди ювілею продовжилися в Національній опері України. Перед учасниками конференції виступив Президент України Віктор Ющенко. Він зазначив, що за десять років свого існування «інституція Омбудсмана довела свою необхідність і ефективність, стала органічною частиною системи правового захисту в Україні». «Завдяки цьому десятки тисяч громадян змогли захистити свої права», – підкреслив Президент.

Глава держави наголосив, що демократичний розвиток нашого суспільства ставить перед Омбудсманом нові вимоги. За його словами, ця інституція має стати більш доступною для громадян, отримати нові обов'язки та повноваження.

15. 15 квітня у ході робочого візиту до Російської Федерації Міністр закордонних справ України Володимир Огризко провів переговори з Міністром закордонних справ РФ Сергєєм Лавровим. В.Огризко привернув увагу свого російського колеги до факту появи низки відвертих антиукраїнських заяв офіційних лідерів Російської Федерації, наголосивши на недопустимості подібного у відносинах двох сусідніх країн. Коментуючи деякі із подібних заяв щодо вступу України до НАТО, Міністр В.Огризко підкреслив, що Україна й надалі послідовно відстоюватиме забезпечення і захист своїх національних інтересів в усіх сферах. Тим паче – у сфері гарантування безпеки нашої держави. Підсумком переговорів стало рішення розпочати консультації Росії та України з приводу НАТО. В.Огризко і С.Лавров обговорили також питання щодо надання підтримки обома державами в задоволенні освітньо-культурних потреб національних меншин – української в Росії та російської в Україні. Керівники зовнішньополітичних відомств України та Російської Федерації зосередили також свою увагу на комплексі питань торговельно-економічного співробітництва між двома країнами. Окремим предметом переговорів було питання щодо розмежування територіальних вод в Азовському морі та Керченській протоці. Міністр закордонних справ України В.Огризко передав Міністрові закордонних справ Російської Федерації С.Лаврову проект Меморандуму між Україною та Російською Федерацією щодо етапів і порядку виведення до 28 травня 2017 року військових формувань Чорноморського флоту Російської Федерації з місць його тимчасової дислокації на території України. „Ми перебуваємо у фазі інтенсивного переговорного процесу і раді тому, що такий діалог допомагає обговорювати всі наявні питання. Наша мета – мати з Росією дружні та добросусідські відносини", – прокоментував зустріч Міністр МЗС України Володимир Огризко.

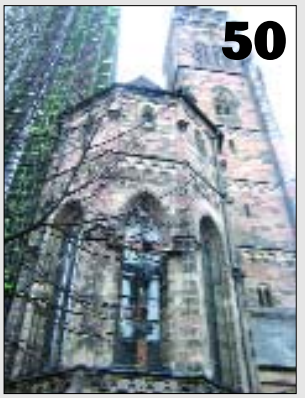
ЗМІСТ

ПОЛІТИКА

9 Українсько-російські суперечності

14 В інформаційному вакуумі

КОНТРОВЕРЗА

16 Росія – Україна: неореалістський підхід

19 Зміна тональності

25 На шляху до розумної сили

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

29 Косовська проблема: від Маркса до Буша

32 Ящик Пандори

ДОСЛІДЖЕННЯ

36 Територія відносної стабільності

38 Спільно чи нарізно?

42 Парадокси глобалізації

ЕКОНОМІКА

46 Tight Supply Keeps Oil Prices Vulnerable to Upward Spikes

ПЕРСОНА

48 Великий Фенікс

ІНТЕГРАЦІЯ

50 Харків-Нюрнберг: мовою міст-побратимів

АРХІВАРІУС

54 Ad fondes

5 o'clock

57 Здрастуй, новий день!

58 Як стати щасливою на роботі

КУЛЬТУРА

60 Дембельський альбом

61 Присутність і відсутність

62 Світ єдиний

Українсько-російські суперечності

What kind of non-military efforts will Russia use in case Ukraine and Georgia join NATO? Is it appropriate to interpret the outcome of the Bucharest summit regarding NATO membership for Ukraine and Georgia as their impending inclusion in the alliance? What factors will be taken into account in the near term as Ukraine formulates its foreign policy strategy. Answers to these and other questions can be found in this analytical article by Serhiy Tolstov, a leading scholar at the Institute of World Economics and International Relations of the National Academy of Sciences.

Напередодні Бухарестського саміту НАТО (2–4 квітня) дискусія щодо європейської безпеки набула доволі виразного ідеологічного характеру. Одним із ключових питань стали межі та терміни потенційного розширення НАТО. Допоки очевидним і узгодженим було лише розширення НАТО на Балканах. Однак через наполегливі зусилля США, лідерам НАТО все-таки довелося сформулювати відповідь щодо перспектив членства України та Грузії. Питання про приєднання України та Грузії до Плану дій щодо членства в НАТО було узгоджено 2 квітня, під час неофіційної ділової вечері лідерів держав-членів Альянсу.

Основні зауваження проти приєднання України і Грузії до ПДЧ висували лідери Німеччини та Франції, однак сумніви щодо доцільності позитивного рішення мали «не менше» семи країн, включаючи Італію, Угорщину, Бельгію, Нідерланди та Люксембург. Великобританія та Іспанія займали стриману позицію. Основними мотиваціями країн, що пропонували відкласти це питання, були специфічне становище Грузії (невирішені питання територіальної цілісності), стан демократії та небажання загострювати відносини з Росією.

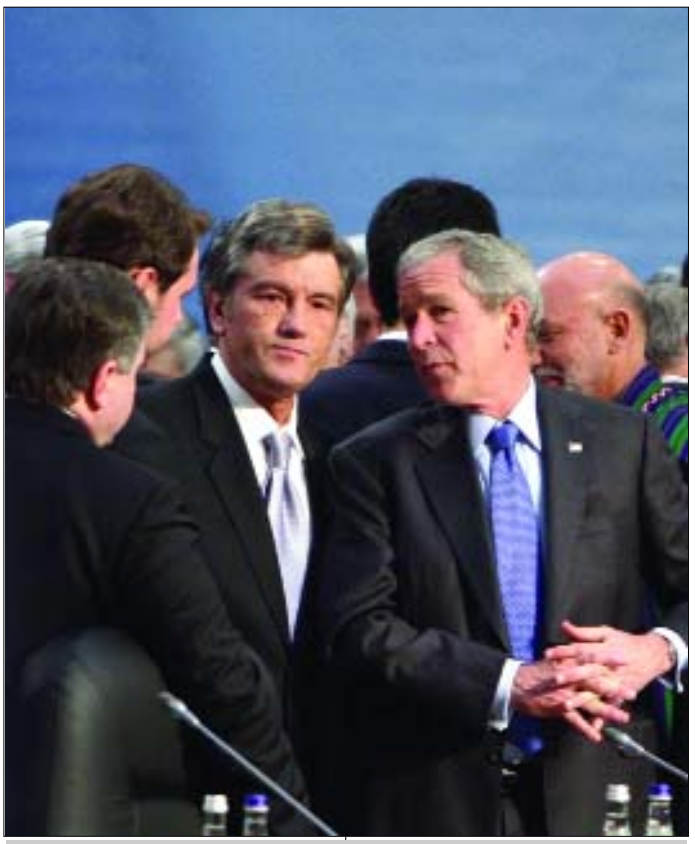
У підсумку до документів саміту було внесено формулювання про те, що НАТО зберігає можливість вступу до Альянсу нових членів. З приводу України та Грузії сформульовано окреме «рішення, що ці країни стануть членами НАТО» [1].

Питання про приєднання України та Грузії до ПДЧ відкладено до зустрічі міністрів закордонних справ у грудні 2008 р., а Генеральний секретар Я. де Хооп Схеффер повідомив, що НАТО розпочне фазу відповідних консультацій.

Рішення саміту

Підсумкова декларація Бухарестського саміту підтверджує відданість цілям та принципам Статуту ООН та вітає присутність на саміті Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна. НАТО продовжуватиме виконання місій в Афганістані та Косово, при здійсненні яких посилається на мандат ООН і резолюції Ради безпеки.

У контексті відсічі глобальним загрозам, НАТО відзначає успіхи спільних зусиль, побудованих на індивідуальних зобов'язаннях членів та сприянні союзницьких націй, які надали більш як 60 000 вояків для участі в місіях і операціях НАТО. В питаннях безпеки НАТО продовжуватиме співпрацю з ЄС (за формулою «Берлін-плюс»), а також регіональними міжнародними організаціями, зокрема, Африканським Союзом, продовжуватиме Середземноморський діалог та активні зусилля в тихоокеанському регіоні, Іраку, зоні Перської затоки. Пріоритетну увагу приділено питан-

Президент України Віктор Ющенко та Президент США Джордж Буш на Бухарестському саміті НАТО

ням протидії тероризму та нерозповсюдженню зброї масового знищення.

Відносини з Росією залишаються одним із стратегічних елементів безпеки в євроатлантичному регіоні. Принципи відносин ґрунтуються на незалежності ухвалення рішень та дій обох сторін. Водночас НАТО підтверджує політику «відкритих дверей» у відносинах з Росією, що означає постійний діалог з основних проблем безпеки. НАТО остаточно відмовилося від поступок Росії в аспектах, що стосуються розгортання системи протиракетної оборони в Європі. Проте ухвалення остаточних рішень відкладається до завершення переговорів між США та РФ.

Очікується, що до наступного саміту 2009 р. НАТО узгодить «особливу архітектуру» ПРО, яка поєднає американські об'єкти з європейськими. Зона покриття об'єктів ПРО США в Польщі та Чехії не охоплює «південний фланг» НАТО, включаючи Туреччину, Іспанію, Португалію. За повідомленням Схеффера, рішення про те, які засоби ПРО буде включено до спільної системи, і хто відшкодовуватиме їхню вартість, формально не ухвалено. Наміри доповнити систему ПРО США додатковими компонентами мотивуються принципами неподільності безпеки, а також потребою в захисті від потенційних атак тактичними ракетами середньої та меншої дальності.

Серед перспективних напрямів йдеться про необхідність визначення ролі НАТО в енергетичній безпеці, чому було присвячено окрему доповідь, підготовлену після Ризького саміту 2006 р. Серед суттєвих нерозв'язаних проблем, як і раніше, згадуються іранська ядерна програма, хоча вірогідність воєнного нападу США на Іран значно зменшилася, та заморожені конфлікти на Південному Кавказі та в Молдові.

Проблемним питанням залишається статус і стан виконання Договору про звичайні озброєння в Європі (CFE Treaty). У цьому сенсі висловлено занепокоєння з приводу рішення Росії про одностороннє «відтермінування» її зобов'язань відповідно з договором. Основна тенденція полягає в намірах США подолати військово-стратегічний паритет і поступово скорочувати роль Росії як незалежного центру сили, зокрема, – шляхом розширення НАТО та посилення його ролі в довколишньому безпековому просторі. В цьому плані показовою виглядає ініціатива президента Узбекистану І.Каримова, який запропонував відновити контактну групу з Афганістану, яка діяла до 2001 р. в складі представників сусідніх з Афганістаном держав, США і Росії (формат «6+2»), включивши до неї представництво НАТО (формат «6+3»).

До 60-ї річниці НАТО передбачається підготувати Декларацію про безпеку Альянсу, яка відбиватиме бачення нових завдань. Підсумкова декларація Бухарестського саміту зазначає, що впродовж останніх 20 років Альянс розвивався в контексті змін середовища безпеки, що супроводжувалося збільшенням кількості місій, операцій та членства в союзі. Наступними завданнями вважаються продовження адаптації НАТО до середовища безпеки, модернізація його структур і можливостей, залучення до співпраці інших країн, включаючи додаткових членів, з метою адекватного реагування на виклики безпеки XXI століття.

Позиція Росії

У політичних колах навряд чи всерйоз очікували, що подання української заявки на приєднання до ПДЧ не спричинить ускладнень у відносинах з Росією. Негативне ставлення російського політикуму до чергових фаз розширення НАТО було відоме заздалегідь. З наближенням кожної спроби активізації відносин між Україною та НАТО коментарі російських посадовців стають дедалі гострішими. Коли до подання заявки на членство України в НАТО було ще відносно далеко, керівництво МЗС Росії висловлювало своє негативне ставлення, але нагадувало, що кожна країна може робити власний вибір відносно форм участі в міжнародних структурах безпеки. Коли в переговорах України з

Секретар РНБО Раїса Богатирьова, Президент України Віктор Ющенко, Президент Грузії Михаїл Саакашвілі та Міністр зовнішніх справ України Володимир Огризко на саміті НАТО в Бухаресті

НАТО постала пряма перспектива приєднання до ПДЧ, дискусію було поширено на прямі наслідки ймовірного членства України, включаючи виведення з Криму Чорноморського Флоту, перспективи розміщення в Україні воєнних баз та інших об'єктів НАТО та проведення навчань у прямій близькості від російських кордонів.

У ході візиту Президента В.Ющенка до Москви в лютому 2008 р. Президент В.Путін прокоментував можливість розміщення в Україні баз НАТО чи об'єктів ПРО США, зауваживши, що йому важко уявити прикру ситуацію, за якої російська сторона була б змушена перенацілювати свою зброю на об'єкти, розміщені на території «братньої України» [2].

Обставини, пов'язані з Бухарестським самітом НАТО, призвели до чергового загострення полеміки. З російської точки зору, бралися до уваги різні нюанси, включаючи внутрішню українську суперечку з приводу перспектив вступу до НАТО, взаємопов'язаність заявок України та Грузії щодо приєднання до ПДЧ, наявність особливої думки урядів ряду країн ЄС щодо перспектив вступу України і Грузії до НАТО, а також певні внутрішні розбіжності між США та країнами Західної Європи з приводу нових обрисів системи міжнародних відносин.

Напередодні Бухарестського саміту в Державній думі Росії було проведено парламентські слухання з проблематики українсько-російських відносин та стану виконання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Росією. Цей договір набув чинності 1 квітня 1999 р. Якщо жоден із учасників не зробить заяву про вихід з договору, в 2009 р. документ буде автоматично пролонгований на наступні 10 років.

Пакет пропозицій, висунутий депутатами російської Держдуми, досить строкатий. Він передбачає, в разі продовження курсу України на членство в НАТО, весь спектр способів реагування – від поміркованих і лояльних («продовження на всіх рівнях наполегливих зусиль для поліпшення російсько-українських міждержавних відносин», стан яких «не може не викликати глибокого занепокоєння»), до більш гострих форм. Передбачається, що перспектива вступу України до НАТО може бути визнана за обставину, яка не відповідає смислу документа, який може підлягати певним уточненням – шляхом підписання додаткових угод, внесення змін до тексту самого договору на базі поточного досвіду його виконання, висунення додаткових умов про умови перебування російського Чорноморського Флоту, або денонсації договору.

Президент України Віктор Ющенко та канцлер Федеративної Республіки Німеччина Ангела Меркель на саміті НАТО в Бухаресті

Учасники саміту НАТО в Бухаресті

Серед нових і доволі несподіваних пропозицій не може не привертати уваги пропозиція пролонгувати, в разі приєднання України до ПДЧ, угоди про перебування Чорноморського Флоту в Криму ще на 20 років на нинішніх умовах базування. Очевидно, що сама постановка питання в такій формі має ускладнити практичні кроки щодо вступу України в НАТО, або й взагалі унеможливити вступ до Альянсу. В ході слухань було позначено й можливі напрями, по яких можуть бути застосовані санкції, включаючи заходи щодо захисту російського ринку від металургійного імпорту з України.

Поміж іншим, російські політики висловили гостру незгоду з діями владних структур України в напрямі скасування позаблокового статусу, заходів військово-політичного, культурного та інформаційно-пропагандистського характеру, спрямованих на перегляд традиційних відносин з Росією, зміни соціокультурного балансу та прискореної асиміляції російськомовного населення.

Подальша інтрига виявилася ще більш гострою та драматичною. Спочатку газета «Комерсантъ» (7 квітня) з посиланням на анонімне джерело в делегації «однієї з країн НАТО» повідомила про закиди президента Росії В.Путіна, який в ході зустрічі Ради Росія–НАТО нібито висловив неповагу до державного статусу України в формі прихованої загрози її територіальній цілісності [3].

Коментуючи це повідомлення, російський Міністр закордонних справ С.Лавров в інтерв'ю радіостанції «Эхо Москвы» (8 квітня) не спростував цю інформацію, додавши, що російська сторона «робитиме все, щоб не допустити прийняття України та Грузії до НАТО».

Проте найбільш відвертою та скандальною стала публічна заява начальника Генерального штабу Збройних сил РФ Ю.Балуєвського про те, що в разі вступу України та Грузії до НАТО Росія для забезпечення власних інтересів вчинить різні заходи – «не тільки військового, а й іншого характеру» [4].

Щодо військових засобів, йдеться, вочевидь, про створення відповідної інфраструктури в прикордонних з Україною областях росій-

ської Федерації. Згадка про «інші засоби» насправді викликає занепокоєння, однак про їхній зміст може свідчити досвід загострення російсько-грузинських відносин у 2006–2007 рр. Хоча до вступу України в НАТО ще далеко, позиції основних сторін вже визначилися, що дає можливість прогнозувати подальший розвиток подій. Принаймні, якщо порівнювати ставлення Росії до проблем ПРО та розширення НАТО на Схід, спротив вступу в Альянс пострадянських держав матиме більш послідовний і наполегливий характер.

Україна, Грузія та межі розширення Альянсу

Для більшості країн НАТО підсумки Бухарестського саміту мають цілком задовільний характер. Адміністрація США досягла більшості визначених цілей, включаючи часткове розширення Альянсу на Балканах (схвалення вступу Хорватії та Албанії), ухвалення рішення про розширення контингенту НАТО в Афганістані та схвалення планів розбудови об'єктів ПРО в Чехії та Польщі, які передбачається поєднати з системою протиракетної оборони НАТО в інших країнах Європи. Хоча В.Путін не підписав заключного комюніке Ради Росія–НАТО, російське керівництво утрималося від гострих коментарів по більшості питань, включаючи Косово, хоча це й не означає, що співпраця між Росією та НАТО втрачає ознаки суперництва.

З іншого боку, більшість країн Західної Європи чітко продемонстрували, що США вже не можуть одноосібно вирішувати важливі з точки зору європейської безпеки проблеми, включаючи подальші фази розширення Альянсу. Франція підтвердила намір повернутися до об'єднаного військового командування, з якого країна вийшла в 1966 р. за Шарля де Голля. Президент Н. Саркозі пообіцяв посилити французький контингент в Афганістані. Водночас, «стара Європа» має намір блокувати глобалізацію НАТО, запропоновану американськими дипломатами на Ризькому саміті 2006 р., й не має наміру надто швидко просувати Альянс на Кавказ, що загрожує загостренням відносин із Росією.

Геополітичні пріоритети США і провідних країн ЄС доволі різні, хоча обидві сторони прагнуть певної поступовості, яка не супроводжувалася б перенапруженням сил і засобів. Для США головним чинником стала вимушена згода Росії з розширенням системи ПРО в Європі. Ціною такої згоди стали обіцянки керівництва США під час переговорів у Сочі (5–6 квітня) надати російській стороні певні засоби контролю, які послабили б занепокоєння Москви щодо спроб США досягти односторонніх воєнних переваг. У формуванні підходів країн ЄС беруться до уваги такі міркування, як витіснення впливу Росії з Середземномор'я та Близького Сходу, вибір пріоритетів між Кавказом та Афганістаном на користь останнього, укладення стратегічних угод щодо енергопостачання між «Газпромом» та низкою європейських енергетичних компаній, а також, не в останню чергу, небажання переводити відносини з Росією на рейки нової «холодної війни». Попри непоодинокі закиди західних коментаторів про загрози російської економічної експансії та енергетичної монополії «Газпрому», цілком очевидно, що співвідношення сил встановилося явно не користь Росії. Отож, європейська модель відносин з Росією не передбачає суто політичних рішень, які ставили б під загрозу стабільність і економічні інтереси на довгострокову перспективу. Тим паче, що в процесі встановлення квазіфедеративної моделі ухвалення рішень ЄС доведеться оминути ще багато мінікриз, пов'язаних з адаптацією економік держав Центрально-Східної Європи та Середземномор'я до нормативів і вимог Брюсселя, а також узгодження різнопланових інтересів у межах спільної зовнішньої політики.

Якби держави Західної Європи справді погодилися на повноцінну інтеграцію України та Грузії до інтеграційного комплексу Європейських Співтовариств, навряд чи Європейська Комісія стала б наполегливо застерігати український уряд від односторонніх заяв із приводу очікуваних термінів підписання нової десятилітньої угоди про співпрацю з Україною.

Огляд тривалої дискусії щодо ролі та перспектив НАТО дозволяє стверджувати, що Альянс вже майже досяг меж свого подальшого розширення. Очевидно, триватиме процес консолідації спільного простору контролю НАТО і ЄС на Балканах. Визначено, хоча й без уточнення термінів, можливість вступу України та Грузії. Можна також передбачити доволі хитку імовірність вступу Азербайджану. Однак подальші фази розширення навряд чи виглядають реалістичними, оскільки європейські члени НАТО не готові сприйняти перспективу вступу до НАТО держав Центральної Азії (в плані територіального поширення сфери прямої відповідальності НАТО) чи запрошення постійних союзників з числа країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Австралія, Нова Японія, Зеландія, Південна Корея, Сінгапур).

В європейській пресі дедалі частіше зачіпаються питання про формат відносин між Україною та ЄС. Характер міркувань європейських оглядачів не зводиться суто до балансу впливів США, ЄС і Росії на проблеми європейської безпеки. Йдеться також про невпевненість європейських лідерів у НАТО і про певні сумніви відносно стратегічних завдань Альянсу. Ці міркування так чи інакше стимулюють необхідність більш послідовної політики з боку ЄС. Водночас, з точки зору гарантій стабільності та можливості європейців впливати на політику США, НАТО виконує позитивну роль. Тому європейські політики досі не виявляють особливої схильності перетворювати ЄС на лідера в реалізації політики безпеки на європейському континенті. Однак з тієї самої причини вони з певною пересторогою ставляться до подальших фаз розширення НАТО, намагаючись запобігти цілковитому домінуванню з боку США [5].

Попри остаточні формулювання Бухарестського са-

міту про визнання перспективи членства України та Грузії в НАТО, цілком очевидно, що про близьку перспективу такого членства не йдеться. В цьому сенсі простежується кілька факторів, які будуть відчутними при формуванні та реалізації зовнішньополітичного курсу України в найближчі роки:

• Розвиток відносин України з НАТО і ЄС не матиме синхронного характеру.

• Перспективи членства України в НАТО напряму залежить від ставлення з боку таких держав, як Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, а також темпів і характеру власне європейських проектів у галузі оборони і безпеки.

* Термін вступу України до НАТО напряму залежить від терміну перебування російської військово-морської бази в Севастополі.

• Взаємна прив'язка євроатлантичних намірів України та Грузії гальмує шанси України, оскільки наявність не вирішених конфліктних ситуацій в Абхазії та Південній Осетії розглядається в політичних колах багатьох країн ЄС як істотна перешкода та прямий чинник небезпеки.

• Хоча Росія підтримує активний діалог з НАТО в питаннях глобальної безпеки, нерозповсюдження зброї масового знищення, контролю над озброєннями, протидії тероризму та бере участь у навчаннях, військово-політичні стратегії Росії і НАТО матимуть різний і конкурентний характер. Головна мета Росії полягає у всілякому стримуванні розширення НАТО та збереженні між кордонами Росії та країнами-членами НАТО смуги союзних чи лояльних щодо Росії, або принаймні позаблокових та нейтральних держав.

• Як і в 1990-х рр., європейські і євроатлантичні перспективи України багато в чому залежать від спроможності досягти стабільного стану відносин з Росією, включаючи умови транзиту нафти і газу, економічні відносини, територіальне та прикордонне врегулювання, взаємні гарантії та зобов'язання воєнно-політичного та військово-технічного характеру.

Можливості дипломатії

Безкомпромісна позиція Росії та практика погроз можуть спричинити рецидиви холодної війни, однак не між США і Росією, уряди яких досі свідомо уникали такого загострення, а між Україною та Росією. В цьому сенсі тлумачення членства в НАТО виключно з точки зору захисту від зовнішніх небезпек може спричинити для країни справді гострі проблеми економічного та політичного характеру, з якими, не маючи адекватного зовнішнього захисту, впоратися буде вкрай важко. Тим паче, це не прискорить врегулювання низки існуючих територіальних і прикордонних питань, що перешкоджає нормальному функціонуванню державних інституцій. Системне загострення конфлікту по всіх вузлових проблемах українсько-російських відносин навряд чи прискорить позитивну відповідь на питання про вступ України до НАТО. З боку США, чий уряд висловлює пряме зацікавлення у вступі України до Альянсу, будуть, мабуть, висловлені певні заяви й продемонстровано тиск на Москву. Проте переважна більшість європейців обмежиться висловлюваннями співчуття, як це спостерігалося під час російсько-грузинського протистояння. З іншого боку – роздратування російських посадовців є нічим іншим, аніж проявом слабкості Росії в економічному і військовому відношенні. За умов виваженої внутрішньої політики, яка запобігає відчуженню між владою та суспільством, жодні зовнішні фактори не зможуть запустити процес «деконструкції» України.

Очевидно, що російські владні інституції не мають виваженої концепції політики щодо України. Проте в цьому не слід шукати приводу для дзеркального копіювання українськими владними структурами гри на загострення, яку дедалі частіше демонструють російські посадові особи. Принаймні не варто скидати з важелів як ціну членства в НАТО, так і ціну «не членства», яке з огляду на конкретні обставини може виявитися досить тривалим.

Нота МЗС України від 10 квітня, спрямована МЗС Росії щодо роз'яснення змісту висловлювань В.Путіна і С.Лаврова, більш доречна, аніж висловлювані українськими політиками вимоги щодо гостріших заходів. Міжнародна практика свідчить, що підміна дипломатії засобами пропаганди та риторики, як правило, сприяла започаткуванню конфліктів, врегулювати які завжди складніше, аніж їх розпочати. Більш доцільними виглядають спроби шукати підстави для довготермінового порозуміння між Україною та Росією на основі взаємного визнання спільних моментів і розбіжностей в інтересах обох держав.

Сергій ТОЛСТОВ,
провідний науковий співробітник
Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Список літератури

1. Bucharest Summit Declaration. 3 Apr. 2008. Press Release (2008) 049. – http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html

2. Див.: В.Путин. Ежегодная большая пресс-конференция. 14.02.2008 г. – http://www.kremlin.ru/appears/2008/02/14/1327_type63380type82634_160108.shtml

3. Алленова О., Геда Е., Новиков В. Блок НАТО разошелся на блокпакеты // Коммерсантъ, № 57 (3874), 07.04.2008.

4. Росія при вступі України та Грузії в НАТО вживе військові заходи і не тільки. 11.04.2008. – http://www.unian.net/ukr/news/news-245967.html

5. Redrawing the MAP in Europe // The Economist, 11 Apr. 2008.

В інформаційному вакуумі

Напередодні офіційного візиту до України Президента США Джорджа Буша та Бухарестського саміту Північноатлантичного альянсу Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова за підтримки Міжнародного фонду „Відродження" провів черговий круглий стіл на тему „Інтеграція України до ЄС та НАТО: як забезпечити суспільну підтримку?" У конференц-залі „Кришталевий" готелю „Київ" провідні експерти та представники профільних міністерств і відомств, державних і неурядових організацій активно обговорювали здобутки та проблеми виконання державних програм інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, сучасний стан державної інформаційної політики в цих напрямах, а також шляхи та механізми підвищення ефективності інформаційного забезпечення інтеграції України до ЄС та НАТО.

Олексій ГАРАНЬ, науковий директор Школи політичної аналітики Національного університету „Києво-Могилянська академія"

– Коли ми кажемо про програми інформування населення з європейської та євроатлантичної інтеграції, то треба, насамперед, говорити про їхню ефективність. Є чимало прикладів того, як не треба проводити агітацію, щоб не перетворити її на чергову кампанію, створену за радянськими зразками. Наприклад, семінари з великою кількістю доповідачів після робочого дня. Така агітація насправді є контрагітативною. Натомість потрібні якісні інформаційні буклети, виступи авторитетних доповідачів максимум на годину–півтори, інтерактивна дискусія. Нам треба відходити від розмов на кшталт, хто „за" НАТО, а хто „проти". Люди мають побачити цифри. Наприклад, скільки коштуватиме вступ до НАТО та що коштуватиме наша оборона без вступу до Альянсу. Дуже важливий під час роботи інформаційних кампаній досвід інших країн-членів НАТО.

Безумовно, найефективніша форма агітації – це телебачення, та, на жаль, українські телеканали цю функцію не виконують.

Олександр ДЕРГАЧОВ, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

– Інформування та агітація ефективні тоді, коли докладаються справжні зусилля щодо реальної політики, реального зближення, реальної європеїзації країни. Причому йдеться не тільки про те, щоб ефективно здійснювати необхідні програми для інтеграції до ЄС та НАТО, щоб виконувати обов'язки перед Радою Європи та інші. Йдеться про те, наскільки європеїзується сама влада. Дуже важливим в інформаційно-пропагандистських кампаніях є питання „хто агітує", „хто закликає", „хто дає приклад". Та, на жаль, головними питаннями для нашої влади нині є перерозподіл обов'язків, чергові вибори, конституційна реформа. Звичайно, інформаційне забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції в країнах Центрально-Східної Європи та Балтії є необхідним та важливим досвідом для нас. Однак слід пам'ятати, що Україна перебуває в іншій ситуації, на іншому етапі свого внутрішнього розвитку, ніж ті країни, чий досвід ми зараз беремо на озброєння. Нам потрібно аналізувати власний шлях розвитку й розуміти, за якою логікою відбуваються події навколо цього питання. Нам треба подумати, що робити з контрагітацією, яка на сьогодні набагато ефективніша, особливо щодо НАТО. Нам треба розширювати роботу третього сектора, яка є дійсно має стати більш значущою.

Олександр СУШКО, директор Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України

– Європейська та євроатлантична інтеграція України залежить від трьох чинників. По-перше, це політичне тло, тобто реалії внутрішньої та зовнішньої політики стосовно даного питання. По-друге, це інформаційне тло – ситуація

в інформаційному просторі. І, по третє, – сама державна інформаційна політика, яка є невід'ємним компонентом першого та другого. Тому стає очевидно, що головним фактором неуспішності державної інформаційної політики було несприятливе як політичне, так й інформаційне тло. І якщо брати до уваги досвід інформаційних кампаній країн Центрально-Східної Європи, то там питання європейської та євроатлантичної інтеграції не були чинниками політичної боротьби чи якихось відкритих дискусій. В Україні питання євроатлантичної інтеграції дуже часто виступають маніпулятивними чинниками, не предметом серйозної дискусії, а лише засобом мобілізації певної частини електорату. І тому в циклічному режимі відбувається актуалізація певного типу аргументів, риторики, піар-заходів тощо. А оскільки вибори у нас відбуваються із надзвичайно короткою періодичністю, на тлі перманентних передвиборчих марафонів розгортання будь-якої інформаційної кампанії в рамках, передбачених державними програмами, досягнення цілей неупередженого інформування населення було неможливим, оскільки обсяг ресурсів, акумульованих на виборчу рекламу, непорівняний із закладеними до бюджету державними інформаційними можливостями.

Щодо проведення інформаційних кампаній, то попри те, що в нас не симетрична ситуація з країнами Східної Європи, і ті самі засоби не можуть дати аналогічних результатів, однак деякі принципи організації не можуть ігноруватися. Серед них – роль держави як модератора, менеджера та донора. Однак є помилкою покладати на державу функції виконавця. Виконавцями в нас є громадські організації, медіа, компанії, які професійно займаються PRом. За нинішньої ситуації нам треба будувати всі стратегії інформаційних кампаній з урахуванням реальних проблем. А головною проблемою є подолання інформаційного контрпропагандистського антиінтеграційного масиву, який йде з політичного інформаційного простору, зокрема, й міжнародного.

Інна ПІДЛУСЬКА, виконавчий директор YES

– Хоч як прикро це констатувати, але засоби інформування громадськості з питань ЄС та НАТО призвели до зворотніх результатів. Мені здається, що це сталося тому, що цих заходів було недостатньо, вони були неправильно скеровані, говорилося не тоді й не для тих, що не дозволило досягти бажаного ефекту. А ефект – це принаймні усвідомлення різниці між вступом до НАТО і приєднанням до ПДЧ.

Перш ніж змінювати ставлення громадськості до проблем НАТО, треба переглянути та змінити змістовне наповнення більшості інформаційних продуктів, присвячених цій тематиці. Крім того, потрібно пам'ятати про різні цільові групи, у кожній з яких є свої специфічні інтереси, врахувати які має окремий специфічний інформаційний продукт.

Віктор ЧУМАК, директор програм політичного аналізу та безпеки Міжнародного центру перспективних досліджень

– Низька ефективність інформаційного забезпечення інтеграційних процесів України пояснюється і тим, що серед населення панують міфи. Наприклад, міф про НАТО як агресивну військову організацію. Щоб подолати цей міф, треба відійти від інформаційної кампанії про НАТО з військовим аспектом і зосередитися на змістовній частині програм різного рівня, які розкривають невійськові аспекти роботи НАТО. Адже ми знаємо, що наші цільові плани і ПДЧ – це на 70–80% заходи, які спрямовані, передусім, на загальне поглиблення демократичних засад, поліпшення соціальних умов життя в Україні. Відсутність політичної волі серед більшості урядових організацій у якісному проведенні таких інформаційних кампаній призводять до їх низької ефективності.

Галина ЯВОРСЬКА, Національний інститут проблем міжнародної безпеки

– Ми недооцінили той факт, що рішення, які приймаються країнами-членами НАТО щодо України, і, зокрема, щодо нашого приєднання до ПДЧ, базуються на системі різноманітних аргументів, не останній серед яких – налаштування громадської думки. Те, що переважна більшість громадян України негативно ставляться до перспективи вступу нашої держави до Альянсу, і дає підстави канцлеру Німеччини Ангелі Меркель висловлюватися проти приєднання України до ПДЧ. Дуже важливе в даному випадку формування внутрішньополітичного дискурсу, а саме змісту того, що кажуть про НАТО. Дуже часто українські політики, експерти, журналісти наголошують на ризиках, пов'язаних із вступом до цієї організації. А це означає, що їм усім потрібна додаткова інформація щодо діяльності НАТО. Ми маємо усвідомити, що часи агітації та контрагітації мають залишитися в минулому. Слід зважати на те, що кажуть прибічники вступу до Північноатлантичного альянсу та їхні опоненти і проводити фахову полеміку.

Записала Леся САВЧИН за матеріалами круглого столу

Росія – Україна: неореалістський підхід

Занепокоєння Росії можливим (поки що в не надто близькій перспективі) вступом України до НАТО, російська енергетична дипломатія, кремлівське бачення пострадянського простору перетворилися на предмет постійних досліджень науковців, які намагаються зрозуміти та змоделювати на перспективу геостратегічні пріоритети Російської Федерації. Традиційною є теза про історичну інерцію Росії, її великодержавні амбіції, що обумовлюють взаємодією з іншими центрами (США чи ЄС) на українському напрямі російських геостратегічних інтересів.

Однак необхідно зважити на те, що за багатьма параметрами Росія нині значно поступається іншим центрам сили, зокрема, країнам НАТО, потенціал яких потрібно розглядати в сукупності. Як наслідок, Росія будує нову безпекову політику навколо перспективи стратегічного партнерства зі США та НАТО. Військові та економічні реалії підштовхують Росію до тісних політичних відносин із найбільшими торговельними партнерами.

Отже, основним підходом зовнішньополітичних пріоритетів виступає не баланс сил, а слідування у фарватері певної наддержави та її союзників з метою посилення власної безпеки незалежно від ідеології сильної сторони.

Традиційно геостратегічні цілі держави концептуалізуються реалістською парадигмою, яка розглядає географію як одну зі складових силового потенціалу при з'ясуванні просторової взаємодії на світовій арені, особливо в контексті боротьби за розширення сфер впливу. В рамках реалістської парадигми, за Греєм Коліном, термін геополітика застосовується для позначення «взаємовпливу міжнародної політичної сили та географічних даностей», а отже відноситься до сфери великої політики: безпеки, світового порядку, впливу, становлення і занепаду центрів сили. Географія отримує стратегічну важливість лише тоді, коли йдеться про силові змагання на міжнародній арені. Геополітика є одним із найбільш традиціоналістських напрямів реалізму, а саме realpolitik, яка зводить логіку міжнародних відносин до боротьби великих держав за домінування.

Структурний реалізм: безпека як основний мотив геостратегічної поведінки Росії щодо України

Акцент на визначенні первинності структурних чинників при з'ясуванні зовнішньополітичної поведінки держави дав назву структурному реалізму, оскільки, пояснюючи наслідки міждержавної взаємодії, він базується на системних причинах із врахуванням глобального співвідношення військової сили в рамках світової політичної системи.

У рамках неореалістської моделі стратегічне середовище створює загальні рамки для зовнішньополітичних кроків Росії на українському напрямі.

Геостратегічні пріоритети Росії щодо України та спроможність їх реалізації визначаються місцем обох держав в структурі світової політичної системи, котре обумовлене їх відносним силовим потенціалом і характером стратегічного середовища.

Формування геостратегічних російсько-українських пріоритетів відбувається за системних умов наявності єдиного полюсу – США, та основних силових векторів, якими виступають відносини зі США, НАТО, ЄС. Концептуальним узагальненням такої «силової» взаємодії в регіоні є концепція «геополітичних центрів» З.Бжезинського, «регіональних держав другого рівня» С.Хантінгтона та розуміння Г.Кіссінджера стратегії балансу сил, праці російських і вітчизняних дослідників.

Об'єктивно, що можливість геостратегічних дій Росії щодо України обмежена інтересам наддержави, яка зацікавлена в існуючому статус-кво і підтриманні наявного розподілу сил у регіонах. «Захід має зобов'язання переконати Росію відмовитися від її намагання домінувати над сусідами. Якщо Росія добре почуватиметься в своїх нинішніх кордонах, її відносини з навколишнім світом значно покращаться. Однак, якщо реформи зроблять Росію сильнішою і вона повернеться до політики гегемонії, чого бояться більшість із її сусідів, неодмінно виникне конфронтація зразка холодної війни», – вважає Г.Кіссінджер.

Росія вимушена пристосовуватися до нової геостратегічної ролі, котра не передбачає великих геостратегічних проектів з огляду на структурні чинники стримування. Водночас США зацікавлені в залученні Росії до своїх проектів. Саме тому більшість представників реалістської парадигми виступають проти розширення НАТО та приєднання України, оскільки це «створює нові розподільчі лінії в Європі, примушуючи об'єд-

нуватись тих, хто залишився... Розширення НАТО послабить становище тих росіян, які прихильно ставляться до ліберальної демократії та ринкової економіки, і посилить позиції супротивників. Це зменшить сподівання на подальше значне скорочення ядерної зброї та підштовхне Росію до зближення з Китаєм, а не з Європою та Америкою», – переконаний той самий Г. Кіссінджер.

Росія та Україна посідають різні сходинки в ієрархічній структурі міжнародних відносин, і вплив системного чинника по-різному визначатиме їх геостратегічні пріоритети. В науковому середовищі, практично, склалася одностайність щодо класифікації Росії та України за типом держав[1]. Росія визначається як велика регіональна держава або майбутня велика держава. Україну зазвичай відносять до середніх держав із регіональною зовнішньою політикою. «Регіоналізм зовнішньої політики України виявляється в задекларованому курсі на інтеграцію до європейської спільноти та в намаганнях розвивати інтеграційні процеси в межах СНД», зазначає Г.Перепелиця. Середні держави здатні чинити певний вплив на своє близьке оточення, але такий вплив не виходить за межі одного регіону.

Становище Росії у світовій політичній системі як регіональної держави вказує на обмежуючі фактори стратегічного середовища, зокрема, межі її геостратегічної зацікавленості, ресурси, необхідні для реалізації інтересів, інструменти сили тощо. Як зазначає Г. Перепелиця основною проблемою, яка постає перед регіональними лідерами в їх претензіях на роль геостратегічних центрів, є недостатня геополітична вага, що позначається на прагненні закріпитися в системі міжнародних відносин як велика держава, претендувати на регіональне лідерство та панування в регіоні. Росія намагається вирішити цю проблему, вдаючись до збирання «своїх ісконних земель», що веде до послаблення, а то й позбавлення середніх і малих країн державного суверенітету, оскільки передбачає або їхнє приєднання до складу держав-лідерів, або створення наддержавного утворення, яке перебирає на себе функції суверенної держави

Для Росії Україна постає як потенційна перепона на шляху відновлення (в майбутньому) бажаного становища в світовій політичні системі: на глобальному рівні в прагненні Росії до створення багатополярного світу, на регіональному – в намаганні водночас зберегти свою власну монополію на домінування на пострадянському просторі. Прагнення утримати провідні позиції в сусідніх регіонах вимагає від Росії протистояти не тільки провідним світовим гравцям, а й не допустити зростання потенціалу внутрішніх регіональних гравців, зокрема, України.

Як основу для з'ясування фактора України для геостратегічних цілей Росії доцільно застосувати концепцію середньої держави, яка виходить із особливості поведінки середніх держав, а саме їх скерованості на збереження міжнародного порядку та миру. Геостратегічна роль України як середньої регіональної держави є значно ширшою, ніж її власні про це уявлення.

На думку представників структурного неореалізму, Україна є стратегічно важливим чинником стабільності та безпеки в Європі, оскільки її суверенітет водночас унеможливлює відродження старої біполярної системи. У цьому контексті можна констатувати природне співпадіння інтересів України та зовнішніх регіональних гравців, особливо США, інтереси яких полягають у збереженні існуючого статус-кво розподілу сил у регіоні.

Однак, по-перше, регіональна система, яка впливає на визначення геополітичних пріоритетів Росії щодо України, сьогодні існує в умовах, за яких спільність основних стратегічних інтересів, цінностей та інтеграційних процесів призвели до втрати принципом анархічності свої дієвості.

По-друге, безпека, як показує розвиток політичних подій, не завжди виступає основним мотивом, що визначає взаємодію великих держав у сучасній системі міжнародних відносин, адже значно зросло значення економічної конкуренції. Крім того, у багатьох випадках визначальний вплив на зовнішню політику отримують внутрішні чинники держав. Як наслідок, представникам структурного реалізму важко пояснити чимало практичних кроків російської та української зовнішньої політики: чому Україна все ще не приєдналася до НАТО, прагнучи збільшити свою безпеку, чому відносини Росія та її супротивників з геополітичного змагання характеризуються як співпраця, а рівень взаємодії Росії та НАТО за окремими параметрами перевищує відносини Україна – НАТО? Чи можемо ми стверджувати, що поведінка інших великих регіональних держав щодо їхніх сусідів, середніх держав, відтворює принципи російсько-українських відносин? Відповісти на ці запитання неможливо, керуючись лише абсолютним домінуванням безпекових імперативів.

Неокласичний реалізм-підхід: престиж як основний мотив геостратегічної поведінки Росії щодо України

Неокласичний підхід повертає нас до традиційної для реалізму концепції національного інтересу, яка лежить в основі формування геостратегії. Як зазначає Г. Моргентау, різновид інтересу, що визначає конкретні політичні дії, залежить від політичного та культурного контексту, в рамках якого формується зовнішня політика при одночасному зменшенні значення географії як елемента національної сили. Обмежена політична цінність здійснення прямого контролю над Україною і навіть негативний ефект внаслідок протидії інших країн ставить питання про

мотиви, які визначають важливість України для геополітичної стратегії Росії.

Представники неокласичного підходу вважають, що джерела геостратегії держави слід шукати не в структурі світової політичної системи, а в сприйнятті керівниками держав та елітами національних інтересів і потенціалу країни. Лідери (еліта), а не держави, є первинними факторами, тому вирішальне значення має те, як вони сприймають зміну розподілу сил на світовій арені, ніж те, що відбувається насправді. Не заперечуючи погляди К.Уолца на міжнародну структуру та її наслідки, неокласичні реалісти наголошують на необхідності аналізу на державному та індивідуальному рівні таких факторів, як внутрішня політика, сила держави, її наміри та особливості сприйняття цих процесів державними діячами.

Структура міжнародної системи, визначена як розподіл влади між державами, встановлює рамки, в яких відбувається визначення геостратегічних пріоритетів. За Р.Швелером, «на системному рівні теорія балансу інтересів передбачає співвідношенні потенціалів, які самі не визначають стабільності системи. Більш важливими є цілі та завдання задля досягнення яких вони використовується: чи сила і вплив використовується для підтримки системи, чи її зміни, чи засоби досягнення таких цілей загрожують іншим країнам і спонукають їх почуватися безпечніше».

Парадигма реалізму розрізняє дві фундаментальні моделі поведінки держав у межах міжнародної системи балансу сил. У першому випадку держава задоволена своїм становищем у міжнародній системі й прагне його підтримувати, у другому – намагається його змінити і збільшити свою відносну силу. До цих двох моделей поведінки Г.Моргентау додає третю – бажання отримати владу для демонстрації. «Нація, яка прагне демонструвати силу, яку вона має, чи то з метою її збереження, чи збільшення, реалізує політику престижу».

Цим трьом моделям політичної поведінки в міжнародній політиці відповідають три типи стратегії. В основі геостратегії Росії щодо України лежить поєднання всіх трьох. По-перше, збереження статус-кво на пострадянському просторі з закріпленням власних провідних позицій після розпаду СРСР. По-друге, Росія незадоволена існуючим світовим політичним порядком і прагне відновити свій статус великої держави, успадкувавши від СРСР міжнародні ознаки великодержавності. По-третє, дилема між історичною і психологічною важливістю здійснення політичного контролю над Україною і неспроможність Росії змінити статус-кво призводять до реалізації стратегії демонстрації сили, спрямовану як на внутрішніх, так і зовнішніх споживачів.

Борис Єльцин – Перший президент Російської Федерації. Рік тому, 23 квітня, Борис Миколайович пішов з життя

Два психологічні феномени впливають на сприйняття російською елітою цілей російсько-української геостратегії. По-перше, відчуття певної дискримінації Росії на міжнародній арені. У цьому контексті необхідність впливу на Україну виступає як доказ збереження великодержавного статусу Росії та її спроможності в перспективі виступити полюсом у майбутньому багатополярному світі. По-друге, історико-культурне тло заважає росіянам пристосуватися до існування України як незалежної держави. Це почуття російської політичної еліти в 1997 р. висловив Президент Російської Федерації Б.Єльцин: «Неможливо викинути з наших сердець те, що українці є рідними. Це наша доля – наша спільна доля».

Таким чином, незадоволення Росією її нинішньою позицією в міжнародній системі є центральним мотивом визначення її геостратегічної поведінки. Невідповідність ресурсів і мети досягнення статусу великої держави призводить до реалізації геополітичної стратегії, спрямованої на співробітництво із Заходом. Водночас, особлива роль України у внутрішній традиції Росії диктує необхідність збереження ознак впливу, що призводить до домінування політики престижу на українському напрямі.

Микола ГНАТЮК,
старший викладач
кафедри політології
Національного
університету «Києво-
Могилянська Академія»

[1] Поміж різноманітних параметрів відносної сили (кількість населення, ВВП, територія та ін.), які визначають місце держави неореалізм виділяє економічну могутність та військовий потенціал як найбільш суттєвий для гарантування безпеки в анархічному світі.

Зміна тональності

(зовнішня політика Франції через рік після обрання Президентом Ніколя Саркозі)

Володимир МАНЖОЛА ,
доктор історичних наук,
професор,
завідувач кафедри
міжнародних відносин
і зовнішньої політики
Інституту міжнародних
відносин
Київського національного
університету
ім. Тараса Шевченка

Олександра
ШАПОВАЛОВА,
аспірант Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету
ім. Тараса Шевченка

Many expectations have been of French President Nicolas Sarkozy, who was elected in May 2007, by his own French people and the international community. He has been expected to undertake cardinal changes in the domestic and external courses of the country or at least offer a new impulse in effecting structural reforms and France's positioning in the international arena. What will be the Sarkozy administration's Eurointegration policies in the second half of the current year, when France presides over the European Council. This article examines new accents in France's external policies vis-a-vis the United States, Russia and Ukraine.

На обраного в травні 2007 р. Президента Франції Ніколя Саркозі покладалося багато сподівань як у самій Франції, так і поза її межами. Від нього очікували якщо не кардинальних змін у внутрішньому та зовнішньому курсі країни, то принаймні нового імпульсу в здійсненні структурних реформ в економіці та позиціонуванні Франції на міжнародній арені. До деякої міри новому Президенту вдалося виправдати ці сподівання – за всіма аспектами діяльності на цій посаді він проявив себе як самостійний, впевнений в собі лідер із власним стилем управління, що суттєво відрізняється від стиля його попередників.

Наразі реалістичним видається твердження, що зовнішня політика Саркозі буде організована навколо кількох пріоритетних ідей, проектів та ініціатив, проголошених чи в ході передвиборної кампанії, чи після обрання.

Так, адміністрація Саркозі взагалі набагато більшою мірою, ніж попередня, схильна дивитися на своє міжнародне оточення крізь призму демократичних цінностей. Про це свідчить дискурс про «політику цивілізації», який активно підноситься як базовий програмний елемент внутрішнього та міжнародного курсу Франції. Водночас, новий Президент відрізняється прагматичністю у відстоюванні французьких економічних інтересів. Його закордонні візити, як правило, супроводжуються підписанням великих бізнесових контрактів, а сам він активно пропагує французькі технології та просуває інтереси великих французьких підприємств.

Загальні концептуальні засади зовнішньої політики Франції продовжують базуватися здебільшого на традиційних французьких принципах політичної незалежності та пріоритетності політико-нормативних методів регулювання міжнародних відносин над силовими. Попри прогнози деяких спостерігачів, концепція мультиполярного світу не втратила свого центрального місця в міжнародно-політичному дискурсі нового Президента. Про це свідчить виступ Саркозі перед дипломатичним корпусом 18 січня 2008 р., в якому стверджувалося: «Ми вже більше не знаходимося в монополярному світі, який вирисовувався між 1991 і 2001 роками. Слова, які видавались справедливими ще кілька років тому, такі, як «гіперпотуга», сьогодні не мають сенсу та не використ-

товуються... Економічне та політичне піднесення Китаю, Індії, Бразилії та відновлення Росії створюють об'єктивні умови для нового концерту великих потуг, мультиполярного світу, в якому Європейський Союз може поступово перетворитися на один із найбільш активних полюсів... Між цими великими потугами XXI століття ще потрібно налагодити відносини, сформувати інститути, які дозволяли б їм ефективно діяти на благо всього людства. Поняття ворогів чи противників більше не є актуальними»[1]. У цих твердженнях відображається континуальність концептуальної платформи сучасного міжнародного курсу Франції відносно фундаментальних положень доктрини голлізму.

Практичним виявом курсу на сприяння кристалізації мультиполярного світу є заклики до підвищення ефективності діючих механізмів глобального регулювання. По-перше, це стосується реформування Ради Безпеки ООН, яку Франція пропонує розширити за рахунок надання Німеччини, Японії, Індії і Бразилії та забезпечення «справедливого представництва» держав Африки. По-друге, французький лідер наголошує на потребі в перегляді засад функціонування міжнародних фінансових інститутів – Міжнародного валютного фонду та групи Світового банку. По-третє, Саркозі висунув пропозицію про збільшення складу Великої вісімки до тринадцяти членів із включенням Китаю, Індії, Бразилії, Мексики та ПАР.

Ознаки наступності щодо традиційного голлістського курсу наявні й у безпековій політиці Франції. Нове французьке керівництво підтвердило фундаментальне значення ядерного стримування в забезпеченні захисту «всіх життєвих інтересів» Франції проти будь-якої агресії незалежно від її форми чи походження. Та при цьому Саркозі висловив намір скоротити на третину кількість боєголовок, розташованих на повітряних носіях. Водночас новий Президент визнав доцільність здійснення перегляду цілей і засобів безпекової політики Франції в Європі та в світі шляхом вироблення нової Білої книги з питань оборони та безпеки.

Найвідчутніші здобутки були досягнуті адміністрацією Саркозі на європейському напрямі, який проголошений «абсолютним пріоритетом» зовнішньої політики Франції. У Страсбурзькій промові 7 липня 2007 р. Саркозі виклав власний погляд на майбутнє євроінтеграційної спільноти, яку він бачить як «Європу націй», які «спільно здійснюють свій суверенітет», делегуючи деякі його елементи комунітарним органам, але при цьому залишаються головними осередками демократії, затвердження суверенітету, посилення національної ідентичності та захисту громадян. Заперечивши проти перетворення інтеграції на набір дедалі більш жорстких обмежень, Саркозі зазначив, що причину кризи інтеграційних процесів слід шукати у зростаючій «деполітизації Європи», тобто підміні політичних рішень технічними правилами, нормами і процедурами, що позбавляє євроінтеграційне об'єднання здатності вживати самостійних дій для захисту від ефектів глобалізації.

Обрання нового Президента сприяло розблокуванню процесу інституційного реформування Європейського Союзу, який опинився у глухому куті після відхилення проекту Європейської Конституції на референдумі у Франції та Нідерландах у 2005 р. Передвиборні пропозиції Саркозі, які полягали у складанні «спрощеного» договору зі збереженням більшості інституційних положень, що містилися в проекті Конституції, лягли в основу стратегії подолання кризи євроінтеграційних процесів.

Ці пропозиції були винесені на розгляд Європейської Ради в ході засідання 23 червня 2007 р., де в результаті тривалих переговорів було погоджено ряд важливих для Франції питань інституційного механізму ЄС: 1) заснування посади Президента Європейської Ради, який має обиратися на 2,5 роки з правом на одне переобрання; 2) утворення посади Високого Представника ЄС з закордонних справ і політики безпеки, який одночасно має виступати Єврокомісаром із зовнішніх зносин і віце-президентом Європейської Комісії; 3) зменшення складу Європейської Комісії до вісімнадцяти комісарів з 2014 р.; 4) надання національним парламентам функцій контролю за застосуванням принципу субсидіарності; 5) збереження формальних механізмів для утворення груп поглибленої інтеграції, зокрема, постійного структурованого співробітництва у сфері зовнішньої та безпекової політики; 6) перехід до голосування за принципом подвійної більшості (кількість держав та кількість населення) з 2014, а в разі заперечення з боку дер-

жав-членів – до 2017 р. Ці положення ввійшли в текст Лісабонського договору, який був підписаний 13 грудня 2007 р. і ратифікований французьким парламентом 14 лютого 2008 р.

Ще однією ініціативою французького Президента, яка отримала визнання на європейському рівні, було утворення «групи мудреців» – об'єднання кількох провідних суспільних діячів Європи, метою якого є окреслення загального напряму розвитку євроінтеграційних процесів на найближчі двадцять років. У мандат групи входять такі аспекти європейської інтеграції, як міграція, боротьба з тероризмом, соціально-економічні виклики та кліматичні зміни. Також учасники мають звернути увагу на події за межами Європи, які можуть вплинути на Євросоюз. На додаток до цього Саркозі запропонував провести в рамках групи дискусію відносно кордонів майбутнього ЄС

Економічна складова сучасної французької євроінтеграційної стратегії викликає більш суперечливу реакцію у партнерів Парижа. Саркозі домігся того, що в тексті Договору вільна конкуренція вже не фігурує як мета європейської інтеграції. Понад те, він пропонує знизити антимонопольні обмеження на злиття підприємств і утворення європейських промислових гігантів. Водночас відмова Франції привести свій бюджетний дефіцит у відповідність з стандартами єврозони до 2010 р. та вимоги щодо перегляду статуту Європейського Центрального Банку викликають негативну реакцію з боку європейської бюрократії та деяких країн ЄС. Зокрема, це є одним із пунктів розбіжностей між Францією та Німеччиною.

Зрештою, поточний перебіг подій є прелюдією до ключового моменту в євроінтеграційній політиці уряду Саркозі – головування у Європейській Раді у другій половині 2008 р. До сфер європейської інтеграції, які визначені як пріоритети французького головування, належать:

- підготовка до введення в дію нових і реформованих комунітарних інституцій, передбачених у Лісабонському договорі;
- кліматичні зміни та боротьба з глобальним потеплінням;
- імміграційна політика, де висувається ідея підписання європейського пакту з імміграції та надання притулку;
- енергетична політика, в якій очікується погодження шляхів диверсифікації енергопродуктів і джерел їх постачання;
- спільна сільськогосподарська політика, яка потребує перегляду та визначення принципів її подальшого функціонування після 2013 р.;
- європейська політика безпеки та оборони, якій необхідно надати нового імпульсу для наділення Євросоюзу спроможністю повноцінно відігравати свою роль у врегулюванні кризових ситуацій. Одним із головних завдань у рамках цього напряму є вироблення нової Європейської стратегії безпеки в продовження тієї, яка була висунена Хав'єром Соланою в 2003 р.

Найамбітнішим кроком в напрямі посилення європейських механізмів безпеки є ініціатива утворення групи посиленої інтеграції, яку було викладено в статті радника Президента з питань оборони П. Лелуша в газеті «Ле Фігаро» 31 січня 2008 р. У ній пропонується залучити до цієї групи шість найбільших країн Європи – Францію, Великобританію, Німеччину, Іспанію, Італію та Польщу з можливістю приєднання інших держав-членів ЄС на будь-якому етапі її становлення на підставі обсягу оборонного бюджету, який має становити не менш як 2% ВВП.

Фактично, йдеться про посилення співробітництва у військовій сфері поза межами діючої ЄПБО.

Показовою є позиція Франції щодо вирішення проблеми статусу Косово. Найбільш чітко вона була артикульована Саркозі під час прес-конференції після засідання Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2007 року та полягала, по-перше, у визнанні неминучості набуття Косовом незалежності, по-друге, в наданні абсолютного пріоритету збереженню єдності Європи в цьому «суто європейському» питанні та, по-третє, в переконанні Росії та Сербії в тому, що ніхто не має на меті «принижувати їх цим актом». Франція була серед перших держав Європи, які визнали незалежність Косово, стверджуючи водночас, що цей акт становить окремий випадок і не ставить під сумнів принципи суверенітету й територіальної цілісності та резолюції Ради Безпеки ООН. Паралельно з цим французький підхід ґрунтується на тому, що компенсацією для Сербії має стати зближення з ЄС.

Неоднозначною також видається ініціатива формування інтеграційного об'єднання прибережних держав Середземномор'я, яка набула особливої пріоритетності для зовнішньополітичної стратегії адміністрації Саркозі. Виголошена спочатку як передвиборне гасло та націлена на врегулювання таких гострих для французької громадськості проблем, як контроль над імміграцією та запобігання вступу Туреччини до Євросоюзу, ця ініціатива перетворилася на один із найважливіших напрямів зовнішньої політики Франції, особливо у світлі тверджень французьких урядовців про те, що «майбутнє Європи на Півдні».

Однак, реакції на таку пропозицію за межами Франції варіюються від стриманості та скептицизму до відкритого спротиву й гострої критики. Головним положенням, який викликав заперечення, був передовсім географічний критерій членства в майбутньому Союзі. Тому серед держав-членів ЄС, які не мають виходу до Середземного моря, французька ініціатива розцінювалася як спроба реконфігурації діючої політики ЄС щодо Середземномор'я, перегляду «географічного балансу» спільної зовнішньої політики між східним і південним векторами на користь останнього та підвищення ролі середземноморських держав-членів ЄС (насамперед Франції) у налагодженні співробітництва в регіоні. Головним виразником подібних хвилювань виступала Німеччина, уряд якої наголошував на недоцільності інституційного відокремлення даної ініціативи від Євросоюзу, яке може спричинили дублювання функцій ЄС і розмежування в самій євроінтеграційній спільноті[2].

Компроміс, якого досягли Ніколя Саркозі та Ангела Меркель на зустрічі 3 березня 2008 р. в Ганновері, дозволив винести французьку ініціативу на обговорення Європейської Ради на саміті 13–14 березня.

Модифікації стосувалися ряду положень політико-інституційного характеру. По-перше, це проявилося в зміні самої назви проекту – з «Союзу Середземномор'я» він перетворився на «Барселонський процес: Союз для Середземномор'я». По-друге, Париж поступово погодився на повноправну участь у майбутньому Союзі для Середземномор'я всіх держав-членів ЄС, а також Єврокомісії. По-третє, у новій версії Союз для Середземномор'я постає як спільний проект ЄС, який не обмежує обсяг Барселонського процесу та ЄПС, а доповнює їх новими механізмами співробітництва.

З метою остаточного вироблення проекту та початку його реалізації 13–14 липня цього року в Парижі має відбутися саміт лідерів держав-членів ЄС та країн Середземномор'я.

Отже, Саркозі вдалося домогтися винесення на розгляд та принаймні попереднього ухвалення власної ініціативи. І хоча її змістовна частина та шляхи реалізації залишають сумніви щодо можливих наслідків її впровадження, сам факт започаткування Союзу для Середземномор'я в будь-якій інституційній формі дасть підстави для оголошення про дипломатичну перемогу нового Президента.

У своїх перших промовах на посту Президента Ніколя Саркозі зазначав, що збирається відновити баланс у відносинах з Єврокомісією, державами Центрально-Східної Європи та США[3]. Якщо стан першого компоненту цієї тріади залишає бажати кращого, а зрушення у другому не видаються надто вагомими, то еволюція третього заслуговує на окрему увагу.

Нинішній Президент Франції є представником того сегмента французьких політичних кіл, який виступає за докорінний перегляд принципів відносин зі США в бік підвищення значення ціннісної спільності двох країн, а звідси – і всього західного співтовариства, на відміну від традиційного критичного голлістського бачення американської політики у світі. Цим пояснюються заклики про «повернення до західної родини» та першочергову необхідність збереження єдності західних держав при вирішенні актуальних міжнародних питань.

Практичний сенс подібних міркувань полягає у переосмисленні характеру франко-американських взаємодій: головний наголос робиться на спільних рисах міжнародного курсу двох держав, а не на наявних розбіжностях. Іншими словами, протиріччя між Францією та США вже не виступають інструментом позиціонування Франції на міжнародній арені та не представляються як центральні для трансатлантичної системи відносин загалом.

Наслідком такого підходу стало істотне зближення позицій Франції та США відносно ряду нагальних міжнародних проблем – ситуації в Лівані, статусу Косово, врегулювання в Іраку тощо[4], що було засвідчено під час офіційного візиту Президента Франції до Вашингтону 7 листопада 2007 р. Найбільш помітне зрушення відбулося у французькому ставленні до ядерної програми Ірану, проти якого було запропоновано ввести санкції ЄС додатково до санкцій ООН. Така ініціатива Саркозі разом з тезою про те, що світ стоїть перед вибором – або бомба в Ірану, або бомбардування Ірану – були розцінені міжнародною спільнотою як свідчення дрейфу в американському напрямку.

Однак, прояви злагодженості в окремих аспектах не означають остаточного врегулювання як існуючих франко-американських протиріч, так і традиційних концептуальних дилем, що загострилися з часів операції в Іраку 2003 р. Економічна конкуренція, різне бачення екологічних проблем, зокрема, проблеми глобального потепління, розбіжності щодо регулювання міжнародних фінансових потоків та, найголовніше, відмінне бачення суті та напрямів трансформації європейської системи безпеки не дозволяють робити висновок про якісну трансформацію відносин між Францією і США. Не випадковим є застереження колишнього міністра закордонних справ Франції Ю. Ведріна щодо великого ризику підпорядкування французької політики західному «священному союзу», спрямованому проти нових центрів сили[5].

У контексті франко-американського зближення розглядають і заяви Саркозі щодо прагнення Франції відновити повноцінну участь у НАТО. В інтерв'ю газеті New York Times 24 вересня 2007 р. Ніколя Саркозі заявив, що для повернення Франції до інтегрованого командування НАТО необхідні дві умови – зміцнення незалежних європейських безпекових механізмів і призначення французьких представників на ключові посади в Альянсі. Очевидно, ці умови є аналогічні тим, які висував Жак Ширак в середині 90-х рр. Переваги від цього кроку видаються французькому керівництву очевидними: по-перше, це дозволить покращити франко-американські відносини, а по-друге, просування військово-політичної інтеграції в Європі буде полегшене в разі, якщо Франція розглядатиметься як лояльний союзник США і НАТО, ніж як критично налаштована обструкціоністська держава.

Саркозі неодноразово наголошував на взаємодоповнюваності ЄС і НАТО у справі врегулювання криз та відповіді на нові виклики безпеки, акцентуючи увагу на розбудові постійних автономних європейських інструментів планування та командування операціями, що є небажаним в очах американських урядовців. Французькі пропозиції щодо реформування командної структури Альянсу також викликають неоднозначну реакцію інших союзників. Тому процес відновлення участі у військовій структурі обіцяє бути складним. Утім, на Бухарестському саміті НАТО Саркозі заявив, що на ювілейному саміті з нагоди 60-річчя Альянсу, який відбудеться в Страсбурзі та Кьольні навесні 2009 р., має бути завершено процес розбудови нових відносин між Францією і НАТО.

Адміністрація Саркозі продовжує лінію свого попередника на заперечення «універсалізації» НАТО та перетворення її на «глобального поліцейського». Відповідна аргументація базується не тільки на посиланні на повноваження Ради Безпе-

ки ООН, а й на згадуванні зростаючої глобальної ролі ЄС в забезпеченні мира та безпеки. Примітним є також оголошене на саміті НАТО в Бухаресті рішення про відправлення додаткового французького батальйону в 700 осіб для участі в операції на сході Афганістану.

Таким чином, наразі не можна говорити про перегляд стратегії Франції щодо Атлантичного альянсу, оскільки мета зміщення балансу на користь об'єднання європейських держав і посилення суто європейських механізмів безпеки залишається стрижневим елементом цієї стратегії.

Російський напрям французької зовнішньої політики набуває за сучасних умов дедалі більшої ваги. Францію та Росію пов'язують історично тісні партнерські відносини, засновані як на традиціях політичної солідарності, так і на багаторічному досвіді практичного співробітництва. У французькій зовнішній політиці за часів Ширака Росії відводилося особливе місце як одного з центрів мультиполярного світу, з одного боку, та впливового актора на європейській арені, з іншого. Однак, ряд обставин внесли певні корективи у перебіг двосторонніх відносин після приходу до влади нового Президента.

По-перше, Росії надавалося лише другорядне значення в передвиборчій програмі Саркозі, який, на відміну від Ширака, не має з цією державою жодних особистих зв'язків. По-друге, значна частина громадської думки у Франції схильна розглядати Росію під кутом недотримання демократичних стандартів і порушення прав людини. По-третє, проголошення курсу на зближення зі США та країнами Центрально-Східної Європи, особливо враховуючи значимість нових держав-членів ЄС для просування євроінтеграційних процесів, обмежує можливості для поглиблення політичного діалогу з Москвою.

Поруч із збереженням спільності позицій щодо необхідності зміцнення центральної ролі ООН у підтриманні міжнародної безпеки у підходах Парижа та Москви поглибилися розбіжності у питанні статусу Косово, санкцій проти Ірану тощо. Франція зайняла подвійну позицію щодо значення розміщення елементів ПРО в Польщі та Чехії. З одного боку, стверджувалося, що встановлення радару й десяти ракет-перехоплювачів не становить стратегічної загрози для Росії, а з іншого – наголошувалося на потребі зважати на «російські національні почуття» так само, як на польські та чеські. Саркозі наголошував, що цей крок «може бути агресивним по відношенню до Росії в політичному плані, а не у військовому». Водночас, французьке керівництво не вбачає у призупиненні Росією участі у ДЗЗСЄ заходу, адекватного до намірів розміщення бази ПРО.

На Бухарестському саміті НАТО Саркозі, зрештою, підтримав розгортання елементів системи ПРО в Європі, визнаючи дедалі зростаючу загрозу розповсюдження ракетних технологій. Разом з тим він наголосив, що ПРО може являти собою лише додатковий засіб убезпечення від обмеженого ракетного удару, але не є достатнім для захисту життєво важливих інтересів Франції.

Водночас, французька дипломатія на російському напрямі продовжує курс на підтримку досягнутого ступеня взаємної довіри і партнерства між Парижем і Москвою, попри розбіжності з тих чи інших питань міжнародного життя. У ході візиту до Москви 10 жовтня 2007 р. Саркозі вдалося продемонструвати готовність до діалогу з російським керівництвом та забезпечити

послідовність політики Франції щодо Росії.

Прихід до влади Н. Саркозі знаменував певну трансформацію позиції Франції щодо України. Ще в програмній передвиборній промові Н.Саркозі звучала теза про можливість «об'єднання (європейського) континенту аж до Києва». У ході передвиборних дебатів звучала й теза про те, що для таких держав, як Туреччина, Україна, Росія та країн Середземноморського басейну, потрібно вигадати нову форму відносин з ЄС, що включатиме економічне і політичне співробітництво, а також сприяння розвитку демократії.

Перші місяці перебування при владі Н. Саркозі принесли деякі позитивні сигнали для України. Показовою в цьому плані є ревізія французької позиції щодо розширення ЄС, яке більше не вважається перешкодою для ефективного функціонуванню євроінтеграційного об'єднання. Водночас, заклики до формального встановлення географічних меж Євросоюзу та послідовний спротив вступу Туреччини до ЄС можуть мати несприятливі імплікації для нашої країни.

Політичні контакти українського уряду з новою французькою адміністрацією були встановлені в ході візиту В. Ющенка до Парижа 5 жовтня 2007 р., в рамках якого українська сторона поставила питання про включення положення про європейську перспективу України в текст майбутньої Нової посиленої угоди між Україною та ЄС.

У відповідь французьке керівництво виступило з ініціативою запровадження концептуально нового статусу України – «асоційованого партнера» ЄС, деталі якої було викладено у Позиційному документі «Україна – асоційований партнер ЄС від грудня 2007 р. Ця пропозиція віддзеркалює намагання французької сторони віднайти компроміс між риторичною підтримкою Парижем євроінтеграційних зусиль України та загальною позицією Франції щодо поглиблення відносин між Україною та ЄС у руслі логіки ЄПС без чіткої артикуляції положення про перспективу членства в тексті Нової посиленої угоди.

Підготовка Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (саме така назва запропонована французькою сторо-

ною), яка має відображати нові привілейовані відносини між сторонами та сприяти забезпеченню всебічного наближення України до Європейського Союзу, може стати одним із пріоритетів французького головування в ЄС у другій половині 2008 р. З точки зору Парижа, така угода може містити компромісні формулювання щодо кінцевої мети відносин між Україною та ЄС, враховуючи як європейську ідентичність та євроінтеграційні прагнення України, так і бачення цієї проблематики самого ЄС відповідно до ЄПС. Передбачається можливість досягнення політичної згоди щодо тексту нової угоди про асоціацію в рамках саміту ЄС–Україна у вересні 2008 р. При цьому проблематика створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС відокремлюється від нової Угоди, оскільки відповідні переговори потребують більшого часу. В будь-якому випадку французька ініціатива має стати предметом ретельної аналітичної роботи з боку української сторони.

Стосовно перспектив відносин України з НАТО, Франція дотримується принципів «відкритих дверей» та поетапності в просуванні інтеграційного поступу до Альянсу. Це проявилось в контексті обговорення питання підписання Плану дій щодо членства в НАТО з Україною в ході підготовки до Бухарестського саміту 2–3 квітня 2008 р. Напередодні саміту французькі урядовці неодноразово висловлювали застереження проти підписання ПДЧ з Україною, мотивуючи це несвоєчасністю і поспішністю постановки цього питання, внутрішньою неготовністю України до переходу на новий рівень партнерства з Альянсом і негативними наслідками такого кроку для існуючого балансу сил на європейському континенті, а також недоречністю використання вступу в НАТО як «певного інструмента для вирішення проблем, які існують в України у відносинах з одним її потужним сусідом»[6].

На самому саміті Саркозі заявив, що Україна і Грузія «мають покликання» приєднатися до НАТО, в цьому немає політичної проблеми, йдеться лише про їхню політичну готовність до цього та строки майбутнього приєднання.

Пояснення такої позиції Парижу виключно дією «російського фактору є спрощеним баченням ситуації. Навпаки, представники французького уряду наголошують на тому, що у відносинах з Росією «гра у сфери впливу зникла»[7]. Аналізуючи підхід Франції у питанні просування відносин між Україною і НАТО, потрібно зважати на французьке бачення процесу реформування Північноатлантичного альянсу, надання пріоритету зміцненню автономних європейських механізмів безпеки та підвищення глобальної ролі ЄС у світі загалом, а також традиційно притаманне французькій дипломатії прагнення до підтримання рівноваги сил. Франція скептично ставиться до використання механізмів євроатлантичної інтеграції України, її вступу до НАТО для сприяння інтеграції нашої держави в ЄС. Саме «європейська ідентичність» України є фундаментальною основою її всебічного наближення та входження до європейської спільноти.

Сутність процесів трансформації французької зовнішньої політики визначив сам Президент Франції Ніколя Саркозі, охарактеризувавши її як «певний розрив (з політикою попередньої адміністрації), який вписується у цілісне послідовне уявлення про місце і роль Франції у світі»[8]. Справді, за минулий рік у французькій дипломатії відбулася лише зміна тональності, яка вносить певні, іноді досить суттєві, корективи до традиційного зовнішньополітичного курсу Франції.

---

[1] *Allocution de M. le President de la Republique. Voeux aux Corps Diplomatique. Palais de l'Elysee - Vendredi 18 janvier 2008.*

[2] *Bauchard D. L'Union pour la Mediterranee : un defi europeen // Politique Etrangere. – 2008. – № 1. – P. 51-64 (57).*

[3] *Interview du President de la Republique. The New York Times. 24 septembre 2007*

[4] *Рубинский Ю. Николя Саркози: прагматизм и преемственность // Россия в глобальной политике. – Июль – август 2007. – Том 5, № 4. – С. 111-123 (117).*

[5] *Rapport sur la France et la mondialisation, par M. Hubert Vedrine. – Paris, le 4 septembre 2007.*

[6] *Франция не поддержит интеграцию Украины в НАТО // Корреспондент. – 19 февраля 2008. http://korrespondent.net/ukraine/politics/380198*

[7] *Jouyet J.-P. La presidence francaise du Conseil de l'Union europeenne: pour quoi faire? // Revue internationale et strategique. – 2008. – № 1. – P. 73-79 (77).*

[8] *Allocution de M. le President de la Republique. Voeux aux Corps Diplomatique. Palais de l'Elysee –Vendredi, 18 janvier 2008.*

На шляху до “розумної сили”

According to Robert Reagan, Americans are similar to warlike Mars while Europeans resemble peaceloving Venus. Other researchers contend that the United States practices modern values like Hobbes’ “wars against everyone,” while the European Union has entered the post-modern era of Kant’s “eternal peace.” The methodology employed by these two experienced players in attracting new supporters and adherents is examined by Ukrainian scholar Kateryna Shynkaruk. Read about the most popular “carrots” and “sticks” of contemporary international politics in this article.

Нинішня асиметрія у відносинах між США та ЄС стала об’єктом пильної уваги як дослідників, так і практиків міжнародних відносин. Американська політика односторонньої дії (унілатералізму), до якої США вдаються особливо інтенсивно в рамках боротьби з тероризмом, викликає занепокоєння не тільки в країнах ЄС. Європейські лідери неодноразово наголошували на необхідності пошуку шляхів розв’язання найгостріших міжнародних проблем із залученням багатосторонніх механізмів прийняття рішень, особливо в рамках ООН. Однак асиметричність діалогу США–ЄС внаслідок очевидної (головним чином військової) переваги Штатів дозволяє останнім вдаватися до повчальних і навіть зверхніх інтонацій по відношенню до свого головного стратегічного партнера.

Відповідно в сучасному європейському науково-політичному дискурсі доволі популярними стали твердження про те, що ЄС вступив у добу постмодерну (епоха „вічного миру” за Кантом), а США й досі сповідують цінності модерну („війна всіх проти всіх” за Гоббсом), або, що американці уособлюють войовничий Марс, а європейці миролюбну Венеру (відома теза Роберта Кейгана).

Подібні порівняння США та ЄС призвели до доволі поширеного та не зовсім правильного протиставлення м’якої сили (soft power), на яку спирається ЄС, і жорсткої сили (hard power) – опори США. У цьому ж контексті видається сумнівним і протиставлення жорсткої сили м’якій за принципом сила – слабкість.

Концепція „м’якої сили” американського вченого-політолога Джозефа Ная молодшого була вперше сформулювана в роботі „Покликання до лідерства: динамічна природа американської сили” (1990 р.). Ця робота стала відповіддю на виклики, що постали перед зовнішньою політикою США внаслідок завершення холодної війни та необхідності забезпечення Сполученими Штатами легітимності свого статусу єдиної наддержави. Однієї лише військової та економічної могутності США для цього було замало через настороженість і почуття небезпеки, які викликала модель однополярного світу в переважної більшості країн. Тому йшлося про здатність США зберегти свій міжнародний авторитет.

Попри те, що поняття м’якої сили було сформульовано лише наприкінці XX ст. як явище, вона проявлялася у різних формах ще від часів стародавніх цивілізацій. Однак саме процеси глобалізації та розвиток новітніх інформаційних технологій радикально підвищили значення комунікаційних процесів та інформаційних впливів.

Аргументуючи те, що метою будь-якого впливу є спонукання опонента до бажаної дії, Дж. Най розглядає три шляхи досягнення цієї мети: залякування „батогом”, підкуп „пряником”, або ж навернення опонентів до власних ідеалів і цінностей, аби вони за власним бажанням діяли так, як це було б вигідно суб’єкту впливу. Причому, на відміну від багатьох інших, Дж.Най відносить м’який „пряник” економічної вигоди до таких найжорсткіших типів впливу, як і „батіг” військового тиску.

Отже, за Дж. Наєм, **м’яка сила** (або м’який вплив) – це „здатність досягати бажаного шляхом приваблення та переконання інших до засвоєння ваших цілей. Вона відрізняється від жорсткої сили, здатності використовувати “батіг і пряник” *економічних* (курсив мій. – **К.Ш.**) та військових важе-

лів тиску, щоб примусити інших виконувати вашу волю. Обидва види сили є важливими... однак привабити набагато дешевше, ніж примусити".

На відміну від Нікколо Макіавеллі, який вважав, що для правителя краще, щоб його боялися, аніж любили, Дж. Най підкреслює потребу і в тому, і в іншому. На його думку, боротьба за „серце й розум" людей у глобальну інформаційну добу стає актуальною, як ніколи. М'яка сила постає з привабливості культури, політичних ідеалів і державної політики країни. Коли політика країни визнається легітимною, тоді й зміцнюється її здатність до м'якого впливу. Останній включає в себе й пропагандистські впливи, однак є поняттям значно ширшим за пропаганду, „іміджеві політики, зв'язки з громадськістю чи мінлива популярність". Як підкреслює Дж. Най, було б помилковим вважати м'яку силу однозначно більш гуманною за жорстку. Адже кінцевою метою переконання також можуть бути дії, які цілком суперечать інтересам об'єкта впливу.

Таким чином, розглядаючи використання м'якої та жорсткої сили будь-якою державою, по-перше, слід уникати їх протиставлення, адже використання м'якої сили не лише не виключає наявності в держави жорсткої, а навпаки, багато в чому спирається на економічну та військову могутність, які підвищують статус та авторитет держави на міжнародній арені. По-друге, не варто вдаватися до буквального стереотипного ототожнення м'якої сили із гуманнішим, але слабшим типом впливу на тлі сприйняття жорсткої сили як суто військової, чи обов'язково "менш гуманної" та однозначно "дієвішої" за м'яку. Адже м'яка сила може проявлятися у формі досить жорсткого пропагандистського впливу, а жорстка, навпаки – у вигляді економічних дотацій та інших форм стимулювання прибутком.

М'яка та жорстка сила США

Після завершення Другої світової війни Сполучені Штати безперечно вигравали на тлі повоєнної Європи як в економічному, так і у військовому плані, а запропонований ними план Маршалла став чудовою можливістю закріпити не лише економічне, а й ціннісне (моральне) лідерство. Недарма під тиском СРСР країни соціалістичного табору були змушені відмовитися від значної допомоги, запропонованої Європі. Вагомим чинником тут було змагання між СРСР та США саме у символічно-пропагандистській площині.

Створюючи у добу холодної війни мережу союзів та військових баз по всьому світі, тобто власну „імперію за запрошенням"[1], у своєму хрестовому поході проти комунізму **Сполучені Штати** спиралися переважно **на м'яку силу приваблення, підкріплену жорсткою силою економічного та військового авторитету.** При цьому США активно використовували міфологему власної виключності – месіанську ідею „сяючого міста на пагорбі"[2] як державотворчу не лише для власної нації, а й ключову для поширення цінностей ліберальної демократії (а разом з ними й американського способу життя) у світі.

Однак, застосовуючи весь доступний інструментарій м'якої сили, основний акцент в ідеологічному змаганні з комуністичним блоком Сполучені Штати робили все-таки на прихованій діяльності спецслужб, а отже, **інформаційно-пропагандистських операціях**.

Реалізацію таких операцій, за підтримки спецслужб, забезпечувала Інформаційна служба США, реорганізована з 1953 р. в Інформаційне Агентство США (USIA), що дозволило створити розгалужену мережу „Американських Домів" по всьому світу та розповсюджувати „правду" про Америку в пропагандистській боротьбі з СРСР. Також у 1952 р. було таємно створено Агентство національної безпеки (NSA) з метою захисту США від зовнішніх загроз шляхом ведення радіоелектронної розвідки. Серед прикладів інформаційних спецоперацій США в добу холодної війни слід згадати:

• створення таких легендарних радіостанцій, як „Голос Америки" (1941р.), Радіо „Вільна Європа" та Радіо „Свобода" (з початку 1950-х рр.), які подавали „за залізну завісу" інформацію, що мала підривати авторитет комуністичних режимів;

• за допомогою таємного фінансування через канали ЦРУ був заснований „Конгрес культурної свободи", який мав завоювати прихильність європейських лівих інтелектуалів шляхом організації наукових і культурних заходів, спрямованих на консолідацію західної еліти навколо антикомуністичних настроїв та ідей;

• через закриті канали ЦРУ також був профінансований „План Маршалла для інтелектуалів", завдяки якому, починаючи з 1956 року і до закінчення холодної війни, до Східної Європи було безкоштовно передано понад 10 млн. книжок і журналів для вдячних інтелектуалів, політиків і науковців, які прагнули підтримувати зв'язок із західним ідеями. Ця програма стала набагато ефективнішою заміною масовому розповсюдженню антикомуністичних листівок за допомогою спеціальних повітряних кульок, яке ЦРУ здійснювало до 1956 року.

Водночас Сполучені Штати активно задіювали й відкриті канали зміцнення власного авторитету у світі, поєднуючи офіційні та неофіційні джерела розповсюдження інформації, залучаючи державних і недержавних гравців, впливаючи не лише на уряди інших країн, а й на їхніх громадян, молодь, політичну, інтелектуальну та культурну еліту. Як зазначалося вище, така форма м'якого впливу отримала назву **„публічної дипломатії"**.

У рамках цієї діяльності американський уряд активно залучав недержавних акторів (представників бізнесу, керівників фондів, профспілок, продюсерів і режисерів Голлівуду, наукову та мистецьку спільноти) задля поширення на неофіційному рівні американських ідеалів, ментальності, стилю життя та цінностей „споживацької демократії". Значний акцент робився на контакти та мережі „від грома-

дян до громадян", так звану **„громадську дипломатію"**, коли американський стиль життя пропагувався за допомогою програм обмінів між молоддю та науковцями, а культурний вплив поширювався за допомогою таких відомих музикантів, як Льюїс Армстронг та Дюк Еллінгтон.

Проте кінець 1960-х – середина 1970-х рр. стали початком занепаду американського м'якого впливу у світі: вбивство Мартіна Лютера Кінга та Роберта Кеннеді в 1968 р., скандальна відставка Ніксона в 1974 р. і завершення у 1975 р. війни у В'єтнамі поразкою США; вимушене визнання Президентом Картером загального „захворювання" американського суспільства у зв'язку з дедалі більшою деградацією американської поп-культури; а також рух проти „культурного імперіалізму США" в рамках ЮНЕСКО, внаслідок чого у 1976 р. Сполучені Штати залишили цю організацію, – все це, звичайно, підривало міжнародну привабливість США як ресурс для м'якої сили.

Однак завершив занепад американського морального лідерства, як не парадоксально, саме розпад СРСР. Попри перемогу в холодній війні, із падінням берлінської стіни США позбавилися того опонента, проти якого й була спрямована потужна машина культурно-пропагандистського впливу. Позбавлені в особі Радянського Союзу чинника не лише стримування, а й цілепокладання, Сполучені Штати залишились "одинокою наддержавою"[3], яка не одразу усвідомила всю вразливість такого статусу.

Зосередившись на зміцненні власного глобального лідерства наприкінці XX ст., у перехідний період однополярності в міжнародній системі, США не помітили, як стрімко став падати їхній авторитет у світі паралельно із дедалі ширшою демонстрацією американської могутності та досить нав'язливої присутності в усіх проблемних точках світу.

І навіть нетривалий сплеск міжнародного співчуття внаслідок подій 11 вересня 2001 року не зміг зупинити наростання хвилі антиамериканізму у світі. Війна в Афганістані та практично одноосібне рішення щодо нападу на Ірак продемонстрували нездатність адміністрації Джорджа Буша молодшого робити висновки з поразок своїх попередників, і навпаки, у найменш вдалому варіанті поєднали американський месіанізм із унілатералізмом.

Іракська кампанія продемонструвала не лише стрімку втрату м'якої сили США, а й їхню «жорстку слабкість", що дало підстави багатьом аналітикам порівнювати війну в Іраку із провальною кампанією у В'єтнамі. Досить таки брутальна поведінка США на міжнародній арені призвела до нового звучання відомої тези Т. Рузвельта: маючи велику палицю, США ще слід навчитися розмовляти м'яко[4].

Як зазначає академік В. Іноземцев, попри неадекватність силової відповіді на територіально розгалужену терористичну загрозу "американці все ще вважають, нібито, маючи досконалий військовий потенціал, вони здатні протистояти та вражати справжніх ворогів чи вселити страх потенційним. Однак ескалація насилля лише підсилить агресивність антиамериканських сил", про що й свідчить поточна ситуація на Близькому Сході й не тільки.

І хоча під час своєї другої каденції адміністрація Буша намагається відновити репутацію та втрачений авторитет у світі (разом із здатністю до „м'якого впливу"), запроваджуючи нові програми з публічної дипломатії,

витрати США на військовий комплекс у 500 разів більші, ніж на програми обміну чи інформаційну присутність у світі. Однак головною перепоною до сприйняття системи американських цінностей у світі є той факт, що сьогоднішня Америка не відповідає тому, що сповідує.

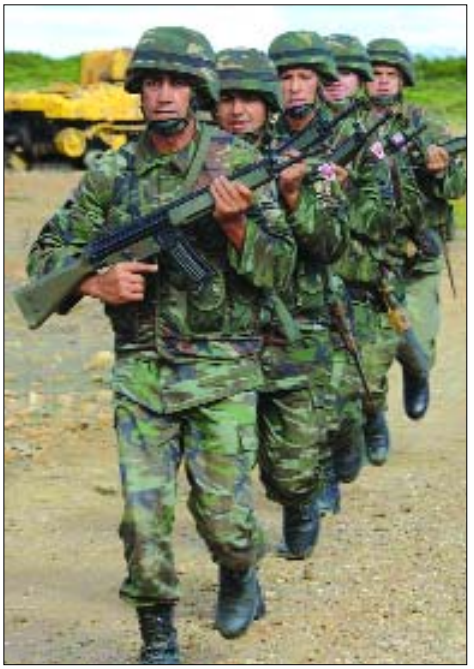
М'яка та жорстка сила ЄС

Розглядаючи використання жорсткого та м'якого типів впливу країнами **Європейського Союзу,** слід підкреслити, що поки Сполучені Штати вели боротьбу з комуністичним блоком за ідеологічне домінування у світі, країни Західної Європи (не без підтримки США) займалися повоєнною відбудовою економіки, а згодом продемонстрували світу результат своїх майже п'ятдесятирічних зусиль, ставши прикладом дуже успішного, хоча й досі незнайомого історії міжнародних відносин, інтеграційного об'єднання.

Особливістю зовнішньополітичного впливу ЄС є той факт, що результати успішної інтеграції можна записати в арсенал усіх країн учасниць та ЄС в цілому. Європейський Союз активно використовує свій вдалий досвід політичної та економічної інтеграції – основний ресурс м'якого впливу, – особливо в рамках політики розширення. Ця найуспішніша складова Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС стала потужним важелем демократичних перетворень у країнах Центральної та Східної Європи. Водночас міцний економічний потенціал ЄС свідчить про наявність інструментів економічного тиску чи заохочення, а отже – жорсткої сили.

З метою допомоги пострадянським країнам у 1991 р. була започаткована програма TACIC (Tacis Programme), яка фінансувала широке коло проектів у сферах інституційних, правових і адміністративних реформ; підтримки економічного розвитку; пом'якшення соціальних наслідків перехідного періоду; розвитку села, ядерної безпеки та ін. З 1991 по 2005 роки в країнах-бенефеціарах Тасіс було профінансовано проекти на суму в понад 7 млрд євро.

ЄС фінансує ряд програм із освітніх та наукових обмінів як всередині ЄС, так і за участі представників інших країн світу. Сформульована в 2003 р. у зверненні Комісії «Ширша Європа» концепція Європейської політики сусідства[5], пропонує сусіднім країнам привілейовані відносини, які будуватимуться на взаємному визнанні спільних цінностей, головним чином у сфері верховенства права; справедливого управління; дотримання прав людини, принципів ринкової економіки тощо. Саме втілення спільних цінностей є ос-

новним критерієм для глибини двосторонніх відносин з ЄС.

Також ЄС – один із основних світових донорів з підтримки миру та безпеки. Найбільша частина такої допомоги ЄС надається країнам Африки і становить понад 50% усієї світової допомоги, яку отримує цей континент. У 2003 р. ЄС вперше провів самостійну миротворчу операцію в Республіці Конго. А в 2004 році Європейський Союз заснував фонд обсягом у 250 млн. євро під назвою «Peace Facility» («Програма миру») для фінансування заходів, спрямованих на підтримку миру та запобігання конфліктів у країнах Африки.

Активна участь європейських контингентів у миротворчій діяльності ООН, НАТО та ОБСЄ стала додатковим чинником зміцнення європейського авторитету у світі.

Серед інших проектів, що нарощують м'яку силу ЄС, слід згадати Євросередземноморське партнерство (Барселонський процес чи Євро-Мед, заснований у 1995 р. у Барселоні між країнами ЄС та країнами південного узбережжя Середземного моря в політичній, економічній та соціальній сферах). Сьогодні Барселонський процес охоплює 11 країн, крім країн ЄС, та передбачає двосторонній та регіональний рівні співробітництва. У рамках Барселонського процесу середземноморському регіону було виділено допомогу на суму понад 10 млрд. євро.

Як зазначає професор Оксфордського Університету Ян Зєлонка, "Європейський Союз є досить слабким, коли йдеться про традиційний баланс сил, військове втручання та втаємничені дипломатичні маніпуляції. Та він є чудовим міжнародним актором у справах врегулювання постконфліктних ситуацій, поширення норм, розбудови інституцій та інших форм м'якої сили".

Таким чином, **м'яка сила** ЄС є прикладом власної успішності й міцно пов'язана із такою складовою жорсткої сили, як "пряник" економічної вигоди від співробітництва. Тому згадувана вже формула Т. Рузвельта в європейському контексті звучить як "кажіть м'яко, і майте при собі великий "пряник", що жодним чином не свідчить про зовнішньополітичну слабкість ЄС. Ефективність такого підходу підтверджують результати соцопитувань, які вказують на значний відрив ЄС від США за оцінкою позитивного впливу у світі: ЄС – 33 країни, а США –13 країн; при цьому переважно негативний вплив США відзначили 18 країн, а негативний вплив ЄС не був відзначений більшістю населення жодної країни[6].

Отже, американська версія м'якої сили, крім відкритих культурно-інформаційних впливів, передбачає істотну пропагандистську складову в рамках діяльності спецслужб, а в жорсткій силі США роблять акцент на "батіг" військового ресурсу, особливо на сучасному етапі боротьби з тероризмом. У той час як ЄС у м'якій силі спирається головним чином на відкриті способи приваблення – програми міжнародної допомоги, політику розширення та сусідства, миротворчі зусилля тощо (залишаючи реалізацію прихованих інформаційних операцій національним спецслужбам), а в жорсткій – на мотивування "пряником" економічної вигоди.

Водночас в ЄС дедалі частіше звучать думки про недостатність трансатлантичної системи безпеки, побудованої навколо НАТО, про потребу в створенні європейської „армії" (першим кроком до чого стало формування Сил швидкого реагування). А на думку більшості західних експертів, і для США, і для ЄС найперспективнішим є створення ефективного балансу між м'якою та жорсткою силами – використання так званої **"розумної сили"**. При такому підході вміле поєднання обох типів сили має синергетичний ефект взаємопідсилення.

Катерина ШИНКАРУК,
науковий співробітник
Інституту економічних
досліджень і
політичних консультацій

---

[1] Gunther Bischof. U.S. Public Diplomacy – Past and Present. Alpbach Political Symposium/ European Forum Alpbach. 28 August 2007.

[2] Цей біблейний вислів, що лежить в основі міфу про американську обраність, був процитований Джоном Уінтропом у 1630 р. стосовно поселення в Масачусеці і багаторазово був згаданий американськими лідерами, зокрема, Р. Рейганом.

[3] На що в одноіменній статті вказав Семюель Хантінгтон (Samuel P. Huntington, The Lonely Superpower// Foreign Affairs, Vol. 78, Issue 2., March-April, 1999.)

[4] В оригіналі вона звучить як "Слід розмовляти м'яко, але мати при собі велику палицю".

[5] Концепція ЄПС охоплює такі країни: Алжир, Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдавія, Марокко, Сирія, Туніс, Україна, а також Палестинська автономія.

[6] BBC Poll: Attitudes Towards Countries / http://199.202.238.2/news_archives/bbc06-3/

Косовська проблема від Маркса до Буша

Історичний аспект через призму емоційної відстороненості

Максим КАМЕНЕЦЬКИЙ, кандидат історичних наук, доцент кафедри Міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту Міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Maksym Kamenetsky (Master's in history), a docent at the Institute of International Relations of the Kyiv National University of Taras Shevchenko, attempts to immerse the reader in the historical repercussions of the Kosovo conflict, which has been lasting for several decades. Some facts, unknown not only to the general public but to a majority of politicians, compel the reader to look at the participants of the discord in a different light. The author delves into who first settled the current Albanian lands; whose armies joined the anti-Osman coalition, led by Serbian Grand Prince Lazar in 1389; what role did Albanians play in the liquidation of Turkish domination in Europe; and other important issues? Answers to these and other question can be gotten by reading this article.

Візьмемо на себе сміливість стверджувати – у політичній публіцистиці «албанське питання» і все, що з ним пов'язано, є актуальним майже 140 років. Регулярно, з початку розпаду Османської імперії, через події першої та другої Балканських воєн, Першої світової, процесів мирного врегулювання після Першої та Другої світових воєн, і до подій «Повітряної війни» 1999 р. і проголошення незалежності Косова в березні 2008 р. албанська проблематика взагалі та косовська, зокрема, займає провідне місце на шпальтах газет і журналів. Називалася вона по-різному. Від складової «східного питання» до «казусу Косова». З приводу албанців та їхніх земель писали дуже різні люди й дуже різні речі.

Етногенез албанців не належить до досконало вивчених сучасною наукою. Існують принаймні дві теорії – фракійська та іллірійська, які пояснюють процес формування албанського етносу. Дуже схематично, в одному випадку, вчені називали місце формування албанського етносу – на Сході Кавказу (узбережжя Каспійського моря), а в другому – на східних Балканах. Однак, незалежно від етнічних витоків, албанці облаштували свою сучасну територію за 500–800 років до переселення туди слов'ян, серед яких були й серби. Перші родоплеменні утворення на сучасній місцевості проживання албанців відносяться до 4 ст. до н.е. До завоювання Османами, албанці були язичниками. Мешкаючи в гірських районах Південних Балкан, вони відносно мало контактували з народами, які проходили регіоном під час «великого переселення народів». Однак із сербами в албанців відносини складалися не найгіршим чином. Звернемося до давно документально доведених фактів про сумісне проживання в цій частині Балканського півострова слов'ян і албанців в середні віки (що заперечується сучасними сербськими політиками). Так, у битві на Косовому Полі в 1389 р. до антиосманської коаліції на чолі з сербським князем Лазарем входили, окрім сербських боснійських, угорських, влашских (румунських), і албанські ополчення під командуванням Георгія Бальши і Дімітра Йоніми. Албанським землям османи загрожували так само, як і слов'янським, і албанські князі намагалися захищатися разом із сусідами. Про Косовську битву існує обширна наукова література. Пов'язані з нею героїчні та трагічні події знайшли віддзеркалення в усній творчості усіх балканських народів. У 20-ті роки XX ст. сербські дослідники виявили, що у фольклорі косовських албанців існує уявлення, що головним героєм битви, який проник у стан ворогів та вбив султана Мурада, був албанець Мілош (Копіліч чи Обіліч). З приводу імен та прізвищ слід сказати, що албанці часто брали зрозумілі сусідам слов'янські імена (Перо Албанац, Нікола Албанеже і т.д.). Урешті-решт документально підтверджено, що лідер антиосманської боротьби албанського народу періоду XV ст. легендарний Сканденберг був наполовину сербом. Можна привести свідоцтва того, що косовські албанці боролися разом із сербами проти турок під час австро-турецких воєн 1689–1690 і 1737–1739 рр. у складі збройних сил Габсбургів. Водночас слід сказати, що після завоювання османами їх земель, албанці швидше за інші скорені народи регіону адаптувалися до окупації. Причиною цього був вкрай низький рівень суспільного розвитку албанців, відсутність національної ідеології на той час у вигляді монотеїчної релігії, родоплемінна структура населеня, яка зберігається досі. Британські дослідники початку XX ст. свідчили, що територія Албанії та Косова населена найвідсталішими в

Європі племенами, і що войовничі звичаї американських індіанців, які описав Фенімор Купер, – це дитячі казки порівняно з тим, що трапляється серед албанців. Дослідивши доступні йому матеріали, К.Маркс так сказав із приводу албанців: Будь-яка сусідня країна повинна тримати албанців у жорстокій кийковій дисципліні доти, допоки її економіка не дасть змоги забезпечити їх роботою з черпання води чи рубання дров. Частина албанського населення стала вірою та правдою служити османам. Саме про такого албанця стара сербська пісня: "народила його жорстока арнаутка, лозою шипшини сповивала, ріп'яком змалку годувала". Однак велика частина албанців розпочала боротьбу з османським пануванням, і ця боротьба тривала до виникнення Албанії в 1913 р. Ситуація з віросповіданням албанців з часом мінялася. До османських завоювань албанці переважним чином були язичниками. Пізніше, в результаті історичних перипетій, співвідношення змінилося: на сьогодні 61% албанців – християни (33% – православні, 28% – католики) і 39% – мусульмани.

На початку XX в. осередки антитурецького збройного опору спалахували по всій території Балкан, яка ще перебувала під турецьким пануванням. Читачеві має бути цікаво, що свою роль у ліквідації турецького панування у Європі цілеспрямовано зіграли албанці. Починаючи з часів Скандербега, їх антиосманські повстання істотно розхитували імперію. У 1910 р., під час загальноалбанського повстання, Косово зіграло роль об'єднувача для албанців Північної Албанії, а також сучасної Чорногорії та Македонії. Однак власні інтереси регіональних вождів, які отримали раптовий вплив, звели нанівець багаторічну боротьбу партизанських чет (загонів) і північні та південні албанські племена виявилися розділеними. Проголошення незалежності Албанії відбулося на півдні країни 28 листопада 1912 р. в місті-порту Влера. На той момент невизнана нова держава мала лише умовно визначені кордонів. Тільки після закінчення Балканських воєн в 1913 р., коли «великі держави» стали вкотре ділити карту Балкан, додавши до загального казана турецький спадок, Албанія офіційно отримала незалежність, статус нейтрального князівства й кордони, за межами яких залишилося значне за чисельністю албанське населення. В результаті цього далися взнаки істотні відмінності у традиціях, вірі та орієнтирах різних албанських племен і сімей. Тоді ж Косово вперше увійшло до складу Сербії в 1913 р., а після Першої світової війни та утворення Югославії – до складу останньої.

Серби виходять на історичну сцену в регіоні Південно-Східної Європи в кінці VI століття, спочатку як васали аварів, а згодом як партнери візантійського імператора Геракліта (правив у 610–641 рр. н.е.). Щоб відбити аварів і болгар назад на схід, Геракліт уклав союз з кількома слов'янськими племінними союзами, які прийшли з північного ходу, з боку Карпатських гір. За візантійської допомоги, слов'яни широко розселилися на Балканах, досягаючи крайнього півдня на березі Егейського моря і навіть освоюючи частини Малої Азії. Племінний союз сербів розселився у внутрішній частині Далматинського узбережжя в області, що тягнеться від сьогоднішньої східної Герцеговини через північну Чорногорію до південно-східної Сербії. Слов'яни розселилися всюди на Балканах у другій половині VII ст. н.е., але оскільки період римського правління в регіоні закінчився неповною асиміляцією раніше завойованих місцевих народів, його слов'янізація являла собою тривалий і нерівномірний процес. Саме на Балканах серби сформували першу власну державу, склалися перші сербські королівські династії. Сербська еліта сприйняла східну гілку християнства – православ'я. З часом, як і в інших державах, сербам ставало все необхідніше укріпити світську владу. Зміцнити свою владу сербські королі намагалися через затвердження власного загальнодержавного патріарха, незалежного від Константинополя, тобто через формування сербської автокефальної церкви. Сербська церква була відокремлена від Охридського архієпископства, яке було на той час центром православ'я для Болгарії та Сербії. Автокефальна церква в Сербії була

проголошена в 1219 р. у м.Жица (біля сучасного м.Кралєво). У цей самий час до Балкан докотилися перші набіги монголо-татар.

Для того, щоб уникнути небезпеки від монголо-татарської навали, місце перебування сербських архієпископів за наказом сербського короля Стефана Неманича наприкінці XIII ст. перенесене на південь – до Печа. Сам процес перенесення сербами церковного центру на землі Косова свідчить – відносини між сербами та албанцями не були поганими, адже немає сенсу переносити власний єпископат на землі ворога. Згодом, у 1375 р. архієпископ Печа був піднятий до статусу патріарха, за що був підданий анафемі Константинополем.

Сербський князь Лазар Хреблянович (він не претендував на королівський титул Душана й тому не став королем), на чолі об'єднаної армії сербів, албанців, боснійців і угорців вийшов на зустріч війську Мурада. Битва між ними відбулася в день св. Віда, 28 червня 1389 р., на Косовому Полі на півдні Сербії. Для битви Лазар зібрав 15–20 тисячну армію, що складалася із сербів, болгар, боснійців, албанців, поляків, угорців, і монголів. Армія Мурада нараховувала 27–30 тисяч чоловік. Упродовж бою воїн Мілош, з табору коаліції, видаючи себе за дезертира, проник до турецького табору й отруєним кинджалом смертельно поранив Мурада. Турки спочатку були збентежені, проте в ході бою їм вдалося завдати поразки коаліційній армії, війська якої розмовляла сімома різними мовами. Внаслідок цієї найбільшої в історії країни поразки, Сербія опинилася в становищі васальної залежності від Османської імперії. Сербські князі змушені були прийняти васалітет, щоб зберегти управління значно зменшеною Рашкою, як тоді називалася Сербія. Її центром спочатку був Белград, а потім м. Смедерево. Після спроби сербських князів досягти домовленості з Боснією про антиосманські дії, формальна незалежність смедеревського князівства була скасована, і у 1459 р. Сербія втратила залишки своєї державності й була приєднана до складу Османської імперії.

Серби та їхні союзники зазнали поразку, але ця подія стала священною темою в сербських народних баладах. Бачення Лазаря напередодні бою, вдавана зрада боснійців під керівництвом Вука Бранковича, вбивство Мурада, допомога, яка прийшла до поранених на полі бою воїнів, – ці та інші події здобули безсмертя в сербській народній літературі. Через народний епос наступні творці сербської національної міфології дивилися на своє минуле, сприймаючи його з глибоким метафізичним змістом, формуючи характерні духовні ознаки нації. Власне Косово перетворилося на сербський Єрусалим тільки з середини XIX ст., коли національна ідеологія стала ототожнювати край з місцем, яке всі серби мали б відвідати, щоб вклонитися могилам героїчних предків.

Косово було та продовжує залишатися одним із найбільш нерозвинених регіонів, особливо в промисловому відношенні. Навіть найбільші в регіоні родовища корисних копалин не використовуються повною мірою. Водночас у Косовому зосереджено 58% запасів вугілля, 52% свинцево-цинкових руд, 100% вісмуту, 50% залізо-нікелевих руд всієї колишньої Югославії, там велося видобування рідкісних і кольорових металів, ртуті, а також неметалічних мінералів (магнезиту, азбесту та ін.), які вивозилися з краю в сирому вигляді або після первинної переробки. Робочу силу становили албанці, адміністрацію, а після 1991 р. й інженерно-технічний персонал, – виключно серби. Свинцево-цинковий комбінат в Трепче і залізонікелевий в Глоговаці представляють принципову цінність для сербської економіки в цілому.

Післявоєнна орієнтація на прискорений індустріальний розвиток Югославії мало торкнулася Косова. Цікавим є те, що міграція албанського населення в міста (не тільки до Косова, а й до Югославії) в цілому була відносно невеликою. Перенаселені сільські райони завжди орієнтувалися на традиційні форми господарювання. Його натуральний характер не сприяв просуванню селянської продукції на загальнодержавний ринок. Як і за прадавніх часів край зберігав замкнутість, обумовлену економічними і етнокультурними особливостями.

Албанці, городяни та сільські жителі, які так чи інакше контактували зі слов'янським населенням, вільно опановували сербохорватську мову, бо вона була мовою міжнаціонального спілкування. Законодавчо закріплена двомовність в краї, що проіснувала до 1989 р., надавала рівні права обом громадам. Однак у повсякденному житті загальноприйнятою нормою стало ведення діловодства сербохорватською мовою на основі латиничної абетки. Для слов'ян гегський (північний) діалект албанської мови, яким розмовляють косовари, досить важкий. Треба визнати, що це не призводило до конфліктів: дві громади доволі мирно співіснували. Проте поступове збільшення диспропорції між чисельністю албанського і слов'янського населення фактично привело до пере-

творення краю на мононаціональний (у даний час близько 90% населення Косова становлять албанці, і 10% припадає на частку решти всіх національностей). Етнодемографічні особливості ситуації в Косово дуже часто ставали предметом масштабних політичних спекуляцій і в Югославії, і в Сербії, і в світі.

Офіційна югославська пропаганда завжди посилалася на «історичні» права сербів на територію Косова, яка нібито лише згодом піддалася заселенню албанцями, які невідомо звідки прийшли, для яких була характерна висока народжуваність. Таким чином, у слов'ян («законних» жителів) на побутовому рівні формувалося ставлення до їх албанських сусідів як до «незаконних» прибульців та людей «нижчого ґатунку».

Демографічна ситуація в Косово справді є складною. Та без розуміння того, як вона складалася після створення багатонаціональної югославської держави в 1918 р., неможливо знайти шляхи виходу з нинішньої кризи.

Про демографічний аспект Косовської проблеми – у наступному числі журналу «Зовнішні справи».

Ящик Пандори

Тетяна ФІЧОРА,
випускниця Дипломатичної академії МЗС України

Tetiana Fichora's article, "Pandora's Box," points out the absence of the single position in solving the Transdinsteria conflict among Ukrainian experts, which is bound to help formulate a political standpoint. The editorial board is convinced that this article will stimulate a serious, professional discussion of the issues on the pages of "External Affairs" and other publications. Read this exposes to learn whether or not Transdnisteria chooses the Kosovo precedent.

Ситуація навколо Косова призвела до колізії двох основних принципів міжнародного права – права націй на самовизначення та непорушності кордонів. Після одностороннього проголошення албанцями Косова незалежності право націй на самовизначення вважатиметься пріоритетнішим, і цим прагнутимуть скористатися численні сепаратистські режими як в Європі, так і за її межами. Водночас, нехтування принципу непорушності кордонів загрожує самому існуванню найважливішої регіональної організації – ОБСЄ, яка покликана забезпечувати безпеку та стабільність на європейському континенті, адже саме закріплення існуючих кордонів у післявоєнній Європі було визначальним для підписання Заключного акта 1975 року. Повне визнання незалежності Косова відкриє «ящик Пандори», оскільки запевнення американських та європейських політиків щодо sui generis косовського випадку, що не може стати прецедентом у розв'язанні інших міжетнічних конфліктів, не є переконливими для лідерів невизнаних держав. Відомо, що кожен етнічний конфлікт є унікальним і вимагає вироблення власних шляхів і методів його розв'язання, однак має існувати єдиний механізм, що базується на непорушності всіх норм міжнародного права. Інакше зацікавлені режими без зволікань пред'являть докази «унікальності» власного конфлікту і вимагатимуть його врегулювання на основі пріоритетного права народу на самовизначення. Це підтверджують й нещодавні заяви лідерів Абхазії, Південної Осетії та Придністров'я.

Спробуємо розглянути вплив та ймовірні наслідки косовського прецеденту на ситуацію в Придністровській Молдавській Республіці, яка вже майже 18 років існує як de facto держава. Лідери ПМР з нетерпінням чекали на вирішення косовського питання, відмовляючись упродовж 2 років від відновлення переговорів з Молдовою щодо остаточного врегулювання конфлікту. Адже ключовим його питанням залишається проблема визначення прийнятного для обох сторін політичного статусу Придністров'я.

Офіційний Кишинів має намір розглядати питання про статус Придністров'я на основі чинної Конституції, де зазначено унітарний характер держави, з наданням

регіону статусу територіальної автономії за прикладом Гагаузії, в той час, як Придністров'я вимагає повної незалежності. Щоправда придністровська влада кілька разів переосмислювала своє бачення майбутнього цього регіону. То заявляли, що їх цілком влаштує варіант північного Кіпру, визнаного однією країною у світі, то не проти були створити щось на кшталт Союзу Сербії та Чорногорії, то просилися до складу України. Референдум 17 вересня 2006 року остаточно визначив параметри цієї незалежності – вона фактично прирівняна до входження до складу Росії – за це проголосувало 97,1% жителів республіки.

Слід зазначити, що міжнародні експерти, спираючись на норми міжнародного права, не вважають достатніми підстави для незалежності Придністров'я. У свою чергу, Придністровська сторона висуває два, на її думку, законні аргументи: 1) денонсація СРСР Пакту Молотова–Ріббентропа, який визначив кордони сучасної Республіки Молдови, дає право Придністров'ю стати незалежною державою; 2) право на самовизначення.

Проте, денонсація договору не означає автоматичного повернення до колишнього статус-кво, а лише констатує, що дію міжнародного договору припинено. І тим паче, якщо договір включає положення щодо делімітації кордонів.

Ще складніше з правом на самовизначення, оскільки останнім часом в міжнародному праві існує два поняття самовизначення: внутрішнє – право народу вирішувати питання їх власної культури, мови, управління, захист прав меншин у межах держави, і зовнішнє – відокремлення. В той час як самовизначення є загальновизнаним принципом, відокремлення розглядається як внутрішнє питання, що визначається самою державою. Для задоволення цієї вимоги з правом на самовизначення необхідні три складові: а) сепаратистом є народ; б) держава, від якої хочуть від'єднатися, серйозно порушує права людини; в) не існує інших засобів захисту прав ні у внутрішньому праві, ні в міжнародному.

Можна погодитися з наявністю першої складової, хоча в даному випадку народ розглядають не як етнічну групу, чи націю в класичному етнографічному розумінні, а лише як спільноту, що має спільні цілі.

Стосовно порушень прав людини, то аргументи Придністровської сторони зводяться до трьох пунктів: а) порушення лінгвістичних, культурних і політичних прав; б) жорстокість під час війни 1992 року; с) відмова у визнанні економічних прав.

Проте, сучасна ситуація в Молдові свідчить про те, що значно покращилася ситуація щодо поваги прав нацменшин. Навіть тестування державних службовців на знання молдовської (румунської) мови було відкладено. Що ж до Придністров'я, то постійні моніторинги стосовно дотримання прав людини в анклаві дають негативні оцінки експертів. Саме режим І. Смирнова проводить політику етнокультурного геноциду щодо етнічних молдаван. У червні 2004 року в Придністров'ї було закрито чотири школи з румунською мовою викладання, які були зареєстровані при Міністерстві освіти Республіки Молдова, і це призвело до чергового загострення відносин із офіційним Кишиневом.

Події війни 1992 року не є переконливим аргументом для вимоги відокремлення.

Що ж до економічних прав, то особливі суперечки точаться навколо приватизації в Придністров'ї об'єктів, які були власністю Республіки Молдова, а саме щодо статусу цих об'єктів після реінтеграції Молдови, адже приватизацію слід було проводити за погодженням парламенту Молдови. Починаючи з 2002 року, у ПМР було продано 37 основних об'єктів на суму 51,5 млн. дол. Влада Молдови попереджує про скасування результатів приватизації після об'єднання країни, в свою чергу лідери ПМР заявляють про небажання віддавати багатства Придністров'я Кишиневу. Експерти стверджують, що молдовсько-придністровський конфлікт сьогодні – це боротьба за власність невизнаної ПМР. Також і європейські політики вважають економічну складову основною у питанні врегулювання даного конфлікту, хоча, на нашу думку, це надто спрощене бачення цього складного і комплексного явища. Стосовно вимог придністровців щодо існування власної фіскальної та бюджетної політики в межах спільної держави, то згідно з міжнародним правом це неможливо. Таким чином, вимоги щодо економічних прав хоча і є суттєвими, не дають права для поділу країни.

Постає питання, чи справді немає інших варіантів вирішення проблеми, крім від'єднання? Безперечно, конфлікт став «замороженим» не тому, що у внутрішньому чи в міжнародному праві не передбачені механізми його вирішення, а тому, що сепаратисти намагаються представити проблеми не вирішуваними, відхиляючи пропозиції, які націлені на збереження територіальної цілісності. Отже, міжнародні експерти не бачать серйозних підстав для вимоги відокремлення як реалізацію зовнішнього самовизначення.

У відповідь на таке рішення європейських правових експертів придністровська сторона представила наукову доповідь, яку підготували члени Міжнародної ради з демократичних інститутів та державного суверенітету (ICDISS). У документі дається кілька висновків: 1) МРСР, яка була штучно створена Сталіним в резуль-

татi вторгнення в Бессарабію на підставі пакту Молотова–Ріббентропа та об'єднання її з частиною Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (МАРСР), представляла собою «штучну адміністративну одиницю». Оскільки під час створення МРСР було порушено основні законодавчі акти СРСР, УРСР та МАРСР, то можна вважати, що це насильне злиття, позбавлене реальної правової бази, отже, проведено незаконно. З проголошенням незалежності спочатку Придністров'ям 2 вересня 1990 року, а потім МРСР 27 серпня 1991 року усунено політичні та правові наслідки пакту Молотова–Ріббентропа. Адже Декларація про незалежність МРСР закликає визначити кордони такими ж, якими вони були до 1940 року, посилаючись на історичну та етнічну територію, а отже територію, яка закінчувалася на правому березі Дністра, оскільки Придністров'я ніколи не було частиною незалежної Молдови. 2) Як у випадку з іншими постсоціалістичними країнами (Чехословаччина, Югославія), випадок з МРСР був результатом конвенційного розпаду держави, коли замість однієї країни–правонаступниці виникли дві історичні окремі частини. 3) Формальне визнання держави передбачає, що вона дійсно відповідає вимогам міжнародного права

щодо державності. Єдиний критерій для оцінки якості державності – це принцип ефективності. Згідно з міжнародними законодавством визнання надається тільки такому уряду, який здійснює ефективний контроль над територією. Автори документа посилаються на Конвенцію Монтевідео та інші кодифіковані хартії, в яких перераховуються критерії, що застосовують для визначення державності: постійне населення, визначена територія, уряд, здатність вступати у відносини з іншими державами. Життєздатність держави та законність процесу формування держави вважаються доведеними, оскільки Придністров'я має ефективний, законно обраний уряд, президента, власні кордони, конституцію, державні мови, валюту, оподаткування, судову практику, армію, юриспруденцію та населення, кількість якого більша, ніж в багатьох країнах-членах ООН. Стосовно визнання держави, ст. 3 Конвенції Монтевідео щодо прав та обов'язків держав вказує, що політичне існування держави не залежить від його визнання іншими державами. Отже, визнання є «декларативним», а не «визначальним».

Таким чином, існування цього документа підтверджує серйозні наміри ПМР стати незалежною державою. В очікуванні вирішення косовського питання влада Придністров'я підготувала юридичну базу для обґрунтування права ПМР на власну незалежність. Крім того, в Тирасполі Верховна Рада визнала ряд постанов, які передбачали утворення з Молдовою конфедерації чи побудову федеративної держави як такі, що втратили чинність.

Проте для досягнення цієї мети (незалежності) Придністров'ю вкрай необхідно заручитися підтримкою однієї з впливових на світовій арені країн. Безумовно, всі надії придністровців пов'язані з Росією – «своїм найвідвертішим і найпослідовнішим геополітичним союзником». Однак тут Придністров'я опиняється в досить складному становищі з кількох причин. По-перше, позиція Росії щодо проголошення незалежності Косова чітка і непохитна, однак надію дає заява В.Путіна, що Росія може переглянути свою позицію відносно де-факто режимів на пострадянському просторі (правда, це більше стосується Абхазії та Південної Осетії). Крім того, придністровці підтримують боротьбу сербів, оскільки їх об'єднує проросійська геополітична орієнтація та спільна православна віра. Тому, аргументуючи право народу Придністров'я на незалежну иа самостійну державу, президент невизнаної республіки І. Смирнов постійно наголошує, що Придністров'я має набагато більше підстав для незалежності, ніж Косово, як історично, так і юридично. Незалежність Придністров'я була проголошена задовго до того, як почались відомі події в Косово 1998–1999 рр. У результаті проведення ряду всенародних референдумів та прийняття Конституції було створено самостійну державу. Наголошується, що державність ПМР перевірено роками, і за економічними показниками Лівобережжя не поступається, а навіть і випереджує Молдову. Отже, незалежно від вирішення косовської проблеми, придністровці продовжували б боротьбу за визнання їхньої незалежності. Проте, в заяві Міністерства закордонних справ ПМР після односторонньої декларації косоварів про незалежність та визнання її рядом держав відзначається, що випадок Косова має надзвичайне важливе значення, оскільки створено нову модель розв'язання конфліктів, що

ґрунтується на визначальному праві нації на самовизначення. І тому Придністров'я вважає, що ця модель може бути застосована для всіх конфліктів, які мають подібні політичні, юридичні та економічні підстави, і тому вимагає від міжнародної спільноти визнати незалежність Придністров'я.

На тлі всіх цих вимог та впертої непоступливості придністровського керівництва щодо відновлення переговорного процесу сенсаційно пролунала заява І. Смирнова про готовність придністровської сторони до переговорів із Молдовою з врегулювання тривалого конфлікту. Цю заяву президент Придністров'я зробив 28 лютого на зустрічі зі спецпредставником діючого голови ОБСЄ Хейккі Талвітіє, який відвідав Тирасполь з коротким візитом. Лідер ПМР зазначив, що «Придністров'ю і Молдові слід перейти від демонстрації можливостей до вироблення конкретних заходів довіри для відновлення повноцінного рівноправного діалогу». Неймовірно, після нещодавнього відстоювання незалежності та посилених вимог від'єднання від Молдови. Що ж могло спонукати непоступливого Смирнова до такого кроку? Нема сумніву, що це не самостійний крок і не бажання виступити великим миротворцем. Це Росія, яка мала стати оплотом придністровців у їхній боротьбі за визнання, продемонструвала свою особливу політику стосовно Придністров'я. В той час, як лідерам Абхазії та Південної Осетії безперешкодно надавалася можливість вимагати незалежність за косовським сценарієм із інформаційних миайданчиків у Москві, представники Тирасполя жодного разу не з'явилися в Москві, і тому про бажання наслідувати косовський приклад заявили самостійно. Після заяви Міністерства закордонних справ ПМР главу зовнішньополітичного відомства В. Ліцкая викликали до Москви, і на зустрічі з заступником Міністра закордонних справ РФ Г. Карасином йому було заявлено, що Росія не визнає методи, які суперечать міжнародному праву, як це відбулося у випадку з Косово.

Все це може означати тільки одне – питання політичної доцільності стає переважаючим у сучасній міжнародній системі. Ми повертаємося до ери політичного реалізму, де кожна держава, а надто впливова, намагається діяти з позиції власних національних інтересів і потреб. Як для США, Косово є важливим, бо, по-перше, має надзвичайно вигідне геополітичне значення, оскільки звідти можна контролювати всю Південну, Середню та Східну Європу, також Близький Схід та Африку, по-друге, створює нестабільність в Європі, і, таким чином, послаблює її та збільшує залежність від США. Так для Росії незалежне Придністров'я не має ніякої цінності. Придністров'я цікаве для Росії тільки у складі Молдови, щоб мати важелі впливу на Молдову. Політика Росії у придністровському питанні повністю відповідає імперській політиці «розділяй і владарюй». Надаючи керівництву ПМР політичну, фінансову, матеріальну та гуманітарну допомогу, Росія посилювала позиції придністровської сторони, тим самим добиваючись поступок від Молдови. Після того, як молдовське керівництво визнало економічні права російських власників у Придністров'ї та запевнило в непорушності конституційно закріпленого нейтралітету Молдови, відносини між двома країнами значно покращилися. Останній візит президента В.Вороніна до Москви у січні 2008 року довів кінець «льодовиковому періоду» у взаємних відносинах, як визначили російські ЗМІ. Окреслюючи теми співробітництва, президент Росії В.Путін як пріоритетний напрям визначив вирішення придністровського питання. І тепер, після проголошення незалежності Косова, яке відбулося з порушенням норм міжнародного права, Росія намагатиметься вирішити придністровський конфлікт у рамках єдиної держави, щоб продемонструвати і США, і країнам ЄС свій миротворчий потенціал і закріпити статус держави, яка здатна ефективно контролювати пострадянський простір. В інтересах Росії об'єднати Молдову на федеральній основі, де суб'єкт федерації Придністров'я суттєво впливатиме на прийняття рішень в державі, і, таким чином, зможе накладати вето на неприйнятні для російської сторони рішення.

Існує ймовірність, що президент Молдови, з одного боку, боячись «ефекту доміно» косовського прецеденту, а з іншого боку, прагнучи ввійти в історію як президент, котрий об'єднав країну, буде готовий поступитися, щоб остаточно врегулювати конфлікт між двома берегами Дністра, але наскільки ці поступки будуть виправдані для майбутнього держави, залишається під питанням.

Територія відносної стабільності

Ihor Boldyryev, a journalist and deputy editor in chief of the newspaper "Sailor of Ukraine," which is published in Odesa, analyzes the situation in the autonomous territory of Gagauziya of the Republic of Moldova in a special article for "External Affairs." The author opines that for the past 14 years the 150,000 Gagauziyan people have been showing the world tolerance and political correctness despite a significant amount of economic, social and cultural problems that have be caused by the central government. Read how the author suggests that peace can be maintained in what he calls a "territory of relative stability."

Про автономне територіальне утворення Гагауз Єрі Республіки Молдова, більше знаному як Гагаузія, знають небагато людей. Різноманітні соцопитування засвідчують – проблеми гагаузького народу починають збурювати кишинівську владу та хвилювати європейську громадськість або напередодні конфлікту, або напередодні подій, спроможних внести певні корективи в розстановку політичних сил як усередині самої Молдови, так і держав, які прагнуть зберегти та зміцнити свій вплив у регіоні в цілому та інтереси котрих при цьому можуть бути зачеплені.

Навряд чи давній гагаузький народ, який проживає на території Молдови близько 200 років і налічує понад 150 тисяч чоловік, котрі зберегли свою багату історію і культуру, заслужив таке не дуже поважне ставлення до себе. В інтерв'ю одній з українських газет башкан Гагаузії Михайло Формузал так сформулював настрій гагаузького населення: "Коли наша Молдова на початку дев'яностих через необдумані та злочинні дії тодішнього керівництва країни була поділена надвоє, коли пролилася кров і республіка знаходилася, фактично, у стані громадянської війни між двома берегами Дністра, гагаузький народ виявив мудрість. Попри наявні протиріччя навіть серед гагаузів, яким шляхом прямувати далі, чого та якими методами домагатися, ми змогли дійти згоди та домогтися статусу автономії. Звичайно, якщо згадати події тих років і настрої в суспільстві, то все йшло до того, що гагаузи були готові взятися за зброю. Та ми ж цього не зробили. Ми не влаштували кровопролиття і не розв'язали "невеличку" війну з тим, щоб потім вимагати якихось особливих прав. Навпаки, гагаузи показали приклад коректності й толерантності. Ми 14 років намагаємося, попри непрості відносини і проблеми, будувати своє життя в складі Молдови. А нас за це часто намагаються покарати. За що – за лояльність?

Зрозумійте, ми виробили для себе дуже просту формулу: гагаузи – це національна меншина, яка проживає на території Молдови. Ми не можемо і не хочемо диктувати свою волю всьому молдовському народу. Ми лише просимо, а не вимагаємо, врахувати специфіку, яка властива нашому регіону, і, головне, щоб нас елементарно шанували..."

Згадуючи гіркий для всієї Молдови 1992 рік у своїй книжці "Нариси історії гагаузів – нащадків огузів", сходознавець, журналіст-міжнародник, політик, дипломат, доктор філології, заслужений журналіст Республіки Молдова Федір Ангелі так описує події тих днів: "Ситуація продовжувала залишатися вибухонебезпечною не тільки на берегах Дністра, а й у Гагаузії, де спецслужби Республіки Молдова підсилили агентурну роботу... У відповідь на ці дії гагаузьке населення, що стало на сторону жителів Бендер, ще тісніше згуртувалося навколо своїх лідерів. Люди сприйняли Бендерську трагедію з болем і страхом. Багато хто боявся повторення подій 1990 року, коли Друк (Мірча Друк – прем'єр-міністр Молдавії в 1990–1991 роках, був ініціатором т.з "походу на Гагаузи" у жовтні 1990 із тим, щоб припинити спробу проведення виборів Верховної Ради Гагаузії. – **Прим. авт.**) повів волонтерів проти гагаузів".

І все-таки лідерам гагаузького народу в цей період вдалося втримати хитку стабільність, а вже з приходом до влади в 1994 році після перемоги на парламентських виборах Аграрно-демократичної партії Молдови (АДПМ) у рамках переговорів між Кишиневом і Комратом крок за кроком почав розв'язуватися гагаузький вузол. При цьому політологи та історики справедливо вважають, що не тільки бажання гагаузів домогтися захисту своїх національних прав, а й продумана політика керівництва Молдови того часу, зокрема, спікера парламенту Петра Лучинського, наблизили довгоочікуваний для всього населення Гагаузії день 23 грудня 1994 року, коли, нарешті, парламент Республіки Молдова прийняв закон "Про особливий правовий статус Гагаузії (Гагауз Єрі)".

На тому історичному засіданні той самий Федір Ангелі так охарактеризував події: “Прийнятий сьогодні закон служитиме інтересам усього народу Республіки Молдова. Немає тих, хто програв. Всі ми виграли. Ми розуміємо, що не йдеться про якесь нове та особливе державне утворення. Йдеться про децентралізацію влади, йдеться про колективне право народу на самоврядування в складі єдиної незалежної Республіки Молдова. Нечисленний гагаузький народ разом із абсолютною більшістю народів країни й надалі захищатиме інтереси молдавської держави, її незалежність...” І, слід віддати належне, – впродовж 14 років гагаузи стримали дане слово. Хоча, як зазначають сьогоднішні лідери автономії, зробити це було, часом, дуже непросто.

Річ у тім, що якщо уважно простежити відрізок із 1994 по 2008 роки, можна помітити, що настрій офіційного Кишинева щодо автономії часто змінювався на 180 градусів залежно від симпатій республіканського керівництва до місцевої влади та їхньої партійної приналежності.

Особливо яскраво ця тенденція виявилася в 2006 році після поразки на виборах башкана прибічника і члена правлячої в Молдові комуністичної партії (ПКРМ) Георгія Табунщика, якого всіляко підтримував чинний президент республіки і лідер комуністів Володимир Воронін, і приходу до влади лідера руху “Єдина Гагаузія” Михайла Формузала.

Фактично з цього моменту Формузал, який був прибічником економічних реформ в автономії і не поділяв комуністичні методи управління попереднього башкана, став незручний Кишиневу. При цьому політичні сили автономії розділилися на три табори. Перший – підтримував нового башкана, другий – колишнього, третій – нинішнього мера столиці автономії Комрата та основного конкурента Михайла Формузала на виборах 2006 року Миколи Дудогло, за яким стоять певні фінансові сили, і якого намічені Формузалом реформи явно не влаштовували.

Ставлення до чинного глави автономії та очолюваного ним виконкому особливо чітко виявилося при підготовці та під час проведення виборів у Народні Збори автономії в березні цього року, коли уряд республіки відмовився профінансувати вибори в автономії, формально посилаючись на законодавчі норми країни. За цих умов виконкому Гагаузії разом із депутатами Народних Зборів довелося прийняти непросте рішення та виділити майже 800 тисяч леїв із внутрішнього резервного фонду на проведення першого туру виборів.

Також незрозумілими для багатьох іноземних політологів і експертів залишилися дії Кишинева, коли керівництво республіки перешкоджало одержанню автономією направленої на її потреби гуманітарної допомоги з Росії.

Мабуть, комуністи вважали, що якщо гуманітарка не дійде за призначенням, це підірве перед виборами позиції не тільки лідируючої політичної сили “Єдина Гагаузія”, а й Михайла Формузала. Та ефект вийшов зворотній.

Є, на жаль, й інші приклади дискримінації та спроб економічного тиску на виконавчу владу автономії. Сам нинішній башкан, коментуючи ставлення Комрата і Кишинева, дотримується такої думки: “У керівництві країни не можуть дотепер вибачити, що попередній башкан-комунист програв. При цьому, звичайно, якщо розглядати вибори в Гагаузії та розстановку політичних сил як якусь репетицію парламентських виборів 2009 року, то комуністам, звичайно, є через що нервуватися. Якщо ще кілька років тому ПКРМ набирала тут близько 80%, то на останніх виборах до місцевих органів влади комуністи ледь перевалили за 31%. При цьому, хотілося б зазначити, що це не результат розчарування населення в лівій ідеології. Це – результат правління тих, хто був поставлений Кишиневом на чолі республіки і не виправдав народної довіри”.

Та навіть якщо відкинути політичні аспекти й припустити, що в результаті протиборства в автономії однаково залишаться три політичних сили з приблизно однаковою кількістю прибічників, можна припустити, що найближчим часом варто очікувати загострення як усередині автономії, так і республіки в цілому. Особливо, якщо брати до уваги косовський прецедент, за яким можуть піти зовнішньополітичні кроки як із боку Тирасполя, так і, відповідно, із боку Комрата.

І тут дуже важливо спрогнозувати, як це може позначитися на інтересах України в регіоні та на внутрішній ситуації в нашій країні. Наприклад, Федір Ангелі вважає, що розвиток подій навколо проблеми Косово “підігріває ситуацію і навколо роз’єднаного гагаузького народу”. Понад те, учений вважає, що і гагаузи в Молдові, і ті, хто проживає на території України, можуть активно підтримати будь-які сепаратистські настрої. Проте аналіз, проведений вітчизняними та іноземними політологами, свідчать про зворотне. Надію вселяють і слова башкана Гагаузії Михайла Формузала: “Запевняю, доки я займатиму свою посаду, ні я, ні наша політична сила “Єдина Гагаузія” не допустить заворушень чи якихось сепаратистських проявів в автономії. Тому, немає ніяких побоювань, що Гагаузія створить Україні будь-які проблеми. Навпаки, ми готові співробітничати в будь-яких галузях, але підкреслюю, виключно в економічній, освітній і культурній сферах. І жодної політики... З’ясовувати відносини між двома країнами – це справа дипломатів та інших державних мужів”.

Башкан АТО Гагауз Ері Михайло Формузал

Безумовно, до повного добробуту й стабільності в регіоні ще далеко. Відносний спокій досить хиткий, і його можуть порушити будь-які непродумані дії однієї зі сторін. Крім того, поки існуватимуть нехай найменші спроби контролю або тиску на автономію, поки не виділятимуться з держбюджету кошти на видання шкільних підручників гагаузькою мовою (за 14 років урядом не було виділено жодного лея на видання книжок гагаузькою), поки певні сили в Кишиневі та всередині Гагаузії намагатимуться грати на націоналістичних струнах, у будь-який момент із таким трудом досягнуті мир і спокій можуть дати тріщину...

Ігор БОЛДИРЄВ,
заступник
головного редактора
газети “Моряк України”
(м.Одеса)

Спільно чи нарізно:

дилеми конституювання політичної нації

Максим ГОН,
кандидат політичних наук,
доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Проблема толерантного ставлення до етнічних меншин, визнання їх рівноправними суб'єктами політичних націй залишається актуальною на пострадянському просторі навіть на початку XXI ст. Про це свідчать депортації грузинів з Москви восени 2006 р., випади в листопаді того самого року шовіністів під час відзначення „Дня народної єдності Росії", гасла „Україна для українців", які подекуди з'являються на вулицях нашої країни, тощо. За кожною подібною акцією чи слоганом криються дилеми формування поліетнічних політичних спільнот, власне – прагнення витиснути з них етнічні меншини.

Подібне спостерігаємо в окремих республіках, зокрема, у прибалтійських під час розвалу СРСР, за часів югославської кризи, що супроводжувалася етнічними чистками, тощо. Контрастно проблема конституювання політичної нації простежувалася і раніше – у добу інституціоналізації національних держав після завершення Першої світової війни. Серед тих, чиї уроки є особливо повчальними для сучасників, – Польща.

Формування політичної нації відбувається в триєдиному „русі", суб'єктами якого виступають держава, її титульний етнос і етнічні меншини. При цьому двоє перших виявляють взаємозалежність, адже учасники антиімперського, сепаратистського етнічного руху – творці держави, а остання здійснює націотворчу функцію. Тому, попри різнопорядковість категорій, спостерігається ототожнення держави та етнонації, яка здобула новий статус. Це відбувається завдяки „привласненню" створеного її ж силами політичного інституту або ж, за висловом, З. Баумана, внаслідок „укладання шлюбу" поміж націоналізмом і сучасною державою.

Фактором, що актуалізував проблему визнання суб'єктності „чужих" у політичних націях чи навпаки, стала й специфічна шкала цінностей держави. Вона, стверджує О. Бочковський, „...не лише об'єктивно встановлює національність кожного свого громадянина, а й об'єктивно зацікавлена в тому, щоб кількість інонаціонального населення була в ній якнайменша". Слушність цієї теоретичної гіпотези вченого, принаймні в східноєвропейському хронотопі 1920–1930 рр., доводили суспільно-політичні реалії: більшість із новоутворених у цьому регіоні держав прагнули стати моно-

етнічними, здійснювали таку політику, яка перешкоджала етнічним меншинам плекати власні культурні ресурси.

Це зумовлено тим, що поліетнічність помилково сприймалася поляками загрозою нівелювання їх національного суверенітету. В. Грабський – один із міністрів Польщі першої половини 1920 рр., з цього приводу стверджував: „Польща може існувати лише як держава польського народу. Бо якби вона була державою поляків, євреїв, німців, русинів (українців – *М.Г.*), білорусів, литовців, росіян – то мусила б знову втратити свою незалежність. Вихідним пунктом будь-якої державотворчої праці є аксіома: сувереном Польської держави є польський народ..."

Така постановка питання відображала запити більшої частини польської громадськості. Відтак держава взяла курс на асиміляцію етнічних меншин. Так було не тільки з українцями й білорусами, а й з німцями. Території їх компактного проживання, як і у випадку із західними регіонами України й Білорусії, згідно намірів Варшави, мали бути полонізованими.

Цей курс урядових кіл спричинений двома факторами: оцінкою німців потенційною „п'ятою колоною" на західних прикордонних територіях та їхніми вагомими економічними позиціями в цьому регіоні. До того ж, стверджує Р. Брюбейкер, націоналізація територій компактного проживання німців стала компенсаційною реакцією відродженої Речі Посполитої на кількастолітню практику асиміляції поляків Прусією та Німеччиною. Проте курс влади на перетворення „чужих" в етнічних маргіналів засвідчує й інше: він зумовлений не тільки реакцією колишньої дискримінованої спільноти на зазнану кривду, а й постає стратегічним напрямом етнонаціональної політики Польщі загалом. Його лейтмотив, принаймні до часу встановлення диктатури Ю.Пілсудського, – штучна гомогенізація населення країни, ліквідація природної дихотомії „ми" – „вони".

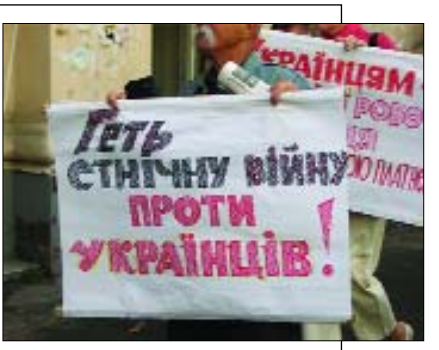
Теоретичне осмислення вченими дефініції „політична нація" спонукає визнати, що спрямована на її конструювання етнополітика держави мусить відповідати формулі „єдності в різноманітності". Стратегія міністра внутрішніх справ Великобританії Роя Дженікса, який, визначаючи в 1968 р. сутність інтеграції, означив її як курс на плекання культурного розмаїття, а не „згладжування" етнокультурних ресурсів до рівня якогось стандарту, – вбачається не лише дискурсом політкультурності, а й оптимальною стратегією влади, спрямованою на формування багатоетнічної політичної спільноти. Остання ж є тим багатовимірним соціальним організмом, що об'єднується різними за характером інтересами, – державницькими, територіальними, етнокультурними.

Реалізувати це завдання на демократичних засадах намагалися пілсудчики. Саме вони артикулювали кредо т.зв. державної асиміляції етнічних меншин. Таку стратегію, яка передбачає паритет можливостей на збереження самостей всіх етнонаціональних спільнот, які проживають у країні, слід трактувати безпосередньою передумовою результативності формування політичної нації.

Засобами досягнення цієї мети пілсудчиками обрано принципи селективності, регіоналізму та індивідуалізації. Перший із них полягав у врахуванні особливостей міжнародної ситуації та комплексу внутрішніх факторів – позиціонування тієї чи іншої етнічної меншини в суспільно-політичних процесах, їхньої лояльності до держави, етноареального чи дисперсного проживання, особливостей етносоціальної структури та релігії. Вичленення, поруч із державним, „національно-етнічного" та місцевого різновидів патріотизму зумовило надії пілсудчиків на використання його регіональної модифікації як містка до сполучення етнічних меншин із державою. Нарешті, врахування їх етнокультурних особливостей, сутності етнонаціоналізмів „чужих" тощо підштовхнуло можновладців до застосування принципів індивідуалізації етнополітичної діяльності центру щодо них.

Яскравим прикладом втілення цієї тріади принципів став т.зв. волинський експеримент (1928–1938 рр.) воєводи Г. Юзевського, який мав за мету виховати з місцевих українців лояльних щодо Польщі громадян, штучно педалювати процес формування їхньої подвійної лояльності. Наріжні компоненти його стратегії наступні: а) послідовна трансляція ідеї польсько-українського компромісу; б) спроба герметизації духовно-політичного простору Волині в атмосфері пропагованих владою цінностей, її відмежування від Галичини („сокальський кордон"); в) створення різного роду громадських організацій зі змішаним (польсько-українським) етнічним складом; д) створення передумов для взаємопроникнення культур.

Аналізуючи тенденції в етнонаціональній політиці пілсудчиків, які означені відмовою від асиміляційної стратегії щодо етнічних меншин попередніх урядів, зазначимо факт розбіжностей в її оцінці вченими щодо німців. Одні з них (наприклад, польський дослідник В. Котовскі), вважають, що впродовж 1926–1939 рр. влада намагалася реалізувати завдання з формування їх подвійної лояльності. Інші ж,

зокрема, Р. Брюбейкер, вважають, що питання спонукання їх політичної лояльності навіть не ставилося.

Настанова „державної асиміляції" визначила стратегію центру й щодо дисперсних меншин. Лише росіяни інколи привертали його особливу увагу: спочатку в них вбачали засіб протидії посиленню позицій українців у Православній церкві, згодом – об'єкт етнічної асиміляції. Відсутність помітних успіхів на цьому шляху скоригували цілі етнополітики держави. Відтак вона стала суголосною тій, яка застосовувалася щодо німців і чехів. Формування їхньої державно-громадянської ідентичності за правління пілсудчиків планувалося прискорювати, як і у випадку з українцями, шляхом залучення до організацій зі змішаним етнічним складом членів, співпраці з поляками в органах місцевого самоврядування. Етнічна ж асиміляція росіян, чехів і німців мала бути здійснена тільки за умов виникнення сприятливих для цього обставин.

Нові наголоси в дилемі конституювання польської політичної нації з'явилися в середині 1930 рр. У той час піддано ревізії формування подвійної етнонаціональної свідомості етнічних меншин („консолідація державна"). Його замінено на гасло „консолідації національної". Якщо до смерті Ю.Пілсудського влада торувала шлях на формування громадянсько-територіальної ідентичності „чужих", то програмна декларація представ-

Під час зустрічі Президента України Віктора Ющенка з Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин Кнутом Воллебеком 26 березня 2008 р. у Києві. Глава української держави відзначив високий рівень забезпечення прав національних меншин в Україні, що, зокрема, підтвердили результати загального українсько-румунського моніторингу за участю експертів ОБСЄ. Водночас Президент України звернув увагу Верховного комісара на недостатнє задоволення потреб українських громад у деяких державах – членах ОБСЄ та звернувся з проханням приділити цій проблемі більше уваги.

ника нової правлячої коаліції полковника А.Коца трактувала дефініцію „польський народ" як спільноту виключно тих, хто сповідував католицизм. Така постановка питання фактично перекреслила імовірність інтеграції інших етноконфесійних груп до складу польської поліетнічної політичної спільноти.

З її складу редуковано передусім євреїв. „Ці наші погляди, – стверджував варшавський часопис „Zespol", – спираються на те, що євреї є чужими народу та Польській державі". З цього приводу ізраїльський вчений Е. Мендельсон стверджує, що польська „нація розумілася як така, що може абсорбувати деякі непольські елементи, проте яка була не здатна, та й не хотіла, абсорбувати євреїв..."

Другий колективний суб'єкт формування політичної нації – партії титульного етносу, демонстрували різне ставлення до цієї проблеми. Чимало з них протиставилися перспективі її формування. Причини цього криються не тільки в розмежуванні ними громадян на господарів і „чужих", а й оцінки партіями націоналістичного табору міжетнічної взаємодії в призмі природності конкуренції етнонаціональних спільнот. Звідси сентенції на кшталт тієї, яку в 1922 р. оприлюднив Християнський союз національної єдності: „Зрозумілим є, що мусить постати боротьба між властивим господарем і прибульцем за спадщину. Таку боротьбу проводять поляки з прибульцями, тобто євреями, німцями й русинами".

Подібні сентенції не тільки конкретизують тих, кого націоналістичні кола виключали зі складу політичної нації. За поділом громадян на „народ-господар" і „прибульців" криється ідеал національної держави, який сповідували польські національні та християнські демократи, монархісти та частина консерваторів. Такий омріяний преференційний режим став політичним маяком націоналістів, їхнім кредо, що відобразилося в гаслі з очевидним політичним звучанням: „Польща для поляків". Досягнення цієї мети, згідно їхньої фразеології, зокрема – ендеків, сприяло б посиленню внутрішньої монолітності держави, формування її єдиної „волі та душі".

Така постановка питання актуалізувала проблему етнічних меншин. Замість того, щоб об'єднати їх з титульним етносом на засадах спільних цінностей та інтересів, пошуку платформ їх консенсусу, націоналісти вдалися до наступу на „чужих", який виявився в обстоюванні асиміляції як імперативу держави. Уже в жовтні 1919 р. Національно-демократична партія, яка, за оцінкою українців, була „правдивим диктатором у Східній Галичині", визначила однією з своїх цілей надання т.зв. „східним кресам" етнічно-польської культури. Популярність подібних настанов забезпечувала праворадикалам міцну соціальну базу. Навіть наприкінці 1930 років сучасники стверджували: „До цього часу величезна більшість польського громадянства була під неподільним впливом народової демократії, що розв'язання українського питання знаходила в цілковитому знищенні політичного, національного й культурного характеру українського народу..."

Агресивністю позначене й ставлення правих польських партій до євреїв. Намагаючись змусити їх емігрувати з Польщі, вони вимагали обмеження їх громадянських прав у різних сферах суспільно-політичного життя. Наприклад, з вимогою позбавлення євреїв політичних прав виступали Національно-радикальний табір і „Стронніцтво народове". Спільно із ними ізоляції євреїв, їх відсторонення від поляків домагалася частина консерваторів та інші партії. Платформою їхнього компромісу стало завдання усунення з тих сфер економіки, в яких євреї традиційно домінували (ремісництво, торгівля тощо). Його, починаючи з травня 1936 р., коли прем'єр-міністр Польщі Ф.Славой-Складковський визнав правомірність практики економічного бойкоту євреїв, сповідувала й центральна влада.

Попри значимий релігійний компонент націоналізму праворадикалів, їхні погляди на етнонаціональну політику держави розходилися навіть з консервативними. Якщо перші вважали аксіоматичним принцип „поляки – суверен Польської держави", то в середовищі других паралельно дискутувалася версія про „націю громадянську". Християнсько-національна партія (ХНП), наприклад, виступала проти застосування щодо євреїв т.зв. виняткових законів. І все ж максимальною межею їхнього радикалізму в єврейському питанні стало сформульоване Консервативною партією положення: „Польська нація мусить володіти вирішальним впливом на долю держави".

Значні відмінності віддаляли представників правих партій і в українському питанні. Сповідуючи твердження про українців як „етнографічну масу", державницькі імпульси серед якої акумулює лише нечисленна інтелігенція, консерватори обстоювали курс на формування їх подвійної ідентичності.

Визначальна причина дистанціонування консерваторів від табору національних демократів крилася в оцінці досвіду етнонаціональної політики держав Європи. Ідеал ендеків – практика примусової етнічної асиміляції, яку практикували Німецька та Російська імперії. Натомість консерватори тверезо стверджували: всі приклади реалізації центром насильної етнічної асиміляції завершувалися провалом, до того

ж викликали ворожість етнічних меншин до держав, в яких вони проживали. Класичним прикладом ефемерності поглядів ендеків для традиціоналістів була поразка політики Санкт-Петербурга та Берліна стосовно поляків. До уваги брався й досвід Англії в її протистоянні з Ірландією, Угорщини (проблема Словаччини), надання Іспанією автономії Каталонії. Звідси висновок консервативних кіл: політика етнічної асиміляції – безперспективна.

Включення етнічних меншин до складу поліетнічної політичної спільноти обстоювала й частина лівих. Соціалісти, наприклад, визнавали, що в Польщі існують об'єктивні передумови для взаємодії різних (польської, української, білоруської, російської тощо) етнокультурних підсистем. Такий підхід визначав їхній курс, зокрема – Партії незалежних соціалістів, Польської партії соціалістичної, на створення правових передумов для розвитку етнічними меншинами своїх культурних ресурсів. Цього домагалися й консерватори. Водночас вони, як, наприклад, ХНП, свободу реалізації самості „чужих" поєднували із застереженням: їхня етнокультурна самобутність не має суперечити інтересам держави та її територіальній цілісності.

Водночас у 1930 рр. частина лідерів консерваторів, як і соціалістів, висловилась за те, що вирішення єврейського питання лежить в площині еміграції. Завуальовуючи правдиву мотивацію своєї позиції, вони, як і представники центральної влади, трактували стрімкий виїзд євреїв з країни засобом їх убезпечення від проявів антисемітизму. Насправді ж за такою риторикою крилися сакралізація католицького начала, нездатність (можливо, й небажання) подолати фобію щодо юдеїв, небажання їх включення до складу політичної нації. Інтеграції в поліетнічну політичну спільноту прагнули передусім дисперсні етнічні меншини. Інші ж (зокрема, й українці) розкололися: речникам угодовства протиставлялися прибічники відродження суверенних національних держав. Проте посилення влади Польщі в регіонах із домінуючим інонаціональним населенням змусило більшість етнічних меншин розпочати рух назустріч полякам.

Відтак серед частини етнічних меншин виник дуалістичний дискурс „ми"-фактору (наприклад, українці, чехи, росіяни як громадяни Польщі). Така подвійна лояльність вимагала підтримки з боку „вони"-фактору – титульного етносу та сформованих з його середовища політичних акторів і центральної та місцевої влад. Їхній („ми"- і „вони"-факторів) рух назустріч, передусім – етноплюральна практика держави, сприяв би гармонійному поєднанню ідеалів нації-держави та етнічних меншин. Це, власне, і є передумовою формування подвійної етнонаціональної свідомості останніх і виникнення поліетнічної політичної спільноти.

Тим часом у Польщі популяризувалася ідея моноетнічної держави. Враховуючи аргументи її опонентів з числа сучасників досліджуваних подій, можна стверджувати: судження національних демократів про етнічну спільноту як про родину родин (а2), яка об'єднує її множинні первинні осередки (а1), з одного боку, та державу, кордони якої не збігалися з польськими етнографічними територіями (а3), – з другого, заперечувало явне: правдиве а3 є сукупністю компонентів а1. Оперуючи такими аргументами, опоненти польських націоналістів стверджували: „Ставка на „паньство народове" (національну державу. – **М.Г**.), на яку грають ендецькі політичні чинники, не має опертя у фактичному стані речей. Щоб її виграти, треба зліквідувати український, білоруський, жидівський, литовський та чеський відтинки на внутрішньому фронті, з'єднуючи їх в одну наступаючу силу польського націоналізму".

Отже, упродовж двадцятиріччя існування Другої Речі Посполитої її центральна влада виявила певну етноплюральність тільки в час авторитарного правління Ю.Пілсудського. Натомість після його смерті можновладці реанімували курс на знищення самості етнічних меншин шляхом їх асиміляції чи брутального силового витіснення з країни „чужих". Цей реакційний курс – рефлексія неприйняття іншості значною частиною поляків, що й відобразилося в ідеології та практичній діяльності більшості їхніх партій. Їм не вдалося подолати редути етнічного нарцисизму, усвідомити об'єктивність існування поруч із собою „чужих", необхідності поєднання „ми" й „вони" цінностей у рамках політичної нації. Як наслідок – Друга Річ Посполита бачиться одним із фрагментів строкатої європейської палітри, де в час між двома світовими війнами апробовано різні моделі співіснування іншостей.

Репродукція картини заслуженого художника України Валерія Франчука

Парадокси і проблеми глобалізації

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук,
професор,
завідувач кафедри
глобальних і регіональних
систем Дипломатичної
академії України
при МЗС України

Масштабність і багатофакторність глобалізації дають підставу інтерпретувати її як об'єктивний процес реструктуризації та якісного розвитку міжнародного простору. В категоріях політичної науки та відповідно до наявної міжнародної практики її зміст визначають як процес створення цілісної глобальної економіки, міжнародно-політичного оформлення цієї цілісності та прагнення транснаціональних еліт скористатися її можливостями для налагодження системи глобального управління. Себто йдеться про мондіалізацію як відповідь на вимогу економічної системи глобалізму.

Субстанціональна інтерпретація часу, в якому сьогодні перебуває світове суспільство, визначає його як "час глобалізації". І це не просто гарна метафора, а гіпотетична екстраполяція субстанціонального підходу до визначення структурних і функціональних характеристик сучасної міжнародної системи та світового порядку, що формується.

Хоча глобалізація в сучасній формі охопила не більш як 30% світової спільноти, всі країни, а не тільки глобальні лідери, намагаються з'ясувати чинники та евентуальні масштаби цього феномену, щоб краще підготуватися до його соціально-економічних наслідків. У цьому контексті один із головних парадоксів світового розвитку полягає в тому, що питання про глобальне лідерство не вирішує проблем країн периферії. Мають на увазі, що країни, які залишилися на узбіччі глобальних трансформацій (частина країн Азії, Африки, Латинської Америки, а також пострадянського простору), перебувають у стані навздогоняючого розвитку, і розрив між ними та "глобальним центром" лише збільшується. Так, у доповіді ЮНКТАД за 2005 р. резюмується, що хоча країни, які розвиваються, стали важливими гравцями на світових ринках промислової продукції, їхня частка становить лише 10% світового експорту товарів із високим рівнем наукоємності, технологічної складності та ефективності виробництва. При цьому співпадіння в деяких регіонах планети процесів економічної інтеграції на локальному та глобальному рівнях – так звана глокалізація – в принципі не розв'язує даної проблеми.

Фундаментальне протиріччя полягає в тому, що до глобалізованої економіки має відношення лише одна чверть населення планети, а решта – близько 4,5 млрд. чол. – живе не тільки за межами постіндустріальної, а й індустріальної цивілізації. Такими в цілому є парадокси світового розвитку в контексті стратегії країн "золотого мільярду" як авангарду глобалізації.

Якщо взяти домінуючу за економічними та силовими параметрами державу світу – Сполучені Штати, то їх глобальному лідерству в найближчій перспективі практично ніщо не загрожує. США забезпечують 31% світової доданої вартості, на них припадає близько 23% світового ВВП. Саме ці показники разом із колосальним соціальним та інноваційним капіталом визначають провідні позиції єдиної наддержави в процесах економічної глобалізації.

Ще однією стратегічною перевагою США є те, що вони на рубежі XX–XXI століть здійснили перехід до якісно нового виміру економічного розвитку – управління світовими інноваційними процесами та дослідженнями як основними джерелами зростання ВВП і національного доходу. Це дає США можливість практично одноосібно здійснювати глобальне управління. За словами З.Бжезинського, "в Америки на цьому напрямі не має і незабаром не з'явиться рівної їй противаги у світі".

Напевно мине багато часу перед тим, як політично консолідована Європа буде здатна на рівних конкурувати зі США у глобальних змаганнях. Внаслідок свого стрімкого розширення Євросоюз дедалі більше піддається геополітичним і соціокультурним випробуванням, подолання яких не завжди залежить від самих європейців. Доцільно згадати про потенційну небезпеку для територіальної цілісності та суверенітету деяких країн Європи, котру може створити прецедент визнання незалежності Косово.

Проблематично також, щоб переобтяжена своїм історичним минулим, внутрішніми та зовнішніми зо-

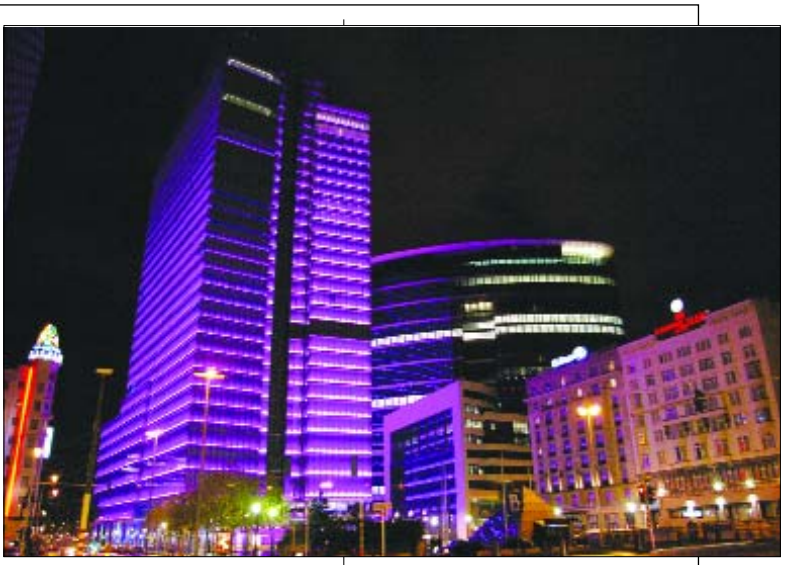
бов'язаннями друга економіка світу – Японія набула статусу ще однієї наддержави. Тим паче, що правлячу еліту Японії поки що влаштовує роль стратегічного союзника та економічного партнера США. Даються взнаки і чисельні проблеми Японії, пов'язані з подоланням тривалої рецесії, хронічної кризи внутрішнього ринку та намаганням посилити свої позиції в інтеграційних і безпекових структурах Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР).

Економічно "свій", але політично "чужий" Заходу Китай, який стрімко глобалізується, не становить безпосередньої загрози ринковим демократіям. Розглядаючи його як стратегічного опонента і "антицентру" в міжнародній системі, США, однак, зацікавлені в залученні Китаю до процесів модернізації та глобалізації. Цей парадокс можна пояснити тим, що внаслідок розпаду СРСР і неспроможності Росії відігравати роль глобальної держави США і Китай стали ключовими елементами транзитивної за своїми параметрами міжнародної системи. Про це свідчить хоча б той факт, що в 2005 р. Китай за обсягом зовнішньої торгівлі посів третє місце в світі, поступаючись тільки США і Німеччині. Залучаючи Китай до активної участі в світових економічних процесах, США та інші країни глобального центру прагнуть виконати два суперечливих завдання: стримати зростання його могутності та стабілізувати міжнародну систему, яка дедалі більше еволюціонує у бік багатополюсної. "Нам треба переконати Китай взяти на себе роль відповідального акціонера", – так прокоментував підхід США щодо участі Китаю у зміцненні міжнародної системи заступник держсекретаря Р.Зеллік.

Слід зазначити, що з другої половини XX ст. управління системою міжнародних відносин вперше стало здійснюватися на глобальному рівні, тобто через Раду Безпеки ООН, статус якої легітимізував проекцію сили через кордони суверенних держав. Це давало можливість членам Ради Безпеки, зокрема США і СРСР, порушувати на свій розсуд суверенітет інших членів міжнародної спільноти. Оскільки принцип консенсусу, покладений в основу механізму вирішення важливих питань міжнародного життя, виявився неефективним, "гра без правил", швидше, стала правилом, ніж виключенням у міжнародних відносинах біполярного періоду.

Наприкінці XX ст. стала виникати деяка метаполітична структура у вигляді глобального ареопагу міжнародних неурядових організацій (МНО) і транснаціональних корпорацій (ТНК), яка де-факто протиставила себе побудованому на принципах державного суверенітету Вестфальському світоустрою. Згодом "Давоська культура", міжнародна "штабна економіка" з її осередками (СОТ, МВФ, Світовий банк тощо), а також клуб провідних світових акторів – G-7 і НАТО стали характерними рисами постмодерного транснаціонального світу та важелями глобального управління. Здавалося, що глобальна конфігурація і модель транснаціонального управління остаточно сформуються в процесі конкуренції та взаємодії зазначених організацій.

Утім сьогодні розподіл сфер впливу зазнає істотних структурних змін, і, що головне, розвиток світової економіки відбувається вкрай нерівномірно. За оцінками банків Goldman Sachs і Deutsche Bank, до 2010 р. щорічний сукупний прибуток Бразилії, Росії, Індії та Китаю (абревіатура групи – BRIC) зростатиме швидше, ніж відповідний

показник США, Японії, Німеччини, Великої Британії та Італії, взятих разом. За тими самими прогнозами, до 2025 р. темпи економічного зростання BRIC вдвічі перевищать аналогічний показник країн "великої сімки".

Заради об'єктивності слід зазначити, що тенденція випереджаючого розвитку країн периферії виявилася ще в 90-ті роки. Однак, на той час, Вашингтон зробив ставку не стільки на розширення існуючих міжнародних структур за рахунок країн, що розвиваються, скільки на їх укріплення. Макроекономічні стратегії, відомі як "Вашингтонський консенсус", – своєрідна угода між МВФ, МБРР та американською Федеральною резервною системою про принципи політики США стосовно країн, що розвиваються, визначили новий підхід США до стабілізації глобальної економічної системи. Адміністрація демократів на чолі з Б.Клінтоном захопилася ідеєю прискореної лібералізації ринків капіталу й товарних ринків у країнах капіталістичної периферії та, зокрема, створенням "вільних" економік у державах колишнього "соціалістичного табору". У сферу політики "неолібералізму", покликаної навчити ці країни працювати в режимі глобалізаційної відкритості, крім колишніх радянських республік, потрапили Китай, Мексика, Індія, Пакистан, Туреччина, В'єтнам і ряд інших. Та основним здобутком глобальної стратегії адміністрації Б.Клінтона в 90-ті роки стало зміцнення режиму міжнародної торгівлі завдяки створенню СОТ і розширенню організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), а також зміцнення і розширення НАТО, яка очолила воєнні операції в Боснії та Косово.

З приходом до влади республіканської адміністрації глобалізаційний проект США зазнав суттєвих змін, які відрізняють його від попередніх як за своїм концептуальним змістом, так і методикою виконання. Модифіковане бачення геостратегічних перспектив світового порядку виявилося в намаганні США взяти на себе його забезпечення за рахунок глобальної проекції сили на сфери власних транснаціональних інтересів. Парадокс такого глобального бачення світового порядку полягає в тому, що, проголошуючи подальшу демократизацію міжнародних відносин, зокрема лібералізацію торгівлі та принципи "відкритого регіоналізму", Вашингтон став на шлях розбудови глобальної імпе-

рії, в якій США відведено роль світ-системного ядра.

Глобальна стратегія Вашингтона поширюються також і на міжнародні організації, які США намагаються привести у відповідність з високими темпами економічного зростання, які демонструють країни нещодавно створеного блоку "G-20". Стурбованість з приводу того, що вони потенційно можуть розбалансувати міжнародну економічну систему спонукало Вашингтон активізувати діалог у рамках СОТ з Бразилією, Індією, ПАР і Китаєм. Водночас адміністрація Дж.Буша наполягає на розширенні квоти голосів у МВФ для Мексики, Туреччини, Південної Кореї та Китаю. У Вашингтоні небезпідставно вважають, що відсторонення цих країн від управління міжнародною системою лише підсилюватиме антиамериканізм, що може створити додаткові проблеми для реалізації глобальних інтересів США.

Однак діяльність США із залучення Китаю та Індії до "концерту" великих держав, поки що має скромні результати. Так, у контексті реформування МВФ квота голосів Китаю зросла лише з 2,98 до 3,72%. Значно більшого успіху досягли США в залученні Китаю та Індії у галузі нерозповсюдження ядерної зброї. У жовтні 2006 р., після проведення КНДР ядерного випробування, Китай вперше підтримав резолюцію Ради Безпеки ООН щодо санкцій проти північнокорейського режиму. Аналогічну підтримку Вашингтон одержав від Індії як члена Ради управляючих МАГАТЕ стосовно ядерної програми Ірану.

Насправді так звана "модифікована стратегія", яку останнім часом здійснюють США в контексті глобалізації світової економіки, не містить чогось принципово нового. Історія свідчить, що розвиток світової цивілізації відбувався через створення імперських утворень, які прагнули експортувати свої ідеї, інститути, культуру, спосіб та стиль життя. Іншими словами, абсолютна перемога глобалізації не можлива без створення імперії на кшталт Pax Americana.

Відносно новим фактором глобальної політики США, як це було зазначено вище, є проекція військової сили на сферу американських транснаціональних інтересів. Мета цієї політики – розширення сфери територіально-просторового впливу та доступу до енергетичних ресурсів планети, що не тільки забезпечує життєдіяльність американського суспільства, а й дає йому можливість підтримувати високий рівень споживання та сталого економічного розвитку. Посилення територіально-просторового чинника в глобальній стратегії США має на меті створити додаткові передумови для переходу до глобального управління.

Глобальне лідерство пов'язане з великими ризиками, масштаб яких значною мірою залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх чинників. У випадку зі США до перших належать: проблема подолання колосального торговельного дефіциту (близько 500 млрд. дол., з яких понад 200 млрд. припадає на Китай), необхідність знецінення долару, що призведе до занурення світової економіки у безодню рецесії, а також людський фактор, або небажання більшості заможних американців заради сумнівних зовнішньополітичних практик ризикувати своїм добробутом і способом життя.

До зовнішніх чинників можна віднести протидію імперській стратегії глобалізації з боку трійки регіональних лідерів, якими є Китай, Індія та Росія. З різних причин вони не можуть відігравати роль лідерів глобалізації і тому змушені задовольнятися статусом напівперіферійних акторів та об'єктів глобалізації. Гіпотетично до них може приєднатися група країн Європейського Союзу, які вбачають у стратегії глобалізації серйозні загрози своїм економічним і геополітичним інтересам. Амбітний план Євросоюзу з перехоплення лідерства у США впродовж десяти років – 2000–2010 (Лісабонська програма) з огляду на його нереальність і внаслідок зниження конкурентоспроможності європейської економіки сьогодні практично не діє.

Тут варто відзначити ще один парадокс епохи глобалізації, який виявляється в тому, що високій рівень соціального капіталу в європейських і азійських економіках не допомагає, а заважає інноваційному розвитку. Особливо це явище простежується в Китаї і країнах Південно-Східної Азії – так званих "азійських тигрів", стратегія розвитку яких сконцентрована на безперервному зростанню експорту. Певною мірою це стосується і Японії, яка з 90-х років не може подолати економічний спад і вийти на рівень прискореного розвит-

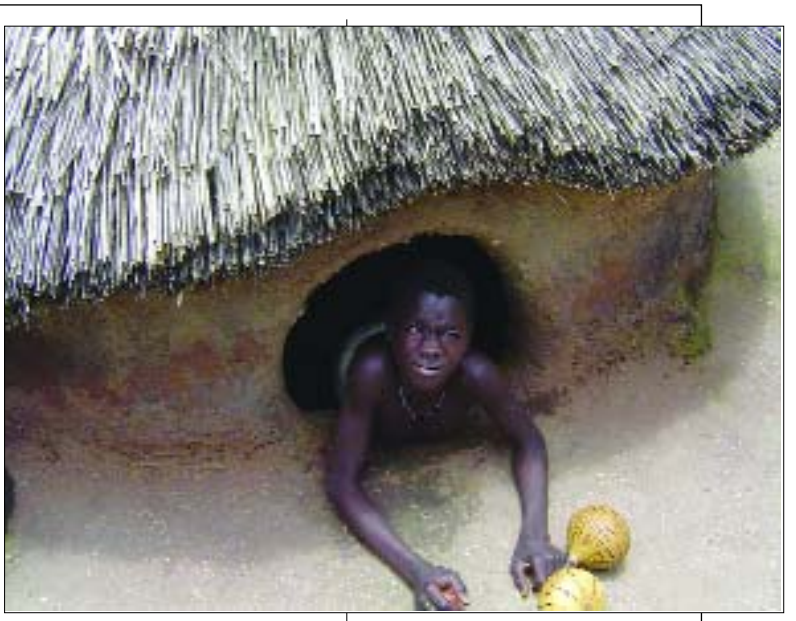

ку, що був притаманний їй до того часу.

За умов перерозподілу сфер глобального впливу основний опонент США Китай вже створив нові інституціональні структури за межами американської досяжності. Мають на увазі Шанхайську організацію співробітництва (ШОС), до складу якої, крім Китаю, входять Росія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан. Разом із Індією, Іраном, Монголією та Пакистаном як спостерігачами вони сприяють економічному, енергетичному та військово-політичному співробітництву в регіоні Центральної Азії. У спільній декларації, прийнятій на саміті ШОС в червні 2006 р. у Пекіні, зазначалося, що "відмінності в культурних традиціях, політичних і соціальних системах, цінностях і моделях розвитку, що сформувались історично, не мають використовуватися як привід для втручання у внутрішні справи інших країн". На наступному саміті ШОС у серпні 2007 р. в Бішкеці (Киргизстан) Китай був одним із ініціаторів ідеї створення енергетичного клубу в рамках цієї організації. Коментуючи рішення останніх самітів ШОС, експерт вашингтонського фонду "Спадщина" А.Коен охарактеризував її діяльність як "антиамериканську" і при цьому підкреслив, що "гострі розбіжності між могутнім Китаєм і невизначеною у своєму майбутньому статусі Росією неминучі".

Важливо зазначити, що Китай у конкурентній боротьбі за доступ до ресурсів планети значно розширив кордони своєї економічної експансії. Так, у жовтні 2006 р. у Пекіні під час проведення економічного саміту, на який було запрошено понад 40 лідерів із країн Африки, обговорювалися плани спільної експлуатації природних ресурсів континенту.

На саміті також було досягнуто домовленості щодо створення зони вільної торгівлі в рамках ШОС і АТЕС. Характерно, що дана пропозиція знайшла підтримку з боку США, і президент Дж.Буш під час проведення 15-го саміту країн-членів АТЕС у вересні 2007 р. в Сіднеї закликав його учасників сконцентрувати зусилля для створення зони вільної торгівля та системи енергетичної безпеки. Таку незвичну позицію Білого дому можна пояснити реакцією Вашингтона на проголошену офіційним Пекіном концепцію "стратегічних кордонів і життєвого простору", яка спрямована на забезпечення зростання комплексної могутності Китаю.

Отже, тотальна конкурентна боротьба епохи глобалізації з усіма її парадоксами і проблемами триває. При цьому її основні учасники, з одного боку, "велика сімка", з іншого, країни світової периферії продовжують реалізацію протилежних за геополітичною спрямованістю цілей. Розвинені країни постіндустріальної цивілізації насамперед прагнуть до встановлення системи глобального контролю та управління, а решта – аутсайдери світового суспільного прогресу намагаються зберегти свій напівзруйнований економічний суверенітет і адаптуватися до суперечливих наслідків глобалізації. Ризики в глобальній грі для всіх її учасників є надто високими, а виграш сумнівний – фактично це гра з "нульовою сумою". Закономірно постає питання, яка ймовірність того, що міжнародний порядок стане більш стабільним, якщо з часом лідера глобалізації США буде змінено на ефективнішу за своїми функціональними параметрами державу (можливо, групу держав)? Вочевидь, вирішення цього питання – справа не такої вже віддаленої перспективи.

Україні, як європейській державі, у цій великій грі необхідно раціонально використати свій інтеграційний потенціал, щоб у жодному разі не залишитися "глобальним маргіналом" сучасного світу, який позбавлений національної стратегії глобалізації, а відтак і власної долі. У цьому контексті надзвичайно важливим вбачається завдання наукового опрацювання відповідної стратегії та плану розвитку держави, що створює можливість для її активної участі в процесах глобального управління.

Фото автора

Ми продовжуємо публікацію дослідження провідного аналітика CPM Group в енергетичній галузі, присвячену світовому ринку нафти та ціновим прогнозам на 2008 рік.

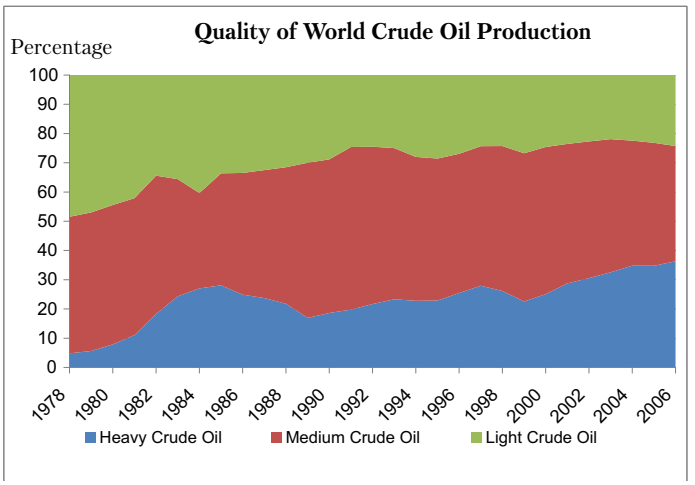
Tight Supply Keeps Oil Prices Vulnerable to Upward Spikes

Part II

More Restrictive Petroleum Product Standards Are Challenged by Increasingly Heavier Crude Oil Quality

In the last ten years there has been a divergence between trends in the tightness of petroleum product specifications and the quality of available crude oils delivered to refineries. The physical characteristics of crude oils differ. They are primarily classified by their density, or weight, and by their sulfur content. Less dense or lighter crude oils generally have a higher share of gasoline and distillates. These are termed high value, or premium, products. Premium products can be recovered through distillation, the simplest known refining process. Lighter crude oils such as Nymex West Texas Intermediate (Nymex WTI) yield approximately 70% of their volume as premium products. Conversely, distillation extracts fewer premium products from medium and high density, or heavier, crude oils. The heaviest crude oils yield only about 50% of their volume as light products. Secondary processing such as hydrocracking and coking are required to extract the remaining premium products from the residuum left over from the distillation of medium and heavy crude oils in order to raise the yield of premium products closer to that from lighter crude oil.

World crude oil production has been shifting in quality. Production of lighter, less sulfur-laden crude oil is diminishing at an annual rate of approximately 3.2%. Heavier, more sulfur-laden, or sour crude oil production is increasing at 5.1% per year. Stringent sulfur standards were mandated in the late 1990s in major consuming regions. In order to meet these restrictive standards with more sour crude oils, refiners began installing desulfurization systems known as hydrotreaters at their facilities. About 44.1 mbpd, or 51.1% of the world's refining capacity now has hydrotreaters in place. However, the majority of hydrotreating capacity is located in developed countries. In China, only 7.1% of the country's 6.2 mbpd of refining capacity is equipped with hydrotreaters. Retrofitting an existing facility with hydrotreating equipment is estimated to cost between $500 and $600 million, depending on the size of the refinery's capacity, and takes up to two years to complete. Likewise, raising premium product yields on heavier crude oils to be equal to that which is available from the simple distillation of lighter crude oils requires substantial investment. Secondary conversion processors such as cokers and hydrocrackers have similar costs to that of hydrotreaters and take as long to install. This increases the capital and operating costs faced by a refiner, adding recovery costs incurred from the capital expenditures.

While refiners have made substantial progress in installing hydrotreaters for desulfurization, similar progress has yet to be achieved in installing secondary processing equipment required for heavier crude oils. This mismatch between refinery capacity and crude oil type has created impediments and obstacles and has contributed to price volatility for both crude oil and products.

Only 5.3% of current global refining capacity of 85.3 mbpd is retrofitted with coking equipment. Hydrocracking equipment is only available at 5.8% of the world's refineries. Furthermore, operational and environmental setbacks have impeded more aggressive retrofitting schedules during the last several years, especially in the United States. In 2005 Hurricanes Katrina and Rita diverted large amounts of resources to the major repair of infrastructure that was required following the devastation of the storms. In 2006, refiners hurried to retrofit facilities to accept increased deliveries and usage of ethanol because of a quickly adopted specification change requiring the increased blending of the additive. Much of the scheduled maintenance that was not completed in 2005 and 2006 was deferred and taken up in 2007, leading to extended periods of weak refinery throughputs, lowering gasoline production at the peak of annual demand, summer driving season. Until refining capacity, in particular secondary conversion processing, better matches the evolving trend toward heavier crude oil production, price volatility could be prolonged.

Demand

In 2007 total world crude oil consumption averaged 86.0 mbpd. This was 0.4 mbpd greater than what was supplied, the first aggregate supply deficit since 2002, leading to substantial declines in world inventories. Broken down between developed and developing countries, developed countries consumed 49.2 mbpd, while demand in developing countries was 36.8 mbpd.

In the five years through 2007, global crude oil demand increased at an average annual rate of 2.0%. This growth rate is higher than the one for the prior five-year period when crude oil consumption growth averaged 1.6%. The primary reason for this increase was the economic expansion in energy-intensive developing countries whose economies were tied to rising manufacturing brought on by demand for merchandise trade exports and the consequent emergence of a consuming class. In these countries alone, crude oil consumption growth averaged 4.2% from 2002 to 2007, an increase from the average 3.0% ra-

te in the prior five year period. The majority of this increase took place in China.

With receipt of membership in the World Trade Organization (WTO) in December 2001, multilateral restrictions on trade with China were substantially lowered. In the period since attaining WTO membership, China's crude oil consumption has grown strongly at an annual average rate of 8.5%, compared to an average of 5.5% in the five years preceding WTO membership. In absolute terms, China's consumption rose from 7.6 mbpd in 2001 to 9.3 mbpd in 2007.

Despite the higher overall global rate during the last five years, the consumption rate in the OECD, or developed countries, was lower, declining to an annual average growth rate of 0.5% from the 0.8% average in the prior five-year period. This indicates that OECD countries became more energy efficient during a period of economic expansion.

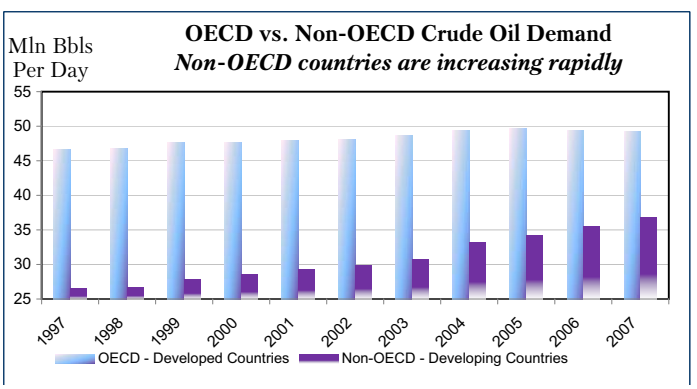
Approximately 70% of crude oil is refined into transportation fuels. In developed countries, the input cost of crude oil is directly reflected in the price of gasoline and diesel. With the price of gasoline rising due to increasing crude oil costs, there has been a rapid shift in Asian and Pacific, and in developed European, countries to diesel-powered vehicles in the last several years. Diesel-powered vehicles are approximately 15% more fuel-efficient than gasoline-powered ones with similar engine displacements. In developed European countries, crude oil demand growth slowed to an annual average of 0.1% for the most recent five-year period, compared to 0.5% in the prior five years.

In Asian and Pacific developed countries, crude oil consumption has contracted over the last ten years. Reflecting this trend toward vehicle fuel-switching, crude oil consumption has declined at an average of 0.8% during this period.

There is no evidence of fuel-switching in the United States, the largest single global consumer of crude oil. However, an alternative indicator of U.S. crude oil demand growth is U.S. traffic volume, defined as total travel on all roads and streets. According to the U.S. Federal Highway Administration (FHWA), traffic volume declined by 0.4% during 2007. This is the first decline since 1982, the year that the FHWA began publishing traffic volume data. In the ten years through 2005, U.S. traffic volumes increased at an average 2.1% per year. The increase from 2005 to 2006 was 0.1%, indicating the onset of the decline seen in 2007. Using metrics similar to the ones cited for other countries, five-year U.S. crude oil demand growth through 2007 averaged 1.2% annually, down somewhat from the 1.5% average in the prior five years.

Outlook

While there are some positive improvements on both the supply and demand side, tight crude oil market fundamentals appear to be in place for the near term. On the supply side, possibilities for more strong increases from FSU producers, critical sources of non-OPEC supply, are diminishing. Growth prospects from the FSU countries are beginning to dim due to a combination of project slippage and limited possibilities from new projects to offset declines from mature fields. Key to expected production increases has been Kazakhstan's Kashagan field. Initially, production was estimated to start in 2005 at a rate of 300,000 barrels per day (bpd) and plateau at 1.5 mbpd in 2019. Current forecasts now project that initial production will be delayed until 2010 at the earliest.

Compounding the problems with FSU production have been competing and cancelling interests in long-haul pipeline infrastructure to increase throughput capacity and deliveries. Several pipeline projects have been proposed and feasibility studies have been initiated. However, little construction has been started and expected completion dates are delayed.

Lastly, limited possibilities to further extract efficiencies from Russian production have leveled. Rising water levels, lower well yields, and increasing costs associated with sustaining liftings has been slowing onshore production. New offshore production from Russia's Far East and northwestern Arctic regions is serving only to maintain aggregate Russian production at current levels. Collectively, FSU production has greater chance to slip rather than increase in the near term.

In addition, limited conversion capacity at refineries will constrain petroleum products in the near term. Refiners are adding conversion capacity in order to improve yields from processing medium and heavy crudes. However, because refining margins are weak, major investment in capacity is limited. Only 487,000 bpd of coking and hydrocracking capacity currently is being added. This is an addition of 5.2% to current installed conversion capacity. Of this, 115,000 bpd is scheduled to be put into production in 2008. This is expected to do little to ease pressure on the demand for lighter crude oils.

On the demand side, crude oil consumption growth in developed countries is forecast to be up 0.4%, or 200,000 bpd, moderating due to the continuing impact of higher product prices and the associated weakness in U.S. real estate and credit markets spilling over.

While weakening somewhat from the trend exhibited in the last five years, developing countries such as China and India are forecast to contribute the most to crude oil demand growth in 2008. In 2008 crude oil consumption in developing countries is expected to increase by 3.2%, or 1.2 mbpd. Petroleum demand from China alone is forecast to increase by 4.0%, or 300,000 bpd. Non-OECD product demand is decoupled from the cost of crude oil inputs due to shielding mechanisms such as subsidies and ceilings. This leads to little price response on the part of consumers to limit demand.

With no mechanism in place to restrain consumption in developing countries, demand has a greater chance to accelerate more, constraining supply and demand balances further.

As illustrated in this article, there is little, if any, spacing between supplies and demand. The chances for more friction arising from tighter logistics, project slippage, and little price-driven demand response from developing countries are set to form the basis for high crude oil prices and price volatility in 2008.

During February, news of the dispute between PdVSA and ExxonMobil accentuated this condition. While the conflict between the two entities has receded from prominence, other news could continue to underscore the current situation, causing prices to veer strongly.

Max PYZIUR,
the lead Energy Analyst at CPM Group (New York City)

Великий Фенікс

Восьмиразовий володар Кубку імператора Японії Іван БОРИШКО

Для того, щоб отримати звання йокодзуна (великого майстра з сумо), досить двічі виграти найпрестижніший турнір японської професійної ліги — Кубок імператора. У найлегендарнішого чемпіона з сумо — КОКІ ТАЙХО — таких титулів вісім. Це рекорд! Не має собі рівних прославлений боєць і за кількістю переможних поєдинків у цьому змаганні — 32. Дану інформацію вам без запинки розкаже будь-який японець, та ще й повідомить «по секрету», що Кокі Тайхо — не справжнє ім'я легенди, а лише «сценічний псевдонім». А от справжнє ім'я чемпіона вимовити здатний далеко не кожний житель островів. Надто вже складно вимовити їм екзотично-дивовижне — ІВАН БОРИШКО.

Сам Тайхо ніколи не приховував свого походження. Та до недавнього часу вважав себе наполовину росіянином. І лише з розпадом СРСР, коли одній шостій частині суші стали доступні архіви, посланці чемпіона зуміли розкопати дані про справжнє походження знаменитого сумоїста.

Батько Кокі Тайхо — Маркіян Боришко народився в селі Руновщина Полтавської губернії (нині цей населений пункт відноситься до Зачепіловському р-ну Харківської обл.), в якому, до речі, й до цього дня майже половина жителів носить прізвище Боришко.

У 1900 році сім'я Маркіяна Боришка в складі групи переселенців виїхала на Далекий Схід, а пізніше — на Сахалін. У 1928 році Маркіян познайомився з молодою японкою Ная Кіє, майстринею з ательє. Попри істотну різницю у віці (18 років) вони одружилися.

Боришко-сан, як називали Маркіяна японці, був популярною особою в сахалінському містечку Сікука (нині — Поронайськ, Росія). Сім'я вела велике господарство: самі орали, сіяли, тримали корів, коней, овець, чорнобурих лисиць, пекли та продавали хліб. Кажуть, Боришко-сан був причиною безсонних ночей багатьох красунь міста. Він завжди ходив в костюмі-трійці, з тростиною... Та розлучницею стала не одна з місцевих красунь, а Червона армія, яка 9 серпня 1945 року ввійшла до південної частини Сахаліну. Дружина та діти (подружжя виховувало чотирьох дітей — трьох хлопчиків і одну дівчинку) репатріювали до Японії. Маркіяна не відпустили...

Три роки він відпрацював перекладачем з японської в

органах контррозвідки «Смерш». У 1949-му на Боришка було сфабриковано справу, і його засудили до десяти років позбавлення волі. Звільнили Маркіяна лише в період відлиги. У 1960 році він помер у лікарні Южно-Сахалінська від запалення легенів, до останньої хвилини мріючи розшукати свою сім'ю в Японії, довідатися, якими стали його діти...

За злою іронією долі Маркіян помер у рік першого тріумфу свого молодшого сина — Івана (він народився 29 травня 1940 р.). У 1960-му Іван Боришко, а точніше — вже Кокі Тайхо перейшов в елітний дивізіон японської професійної ліги сумо й відразу отримав приз за техніку боротьби. А в 1962 р. він виграв свій перший Кубок імператора.

Упродовж ще семи років 190-кілограмовий богатир не давав своїм суперникам шансів на перемогу. Чи не українські гени є причиною цього? Він виріс могутнім, як батько, — 180 сантиметрів зросту. Японці до цього дня вважають його одним із гарніших чоловіків своєї країни.

До речі, Тайхо в перекладі з японської означає «Величезний птах». Це прізвисько дав майбутньому чемпіонові його вчитель в Академії сумо. «З таким розмахом крил до перемоги він не йтиме, а летітиме», — так пояснив він своє рішення.

Зустріч під час офіційного візиту Міністра закордонних справ України В.Огризка. Березень 2008 р.

У 2002 році Кокі Тайхо приїжджав до України. У Рунівщині зняв на камеру місце, де стояв дідівський будиночок, набрав води з колодязя, взяв рідної землі...

Побував він і в Харкові на турнірі з сумо, який організували місцеві ентузіасти стародавнього єдиноборства, і з благословення чемпіона присвоїли змаганню його ім'я. Відтоді Кубок Кокі Тайхо розігрується в Україні щорічно.

Юлія ВАЛЄЄВА

Харків – Нюрнберг: мовою міст-побратимів

Римма Шмітт розповідає про побратимські проекти

Nuremberg – the name conjures up visions of an ancient German city, which reminds many of the historic trial of Nazi political and military leaders in 1945-46. However, not everyone is aware of the fact that the Second World War turned 90 percent of the buildings and architectural and historical monuments of the city made famous by Albrecht Durer into ruins. Today's Nuremberg is a sister city of Kharkiv. Rimmi Schmidt, a staff member at the Nuremberg municipal branch for international relations, illustrates the social and cultural projects, exchange of youth delegations, understanding and assistance that have been undertaken by both cities. Read about the positive effects of this relationship in her article.

Коли потрапляєш до Нюрнберга, найбільшого після Мюнхена міста Баварії, метрополя франків, пам'ять поступово відтворює найвизначніші події, пов'язані з більш як 950-літньою історією цього міста-символу Німеччини. Попри більш як 90-відсоткове знищення стародавніх будівель під час Другої світової війни, зберіг свою первозданність контур старого міста й на 5-кілометровій довжині – середньовічні стіни його фортеці з численними баштами, яких налічується до вісімдесяти, та воротами, лише назви яких промовляють самі за себе: королівські (Koenigstor), Фюрстерські (Fuerther Tor)... Пройшовши через останні, мов зачарований, опиняєшся перед величезною міською панорамою. Звідси вам жестом руки приблизно пояснять, де знаходиться зал №600 Земського суду. Саме там відбувався історичний Нюрнберзький процес над нацистськими ватажками в травні 1945-го. Та, найшвидше, порадять не витрачати часу на поїздку туди, а присвятити кілька вільних годин прогулянці старим містом. Кажуть, за кількістю та вичурністю фонтанів Нюрнберг не поступається швейцарському Цюріху. Замок, звідки впродовж кількох століть правили місцеві королі та кайзери, характерні за архітектурою житлові та інші будиночки, закутки стародавніх вуличок пам'ятають Альбрехта Дюрера, який тут жив і творив. А скільки величі та архітектурної урочистості зберігають церкви та собори Нюрнберга! Найбільша – церква святого Лоренца (St.Lorenz Kirche) XIII–XV ст. Або Святого Лаврентія, яка була побудована на останках давньої романської базиліки. Чого лише варте вітражне вікно-"троянда" діаметром 9 метрів, яке "розквітло" між двома ранньоготичними баштами! Під час Другої світової війни вдалося зберегти церковні скарби, сховавши їх у підвалах міста. Сама ж будівля опинилася в суцільних руїнах. Її, як і багато інших пам'яток архітектури, відновили у первісному вигляді в 1952 році.

Нюрнберг – як на долоні

Про історії, пов'язані з нюрнберзькими визначними пам'ятками, можна розповідати нескінченно. Та я опинився у старому місті ще з однією важливою метою. Саме тут відбулася зустріч з координатором проектів із взаємовідносин між Харковом та Нюрнбергом Департаменту міжнародних зв'язків міського Муніципалітету Риммою ШМІТТ, яка розповіла про те, як працівники даного відомства ініціюють і здійснюють роботу з 14 країнами, де в них є міста-побратими. Якщо звернутися до недалекої історії, слід пригадати, що наприкінці 80-х – початку 90-х у Німеччині виник гострий суспільний інтерес до встановлення та розвитку більш тісних товариських контактів із іншими країнами, на-

У серпні 2007 року в рамках Дня визволення Харкова, святкування Дня міста та Дня Незалежності України офіційна делегація Нюрнберга на чолі з паном Гебхардом Шенфельдером (від імені мера Нюрнберга), до якої входили місцеві депутати, побувала з побратимським візитом в Україні. Також у її складі була Римма Шмітт

родами, містами. Так виникла низка ініціатив. Зокрема, щодо Нюрнберга та Харкова. Передовсім тут простежується аналогія стосовно давнього побратимства Мюнхена та Києва. Крім того, Нюрнберг – доволі велике німецьке місто, свого часу було столицею Франконії. Харків – помітний промисловий, науковий центр України – її перша столиця за часів Радянської влади. Тому все це по-своєму позитивно вирішило справу. Тодішній бургомістр Нюрнберга підтримав ініціативу. Харків'яни також прийняли її з ентузіазмом. Ідея побратимства знайшла одностайний відгук на політичному рівні – депутатів усіх фракцій Харківської міської ради. У 1991 році велика німецька делегація полетіла до України, де й був підписаний офіційний договір про побратимство. Нюрнберг та Харків є містами-побратимами вже понад 17 років і підтримують контакти досить інтенсивно, розвивають їх за різноманітними напрямами. Це підтверджує, що зацікавленість з обох боків у налагодженні зв'язків завжди була великою та серйозною. Німецька сторона працює напряму з Департаментом міжнародної діяльності Харкова, Будинком Нюрнберга, який відкрився у Харкові понад 10 років тому з ініціативи того самого Товариства побратимства "Харків – Нюрнберг". У Нюрнбергу існує два товариства побратимства, члени якого, мешканці Нюрнберга, є ентузіастами цієї справи. На основі особистих грошових пожертвувань вони, передовсім, ініціюють різноманітні соціальні та культурні проекти, які здійснюються у Харкові.

– У нас також є Товариство побратимства церковне, яке відкрило кілька років назад у Харкові так звану соціальну станцію, – продовжила розповідь Римма Шмітт. – Ця станція фінансується з боку Німеччини також із пожертвувань громадян. Її діяльність включає в себе амбулаторне забезпечення вдома понад ста літніх і молодих людей, які, на жаль, через невиліковні хвороби позбавлені здатності до активного життя. Хворі отримують кваліфіковану медичну допомогу, медикаментозне харчування та обслуговування.

Особливі випадки, коли люди звертаються безпосередньо до мене і я виходжу на конкретну потрібну їм клініку. Ми робимо все можливе, щоб людина свої гроші платила саме за лікування, а не витрачала на посередницькі відсотки. Моє завдання – забезпечити людині медичну допомогу з наймешими витратами. Я пригадую також юнака, студента, якому була необхідна операція на серці. І йому зробили її у нас в університетській клініці. Тоді взагалі спонсором виступила німецька сторона. Проте знадобилася повторна операція. Пам'ятаю, як зустрілася в Харкові з його рідними. І мене тоді глибоко вразив той факт, що рідні продали житло, переїхали у більш дешеве, щоб оплатити операцію. Та коштів однаково не вистачало. Я тоді зателефонувала до німецької клініки, де мала відбутися операція, намагалася пояснити драматичність ситуації і все-таки вмовила медиків. Вони взяли на себе витрати, розділивши порівну необхідну суму. Операція врешті минула успішно.

Щодо безпосередньо нашої діяльності як Департаменту міжнародних зв'язків, ми тісно співпрацюємо з організаціями, які підтримують зв'язок з Харковом. Палітра взаємостосунків дуже велика. Йдеться про обмін делегаціями на політичному, фаховому, науковому рівнях, організацію приїзду школярів, студентів-практикантів. Якщо говорити про соціальні проекти, безпосередньо зі своїх коштів ми підтримуємо кілька закладів. Крім соціальної станції, про яку вже йшлося, це, скажімо, туберкульозна станція для харківських дітей; центр реабілітації інвалідів. Постійно шукаємо спонсорів під ці проекти.

Крім того, чимало робимо на культурному напрямі. Йдеться про виставки, концерти. Позаминулого року в Харкові ми виставляли роботи десяти нюрнберзьких фотохудожників. На почат-

На прийомі у мерії Харкова

Пам'ятник Альбрехту Дюреру

ку року хороший резонанс мала фотовиставка-відповідь у почесній залі Ратуші, на якій свої роботи репрезентували шість харківських фотомитців – Андрій Авдєєнко, Ігор Чурсін, Олександр Маслов, Євген Павлов, Олександр Супрун та Дмитро Следюк. Не випадково подібні культурні акції ми ініціюємо у формі обміну. І ця експозиція була організована в рамках проекту "Вибір". Власне, як все запрацювало – я подала ідею разом із об'єднанням фотохудожників Нюрнберга поновити зв'язок із майстрами сучасної фотографії в Україні. Й ідея здійснилася. Адже інтерес до мистецтва важливий для обох сторін. Йдеться про контакт на рівні натхнення, обмін світоглядів, бачення сучасних проблем і якихось вічних цінностей. Нехай люди наповнюються новими ідеями та знайомляться один із одним, своїми творчими знахідками.

Дуже серйозний проект буде здійснено у вересні. Раз на чотири роки німецький уряд спільно з Посольством Німеччини в Україні та Гете-Інститутом організовують Дні культури Німеччини в Україні. Вони охоплюватимуть Київ, Одесу, Крим, Дніпропетровськ та інші міста. Київ, скажімо, прийматиме побратимів з Мюнхена. Ми, відповідно, готуємо дні культури Нюрнберга в Харкові. Очікується проведення вечора класичної музики в оперному театрі. Програма також включатиме в себе спектаклі, виставки, ревю на кшталт франконського кабаре, театру ляльок.

Про театр ляльок мова зайшла не випадково – традиції! Саме у Нюрнберзькому Germanisches Nationalmuseum – найбільшій скарбниці мистецтв, культури та історії всіх німецькомовних країн серед 30 тисяч експонатів – картин, скульптур, пластики, предметів дизайну, історичних об'єктів, наукових і музичних інструментів, зброї тощо зберігається єдина та неповторна колекція історичних лялькових театрів. Тож, все історично виправдано. Коли готувався цей матеріал, у квітні нюрнберзька делегація на чолі з бургомістром мала побувати в Харкові, щоб вирішити деякі попередні питання, пов'язані з майбутніми Днями культури. Також німецькі гості мали намір взяти участь у виставці-ярмарку з туризму. Спеціально для цього був підготовлений стенд, присвячений Нюрнбергу. Регіон представлений як привабливий туристський куточок. На ярмарку обопільно корисною інформацією представники Німеччини збиралися обмінятися з колегами й з інших міст-побратимів. Обговорити подальшу співпрацю.

– До речі, після успішного проведення позаминулого року в Німеччині, зокрема, в Нюрнбергу, Чемпіонату світу з футболу, досвід підготовки міста до такої великої спортивної події також зацікавив харків'ян, – розповіла далі пані Римма Шмітт. – Адже невдовзі в Україні пройде футбольний "Євро-2012". У зв'язку із цим у березні, щоб вивчити ці питання, в Нюрнбергу побувала делегація на чолі з мером Харкова. У свою чергу, в Харкові наш бургомістр також планує виступити на цю тему.

Дуже важливо і приємно, коли ми отримуємо живий доброзичливий резонанс з боку харківських фахівців, представників інших міст-побратимів. Це можуть бути політики, поліцейські, пожежні, викладачі – хто завгодно. Нам є чому один у одного повчитися. От, приміром, ми організовували приїзд харківських пожежних, коли наше галузеве управління запропонувало українцям: надсилайте до нас ваших молодих хлопців із невеличким хоча б знанням мови. Їх розмістили. Відбувся обмін досвідом роботи. І це було цікаво й корисно також і німецьким фахівцям. Цей проект знаходиться у розвитку. Наші пожежні планують відвідати Харків, попрацювати разом і повчитися. Адже ми знаємо, який досвід був одержаний українськими пожежними у зв'язку з Чорнобилем.

У нас також існує міжнародний проект з обміну творчими професіями, в якому бере участь Україна. Раз на два роки ми запрошуємо журналістів, поетів чи письменників – по одному від країни, міста-побратима. Кожний з учасників такого обміну отримує стипендію імені Германа Кестена, знаменитого письменника, який народився в 1900 році у Нюрнбергу, а у роки нацизму емігрував до Амстердама, потім до Америки, де брав участь у діяльності Надзвичайного комітету зі спасіння. Завдяки його зусиллям були врятовані Б. Брехт, Ф. Верфель, Г. Манн, М. Шагал і багато інших діячів європейської культури. Нюрнберг ними дуже пишається. І ця стипендія є почесною. Ще ми здійснювали дуже цікавий проект, який поки що заморожений через фінансові міркування. Відбувався обмін майбутніми молодими художниками. Виплачували також їм стипендії. Сюди приїздили та жили у наших молодих митців талановиті українські майстри пензля. Вони тут працювали, творили разом. І наприкінці їхнього перебування через три з половиною тижні відбулася спільна виставка. Точно така сама модель перебування німецьких молодих художників застосовувалася у Харкові. Вони, звичайно, їздили і до Києва, і до Криму, набиралися вражень про Україну й потім відтворювали це на своїх полотнах.

Про ці проекти можна розповідати та розповідати. Однак існує ще один феномен, про який варто згадати, – раз на рік ми організовуємо поїздку до Харкова та Києва всім нюрнбержцям, які хочуть поїхати, хоч би чим вони займалися. І в нас назбирався вже досить солідний банк даних людей різного віку, які стверджують, що залишили частку серця у Харкові. От саме людський фактор спілкування для них є дуже важливим. Навіть без глибокого володіння мовами з обох боків, взаєморозуміння знаходилося завжди. І хочу вам сказати, є люди, які постійно телефонують і запитують: коли ви ще поїдете? І вони щоразу із задоволенням підключаються для того, щоб прогулятися Харковом, побачитися з харків'янами.

– Соціальні, культурні українсько-німецькі проекти здійснюються за активної участі молоді. І в цьому їхній великий плюс. Це робиться свідомо?

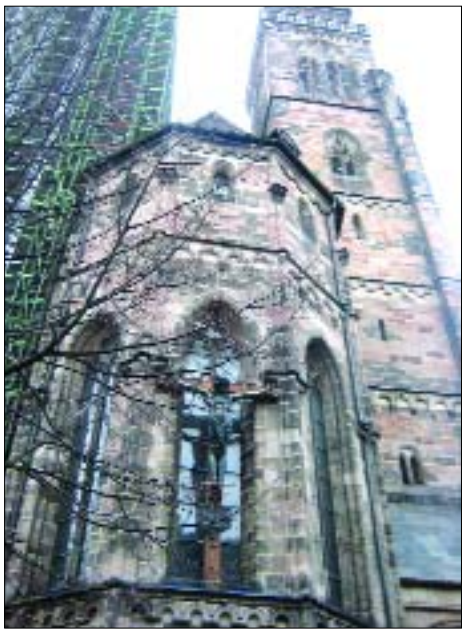
– Так, звичайно! Ми фінансуємо та підтримуємо цілий ряд подібних проектів Товариства побратимства. Наприклад, запрошуючи групи харківських школярів, які вивчають у себе німецьку мову. Їх привозять сюди разом із викладачами на цілий місяць, розміщують у німецьких сім'ях. Вони відвідують німецькі школи, ходять на заняття, ознайомлюються з історією, культурою країни Гете, Дюрера, Бетховена. А також із задоволенням спілкуються зі своїми однолітками.

Або ще існують проекти, коли наше управління зі спорту запрошує, приміром, молодих спортсменів-школярів для участі у міжнародних змаганнях. Приїздять представники багатьох країн. І спілкування між ними виходить далеко за рамки суто спортивних інтересів. Це дуже важливий момент. До речі, напередодні відкриття Чемпіонату світу з футболу, наше управління культури організувало так зване наметове містечко, куди запросили не спортсменів, а просто школярів. Вони там жили, дихали повітрям підготовки до найбільшого футбольного форуму чотирьохліття. Для них це було дуже цікаво і, гадаю, незабутньо. Паралельно там здійснювалася велика спортивна та культурна програма.

А ось, скажімо, я організувала приїзд сюди майбутніх студентів-мистецтвознавців. Упродовж десяти днів у Нюрнбергу, Мюнхені вони проходили справжнє фахове стажування.

– Харків є великим промисловим, науковим центром. Якісь проекти співробітництва в цьому плані передбачаються?

– Річ у тім, що різного роду контакти, наукові, економічні, зокрема, існують між нашими містами давно. З часів особисто моєї діяльності на цій посаді, організовую, скажімо, бізнес-поїздки до Харкова. Потім іноді дізнаюсь, як розвиваються подальші контакти між підприємцями обох країн. На жаль, немає ані часу, ані можливості відстежувати всю інформацію. Це стосується й наукової сфери. Ми знаємо, і про це пише німецька преса, що харківські фізики, технологи, інші фахівці відомі на весь світ. Існує велика кількість контактів між науковими закладами. Не лише в Нюрнбергу, а й в інших містах. Зокрема, харківські вчені викладають тут у вузах. Ми дуже хотіли б активізувати саме економічні взаємини між нашими містами, регіонами. Адже інтерес до України місцевих підприємців, бізнесменів залишається дуже високим. Попри те, що виникали свого часу складнощі в законодавчому полі, сфері захисту авторських прав, надання міжнародних гарантій. Навіть була проблема транспортна, пов'язана з відсутністю прямого рейсу з Нюрнберга до Харкова. І для бізнесменів, для яких час – це гроші, ця обставина була надзвичайно вагомою. Були ініціативи і з боку України, щоб відкрити прямий авіарейс. Нині ці питання вирішуються. І економічна сфера діяльності нашого Департаменту на напрямку Нюрнберг – Харків не схована у довгу шухляду. Є напрацювання, партнери, які зацікавлені в подальшому веденні бізнесу. І ми збираємося й надалі виступати в ролі посередника.

Наприклад, ми в найрізноманітніших ситуаціях і найширших сферах людської діяльності надаємо підтримку українцям, харків'янам, яких запрошуємо в рамках побратимства до Нюрнберга. У нас дуже тісні відносини з посольством Німеччини в Україні. Ми на хорошому рахунку у них, тому що працюємо серйозно. Стараємося, щоб ці люди без зайвих проблем могли потрапити до нас і несемо відповідальність за їхнє перебування в Німеччині. Адже це не просто туристи, це – наші гості, побратими.

Розповідаючи про перспективні економічні проекти, які можуть вирости у взаємовигідне співробітництво, пані Римма Шмітт мала рацію. Відомо, що Нюрнберг є одним із найважливіших індустріальних і торгівельних міст південної Німеччини. Пригадайте, саме звідси 7 грудня 1835 року виїхав перший німецький потяг. І саме тут пройшли випробування перші в Європі безпілотні потяги метрополітену. Словом, перспективи побратимських відносин Нюрнберга та Харкова мають під собою реальне підґрунтя.

...Знову йдемо містом. На 17-метровій скульптурі фонтану "Schoene Brunnen" – зображення святих. Люди здебільшого приходять сюди торкнутися золотого кільця (Goldener Ring) на огорожі. Вважають, що цей ритуал приносить удачу. За легендою – молодий хлопець, який працював учнем слюсаря і мріяв одружитися на його доньці, за одну ніч майстерно прилаштував кільце на огорожі, чим здивував свою кохану та її батька та досяг бажаного. Торкнулася і я кільця – на удачу. Нехай Святий Зебальдус захищає Нюрнберг та його мешканців. І нехай міцніше його побратимство з українським Харковом. Втім, це вже залежить від реальних людей.

Володимир СЕМЕНОВ

Київ – Нюрнберг – Київ

Ad fondes

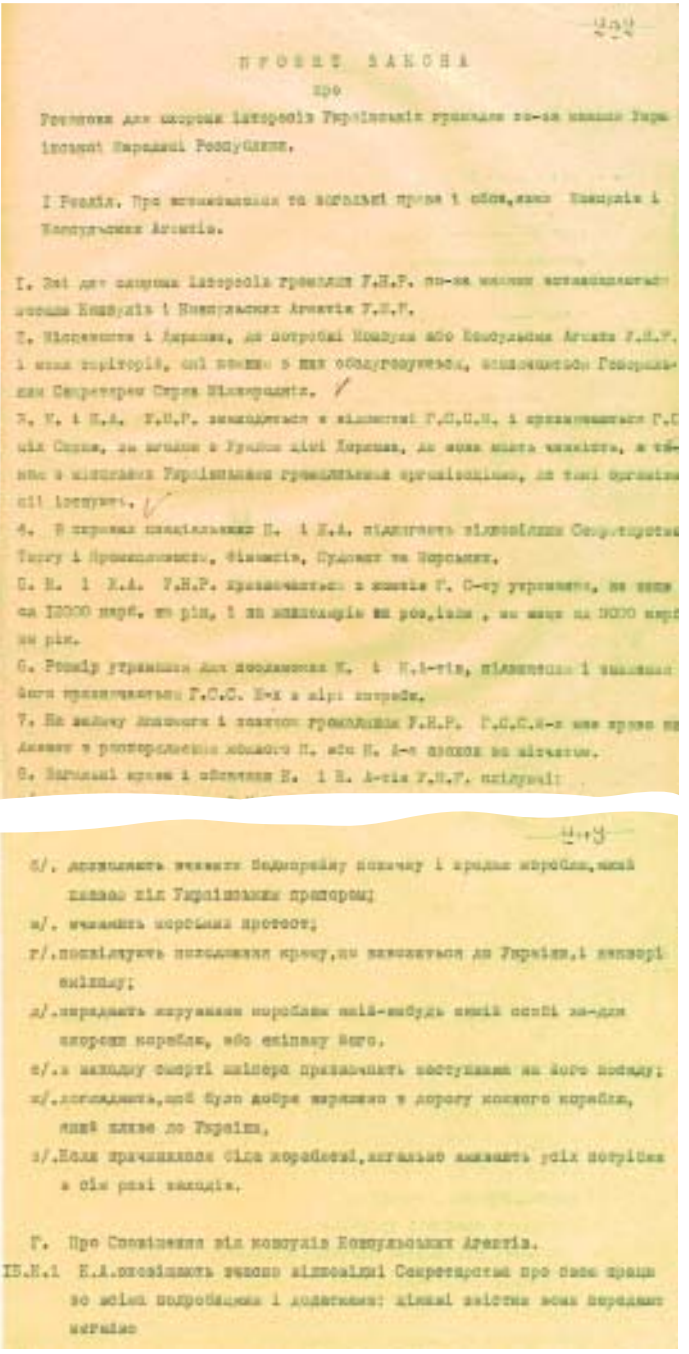

Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор,
директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

Перші нормативні акти щодо створення консульської служби

Доба Центральної Ради в історії української дипломатії позначена активною нормотворчістю та продукуванням ідей, на реалізацію яких на практиці не завжди вистачило часу. Йдеться, скажімо, про перші спроби організації консульської служби. На момент приходу до влади першого українського уряду на території УНР перебували консульські установи іноземних держав, які мали дипломатичні стосунки ще з Російською імперією й опікувалися захистом своїх громадян на українських теренах. Вони продовжували свою діяльність і в Українській Народній Республіці на чолі зі «старійшиною усіх київських іноземних консулів» Периклом Петровичем Грипарі – представником Греції[1]. У Києві працювали консули Великої Британії (Джон Дуглас), Бельгії (Яків Гретер), Греції (Перикл Грипарі), Данії (Герман-Григорій Гуревич), Іспанії і Португалії (Стеліо Василіаді), Італії (Карл Фішман), Норвегії (Віктор Мозерт), Персії (Сакій Віниберг), Франції (Людвіг Аркс) та Швейцарії (Гаврїл Енні)[2]. Та вже на початку 1918 р. (до середини березня) внаслідок розриву відносин між УНР та державами Антанти згідно з Брестською угодою до своїх країн повернулися консули Великої Британії та Франції, доручивши захист підданих свої країн консулу Іспанії Василіаді[3].

У свою чергу УНР намагалася створити відповідні власні структури в зарубіжних країнах. Уже в грудні 1917 р. розпочалося розроблення проекту Закону «Про установи для охорони інтересів українських підданих за межами Української Народної Республіки». У фондах ЦДАВО України збереглися кілька варіантів тексту цього законопроекту. Перший з них, «Проект закона про установи для охорони інтересів Українських підданих за межами Української Народньої Республіки»[4], датований 21 грудня 1917 р., № 880 і підписаний генеральним секретарем закордонних справ Олександром Шульгіним, має сім пунктів, що за змістом майже повністю збігаються з текстом розділу І опублікованого нижче документа. З нього виготовлено 16 примірників копій для різних секретарств. Імовірно, саме цей проект обговорювався на засіданні Генерального секретаріату 27 грудня, де було вирішено доповнити його пунктами про економічні функції консульств. Інший документ – машинопис «Проекту закона про Установи для охорони інтересів Українських громадян по-за межами Української Народної Республіки»[5] не містить підписів і недатований, але за змістом ідентичний наведеному. Відтак можна припустити, що це один із примірників проекту, поданий для експертної оцінки.

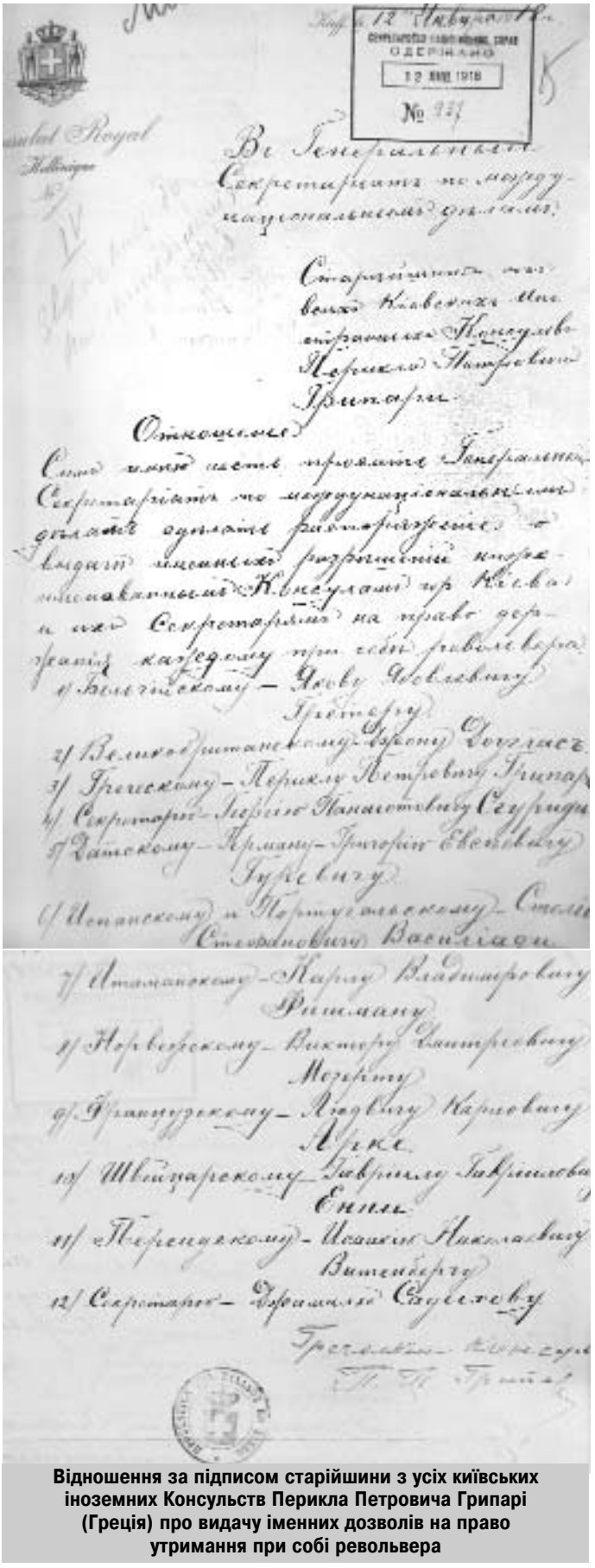

ПРОЕКТ ЗАКОНА

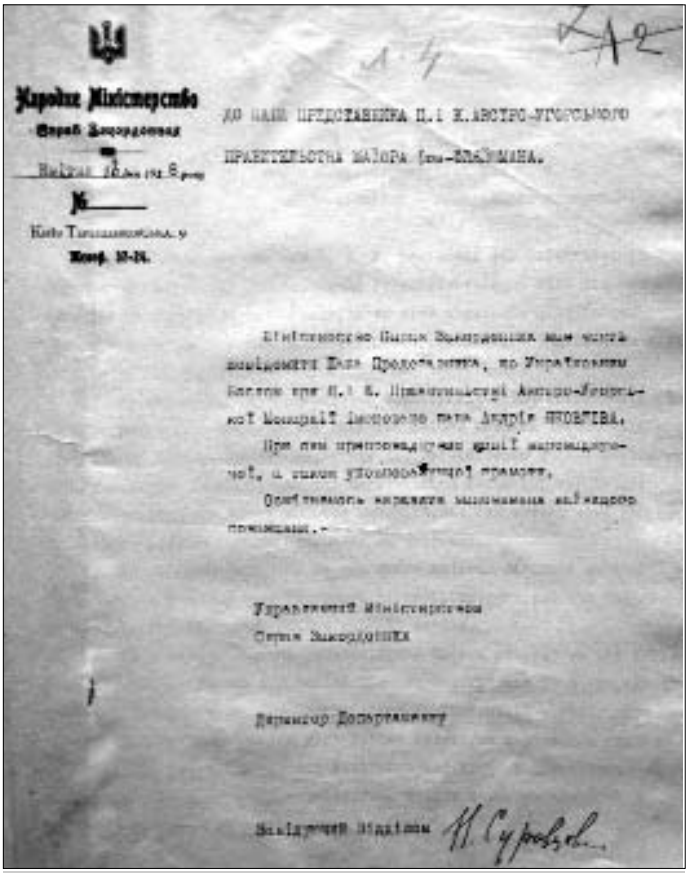
про

Проект Закону про установи для охорони інтересів українських громадян поза межами Української Народної Республіки

Загалом планувалося створення 71 консульську установу в 21 країні, у тому числі – в Німеччині – 12 установ, Австрії – 7, Росії – 15, Сибіру – 9; в Румунії, Туреччині, Болга-

Відношення за підписом старійшини з усіх київських іноземних Консульств Перикла Петровича Грипарі (Греція) про видачу іменних дозволів на право утримання при собі револьвера

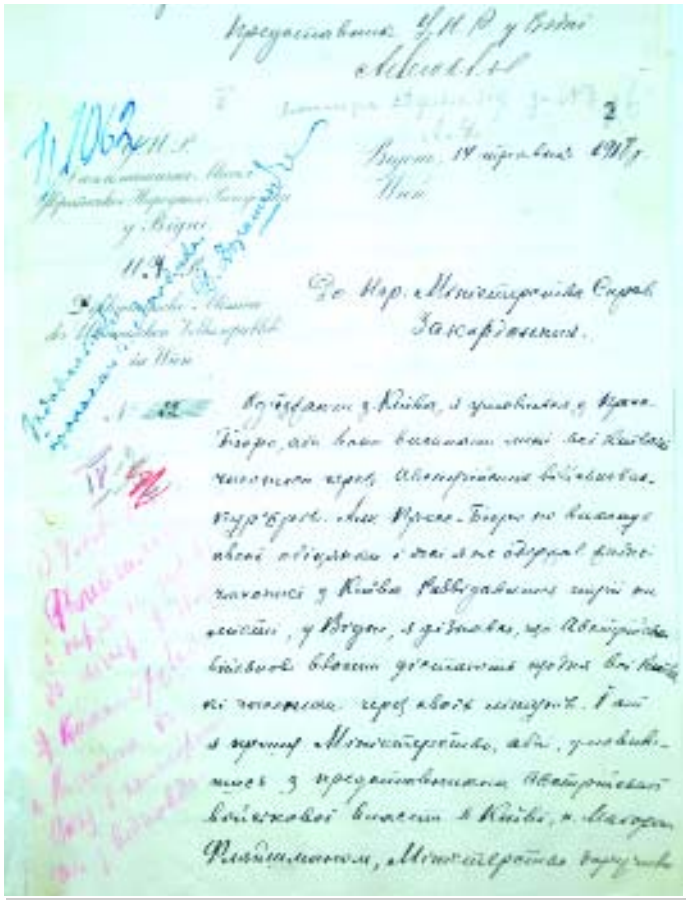
Офіційне повідомлення про призначення українським послом при Уряді Австро-Угорської Монархії Андрія Яковліва

рії, на Кавказі – по 3; Швейцарії, Персії, Польщі – по 2; Португалії, Фінляндії, Литві, Данії, Іспанії, Швеції, Норвегії, на Дону – по 1, та одне консульство та додатково 10 консульських агентів – у Курляндії та Ліфляндії[6].

Законопроект передбачав задля «охорони інтересів українських підданих поза межами УНР» запровадження 4-х типів консульських установ: генеральне консульство, консульство, віце-консульство, консульське агентство[7]. Залежно від категорії установи планувався її штатний розпис, але не менше двох посад: консула (віце-консула та консульського агента) і секретаря. Консульські установи підпорядковувалися зовнішньополітичному відомству, а процедура призначення керівника передбачала консультації з «місцевими українськими організаціями».

Детальніше питання діяльності консульських установ розглядалися у поданому до Ради народних міністрів не пізніше квітня 1918 р. «Уставі о консульства Української народної республіки». Зокрема, йшлося про призначення на консульські посади лише громадян УНР (виключення складали посади консульських агентів, які дозволялося заступати українцям із числа місцевих мешканців), заборону з метою профілактики корупції суміщення державної служби з будь-якою іншою діяльністю, виконання нотаріальних функцій для громадян УНР, підпорядкування посольствам УНР у країнах перебування тощо. В мові цього документа, що публікується нижче, привертає увагу термін «Українська Держава» в даному випадку не ідентичний назві України доби Директорії.

Спеціально створена при Міністерстві закордонних справ комісія за участі представників від Міністерств судо-

Лист з приводу належної організації доставки свіжих українських часописів та поточної документації до Дипломатичної місії УНР у Відні

вих справ, фінансів, торгу і промисловості, обговоривши 23 квітня 1918 р. на Терещенківській, 9 питання фінансування діяльності консульських установ, констатувала, що заплановані штати «в порівнянні з російськими» надзвичайно малі[8]. Відтак було визнано за необхідне заснувати при Міністерстві закордонних справ «фонд для підвищення жалування деяким консулам з тим ограниченням, що висота сего фонду не мала перевищувати суми 3000 крб. пересічно на кожне існуюче консульство УНР»[9]. Окремо затверджувалися розцінки на консульські послуги. Та часу на реалізацію цих проектів вже не залишалося.

Будинок посольства УНР у Відні

Архівна інформація демонструє системність у підготовці до відкриття консульських установ – поєднання нормотворчої діяльності з запровадженням спеціальної освіти. Свідченням тому є документи про діяльність консульських курсів, організованих у квітні 1918 р. при Українському товаристві економістів. Серед дійсних слухачів курсів був правник Олександр Баранів[10], серед вільних слухачів – майбутній секретар Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині – Володимир Суховерський та відома громадська діячка Надія Суровцева[11], а серед кандидатів на слухачі – філолог-класик, згодом директор Київського археологічного інституту Сергій Дложевський[12].

Як практичний крок до створення консульської служби можна розглядати й відрядження Центральною Радою дипломатичної делегації УНР на чолі з Миколою Шрагом до Швейцарії, яка мала відвідати Іспанію, Італію та Францію з метою встановлення міждержавних стосунків. Делегація вирушила з Києва 27 квітня 1918 р. Отже, часу для її роботи вже не було.

Попри достатню підготовленість питання за доби Центральної ради в УНР за браком часу створити повноцінну консульську службу не вдалося.

---

[1] *ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 10, арк. 18.*

[2] *ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 10, арк. 18.*

[3] *ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 60.*

[4] *ЦДАВО, ф.2592, оп.4, спр.10, арк.18-18зв.*

[5] *ЦДАВО, ф.2592, оп.1, спр.67, арк.42-43.*

[6] *ЦДАВО, ф.2592, оп.1, спр.67, арк.52.*

[7] *ЦДАВО, ф.2592, оп.4, спр.10, арк.18-18зв., 49-50.*

[8] *ЦДАВО, ф.2592, оп.1, спр.67, арк.51.*

[9] *Там само.*

[10] *Баранів Олександр (1891–1955) – правник, родом з Київщини; професор римського права УВУ; досліджував, зокрема, зв'язок між українським, візантійським і римським правом.*

[11] *Суровцова Надія (1896–1985) – громадська діячка, перекладач. Навчалася на історико-філологічному ф-ті Петербурзького ун-ту, брала активну участь в українському студентському житті. Після Лютневої революції 1917 р. повернулася в Україну, співпрацювала з селянською спілкою на Уманщині. Згодом працювала в Українській Центральній Раді, в Генеральному секретарстві закордонних справ. За доби Гетьманату в секретаріаті Міністерства закордонних справ. У кінці 1918 р. емігрувала до Австрії. Закінчила філософський ф-т. Віденського університету. Після захисту дисертації на тему «Богдан Хмельницький та ідея української державності» отримала ступінь доктора філософії. Працювала викладачем у Віденській сільськогосподарській академії. Брала участь у роботі жіночих організацій, зокрема, у роботі Міжнародної жіночої ліги миру і свободи, була делегатом на конгресах Ліги у Відні, Дрездені, Гаазі, Амстердамі, Парижі та Вашингтоні. На початку 1920 років захопилася ідеологією марксизму, вступила до австрійської компартії. У 1925 повернулася до СРСР, спочатку – до Москви, потім – до Харкова. Працювала істориком, співробітником у системі Головліту, кіноуправлінні, у радіотелеграфному агентстві. У 1927 безпідставно заарештована і заслана, 1954 р. звільнена. Після реабілітації мешкала в Умані. Займалась літературною та громадською роботою.*

[12] *Дложевський Сергій (1889–1930) – філолог-класик, родом з Поділля, професор Київського, згодом Одеського університету й Інституту народної освіти, директор Історико-археологічного музею і член Наукового при ВУАН товариства в Одесі, засновник Одеського археологічного інституту. Дослідник історії Риму, грецької і римської культури, зокрема на Південній Україні.*

Здрастуй, Новий день!

Юрій КОСТЕНКО, в.о. Першого заступника Міністра закордонних справ України, вітає Ілхома ХАЙДАРОВА, Надзвичайного та Повноважного Посла Республіки Узбекистан в Україні

21 березня, у день весняного рівнодення, Посольство Республіки Узбекистан в Україні відзначало одне з найдавніших та найулюбленіших національних свят – весняний фестиваль Навруз (Новий день). Свято походить із давньоіранської культури та зв'язане з культом Сонця та іменем легендарного пророка Заратусти. Цього дня давні персидські царі одягали корону з зображенням сонячного річного циклу, брали участь у богослужіннях в Храмі Вогню і роздавали щедрі подарунки своїм підданим. Згодом свято вкоренилося у більшості народів Центральної Азії. І навіть прихід ісламу не вплинув на народний звичай святкувати Навруз. В Узбекистані Навруз проголошений державним святом за ініціативи глави держави Іслама Карімова ще до проголошення незалежності країни і вважається святом весни, молодості й добра. Традиційно зустріч „Нового дня" супроводжується веселими піснями та запальними танцями, театральними дійствами та виступами вуличних артистів, спортивними змаганнями та яскравими ярмарками. А ще Навруз вважається символом достатку та багатства. Тому в ці дні селяни починають весняні роботи з надією на щедрий врожай.

Відкриваючи урочисту частину вечора, Посол Республіки Узбекистан в Україні Ілхом Хайдаров подякував багаточисельним гостям за привітання та готовність розділити це велике свято. Він також зазначив, що Навруз – свято миру та дружби – має велику об'єднуючу силу, яка допомагає ознайомитися з давніми традиціями та звичаями, долучитися до самобутньої національної культури Узбекистану. Не оминули й тему двохсторонніх відносин між Україною та Республікою Узбекистан, які на сьогодні відзначаються особливим динамізмом. Так, у рамках святкування відбулася презентація проекту „Україна – Узбекистан: мости дружби", вже успішно реалізовується проект із перекладу сучасних авторів України узбецькою мовою.

Родзинкою вечора став показ мод, адже мода – це також невід'ємна частина культури. Увазі гостей представили нову колекцію провідних дизайнерів модної індустрії Узбекистану. Дівчата сміливо демонстрували яскраві барвисті наряди з шовку, атласу, бекасу та сюзане. На думку всіх глядачів модного дефіле, узбецьким кутюр'є чудово вдалося поєднати давні національні традиції з сучасними світовими тенденціями, що забезпечило своєрідним та оригінальним моделям цілком заслужені оплески.

Леся САВЧИН

Як стати щасливою на роботі

Золоті правила від Валентини Михайлової:

- **Робота рятує нас від трьох великих зол:** Нудьги, Пороку і Нужди.
- **Дивіться на речі ширше.** Те, що відбувається з нами в робочий час, важливий, але не єдиний елемент нашого життя.
- **Усвідомте, що щастя можна досягти.** Щоб перетворити потенційну можливість щастя на реальний факт, для початку потрібно усвідомити, що така можливість існує.
- **Оточуйте себе щасливими людьми…** навіть якщо для цього вам потрібно буде щось для них зробити.

Гендиректор ГДІП Павло КРИВОНОС нагороджує Валентину МИХАЙЛОВУ, голову профспілкового комітету ГДІП

Валентині подобається все починати з нуля. Будувати, закладати основи. Здійснювати задумане, викладаючись при цьому на всі сто. Це як у дитинстві на тренуваннях з художньої гімнастики. Валюша обожнювала, коли тренер пропонував їй і ще кільком дівчаткам залишитися додатково, щоб закріпити матеріал чи засвоїти більш складні вправи, які не всім по плечу. У неї теж не відразу все виходило, але терпіння і труд справді все перетирали. Завзятість у досягненні поставленої мети у Валі Кирилової від бабусі по батьківській лінії. Та була із сім'ї старовірів і всі приклади з життя, котрі вона наводила, були правильні, із біблійних казок. Від дідуся по материнській лінії, директора цукрового заводу, запозичила вміння слухати й, головне, – чути те, що до неї намагається донести співрозмовник. Батьки були суворими, але справедливими, визнає Валентина Іванівна.

«Виховували нас у залізних кліщах. Від мами я успадкувала хазяйновитість, жіночність. Батько, Іван Кирилов, заслужений художник України, графік, у 70-ті головний художник Києва, передав мені жорсткість і авторитаризм. Та іноді це дуже потрібні речі».

Скільки себе пам'ятає, завжди була трудоголіком. Робота завжди була на першому місці. Приходила першою та йшла з роботи останньою. Просто не розуміла, як можна гаяти час на смішні побутові справи. Адже життя так стрімко біжить і нерозумно перетворюватися на домогосподарку, простоюючи біля плити у фартуху та домашніх капцях. Чоловік і дочка завжди намагалися зрозуміти свою активну дружину та матір. І щоранку вона знову починала стрімкий марафон, який, між іншим, ніколи не викликав негативних емоцій, втоми чи роздратування – лише задоволення. «Те, що я тоді не додала своїй дочці, я віддаю Маші сьогодні. І лише нині розумію, чому онуків люблять більше», – каже Валентина Іванівна.

«Це творчий практик», – саме так відгукуються про голову профспілкового комітету Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв її співробітники. Так кажуть усі, хто знає цю ефектну зеленооку блондинку з бездоганною зачіскою, завжди підтягнуту і завжди на шпильках. Вона стверджує, що завжди ризикувала, повіривши в молодості, що ризик – благородна річ. До речі, це завжди себе виправдовувало. Михайлова завжди працювала з людьми. Відразу після декрету – в Інституті легкої промисловості, потім на фірмі, де шили і в'язали одяг для дитячих будинків, потім у Печерському райкомі партії. А потім був ГДІП, куди її рекомендували і який викликав страх навіть на рівні підсвідомості – адже маєш справу з дипломатами, практично з небожителями! Потім звикла. А далі її обрали головою профспілкового комітету. І сьогодні, коли, здавалося б, час не робить жодних знижок і поправок на стать, вік і займану посаду, вона примудряється організовувати безкоштовні екскурсії, пікніки, водить своїх підопічних до театру, посилає дітей співробітників ГДІПу до Хорватії та Криму за десятивідсотковими путівками. Інші 90% оплачує профспілка. У неї не зникає бажання прилучати всіх до спорту. І ось уже котрий рік у них проводиться Спартакіада. Це, так би мовити, для тіла. А для душі – конкурс молодих талантів (хоча, чесно кажучи, учасники хору «Калиновий гай» уже далеко не двадцятирічні). Раз на тиждень вона приходить на репетиції зі співу працівників відділу «Ремексплуатації», щоб із задоволенням поспівати українські народні пісні. Нещодавно хор отримав перше місце по Києву. Валентина з гордістю демонструє грамоту, яку найближчого понеділка понесе на летючку до Генеральної дирекцію. «Нехай керівництво знає, які таланти в нас працюють», – посміхається профспілковий бос.

Чи є в неї жіночі слабкості? Валентина Михайлова каже, що вся її нинішня сила вийшла зі слабкостей. «Сила – це те, що ти все життя протиставляєш слабкостям, і у певний момент вони зникають». Вихідні, я, утім, і всі вечори, вони з чоловіком присвячують онучці Машеньці. Ходять із нею до зоопарку, на атракціони, у лялькоий театр. Коли в

Підведення підсумків Міжнародного конкурсу дитячих малюнків серед дітей співробітників посольств

Співробітники ГДІП на екскурсії в Кам'янець-Подільському

ней різалися зуби, чи Машенька хворіла, бабуся теж була поруч. «Нехай молоді відпочивають, у них ще все попереду. І по вихідних їм, звісно, хочеться поспати». І якось язик не повертається уточнити в бабусі, де вона бере сили. Може, раніше інші люди були, про яких ще Маяковський писав, що якщо з цих людей робити цвяхи, то міцніших у світі не було б.

Останнім часом, у Валентини Іванівни з'явилося бажання трішки пригальмувати стрімкий темп життя. Не тому що втомилася, а просто, щоб не забути жодного кадру з надзвичайного часу дорослішання онучки, який ніколи не повторюється. Зліва на її робочому столі фотографія білявої дівчинки, найдорожчої для неї істоти на землі, а над столом «Золоті правила», котрі, як стверджували ті, хто прикріпив цей аркуш над столом глави профкому, допоможуть стати щасливою на роботі кожній людині. «Я не пручалася, молодь у нас мудра», – переконана Михайлова.

Хоч як дивно, та все, що задумує Валентина, збувається. Каже, тому що навчилася правильно мріяти. Адже мрії мають надзвичайну особливість – вони збуваються... «Я дуже хочу організувати екскурсію для наших співробітників у Рівне, на бурштиновий завод. Ви не уявляєте, яка це краса, а по дорозі там чудовий стародавній монастир. Туди не можна не заїхати», – задумливо каже Валентина Михайлова...

Юлія ВАЛЄЄВА

Валентина Михайлова з онукою Машею

Профспілкові збори з нагоди 15-річчя створення ГДІП

“Дембельський альбом”

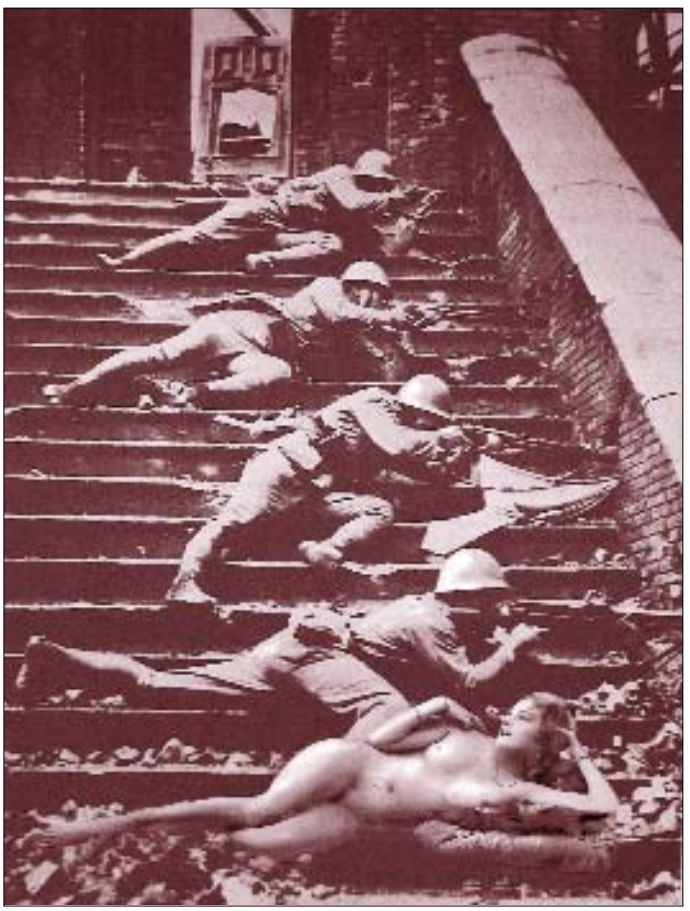
Автобіографічна сторінка

Володимир Попов та Олександр Алексєєв народилися в Києві, обидва – художники. Навчалися в Київському художньому інституті. 17 років працюють в Австрії. “Ми з колегою своїм, Олександром, познайомилися ще під час служби в армії, – розповів Володимир. – Це, звичайно, наклало відбиток на вибір теми. Служба була в нас свого часу непроста. І потім ми вирішили до цієї теми через багато років повернутися. Однак по-своєму. І назвали групу: “Попал”, а сам проект: “Дембельський альбом”.

Військова сторінка

“Військова тематика нині мусується з різних боків, – розповів далі Володимир. – Ми вибирали для себе здебільшого тему Другої світової війни. Точніше, на прикладах із цієї війни хочемо показати абсурдність будь-яких воїн. Тобто наші роботи немов абсурдні – такого в природі бути не може. Хоча є речі, які могли відбутися, – у нас там постійно фігурують німецький та радянський солдати разом. Тому що не солдати придумали війну, а розплачуються, як правило, вони. І от такий антагонізм, який до цього часу існує по відношенню до німецького та радянського солдата у свідомості різних людей, ми хочемо зруйнувати чи хоча б пом’якшити. Для цього накупили багато літератури, постійно продивляємося, вивчаємо – які траплялися ситуації, як одні й ті самі події, до висвітлення яких призвичаїлися в Україні, Росії, виглядають з точки зору австрійців чи німців. Та сама Сталінградська битва або бій танковий під Прохорівкою і таке інше. І, взагалі зробили багато відкриттів для себе”.

Ветеранська сторінка

“...Ветеранів там практично не залишилося. Спілкуємося на цю тему з простими людьми, яких це, відверто кажучи, мало цікавить. Узагалі, в Австрії це страшне табу. На цю тему говорити не прийнято. Як правило, чимало людей сприймають це як особисту образу. Коли починаєш розкривати очі на якісь речі, вони махають руками і знати цього не хочуть”.

“...Я хотів сказати, що якраз ветерани, на подив, реагують дуже по-товариськи, коли чують про “росіян”, які в них живуть і роблять виставку, – доповнив Олександр. – До того ж, це ветерани, яким після війни довелося відсидіти по 4–8 років у таборах. Раптом вони, вже діди, приходять на виставку і кілька гострих слів із матами весело вигукують, намагаються обійматися. І таке враження, що найкращих друзів зустріли. У мене особисто кількаразово були такі зустрічі на виставках”.

Творча сторінка

“...Ми займалися живописом, – сказали на завершення художники. – А військова тематика в такому вигляді – це досить новий проект. Хоча працюємо над ним уже кілька років, нарешті він вже нібито склався і може бути представлений у більш-менш закінченому вигляді. Хоча це – лише частка від нього, тому що є і відеофільм, і поєднання з живописом. Тому що тут у нас чисто фотоколажні моменти. Всього не можна, на жаль, показати. Проект ще перебуває на стадії розробки, ми збираємося далі над ним працювати. Що зробимо – постараємося привезти ще”.

Володимир СЕМЕНОВ

Відсутність і Присутність

Представники Посольства Грецької Республіки в Україні – гості виставки

Посол Грецької Республіки в Україні п. Харіс Димітріу під час відкриття фотовиставки

На фото зліва направо: **Пошивайло Тетяна, заступник директора Музею Івана Гончара, Ставрос Андріотіс, фотограф, Пошивайло Ігор, заступник директора Музею, та Петро Гончар, директор Музею спілкуються під час виставки**

Давня Греція була й залишається еталоном досконалості в усьому: мистецтві, політиці, науці. Саме давні греки заклали культурний фундамент сучасного світу. І саме Греція дає прекрасну нагоду здійснити подорож історичними епохами. Тут тісно переплелися античність і середньовіччя, період турецького правління й сучасність. Можливість відчути дух античної епохи, примірити на себе її досягнення сучасній людині дає археологія. Ознайомитися з визначними археологічними пам'ятками Еллади цінителі, знавці та любителі прекрасного змогли на виставці робіт „Відсутність і Присутність" грецького фотографа Ставроса Андріотіса. Урочисте відкриття експозиції відбулося 24 березня в Києві в Музеї Івана Гончара за участі Посла Греції в Україні п. Харіса Димітріу.

Увазі глядачів було представлено фотографії давньогрецьких міст, які збереглися до сьогодні, з унікальним довкіллям, з відчуттям атмосфери стародавніх храмів і театрів. Тут і руїни стародавньої фортеці, і фрагменти античних колон, і статуї прекрасних і сильних богів та богинь, а також інші шедеври стародавніх елладців, які символізували їхню віру не тільки в своїх богів, а й в абстрактні ідеї, котрі уособлювали Законодавство, Демократію, Любов, Надію.

Ставрос Андріотіс народився в Греції. Навчався фармакології в Афінському університеті та фотомистецтву в Афінському центрі фотографії. Свої знання та вміння вдосконалював у Міжнародному центрі фотографії в Нью-Йорку. В 1999 р. Ставрос став переможцем Міжнародного конкурсу з візуальних мистецтв у Нью-Джерсі, а в 2000 р. здобув першість у Національному фотоконкурсі Галереї Нексус. Фотомитець мав дві персональні виставки у 2002 і 2003 роках у галереях "Астролавос" (Афіни) та "Гізі" (Санторіно). Останні два роки активно фотографує грецькі та італійські пам'ятки археології.

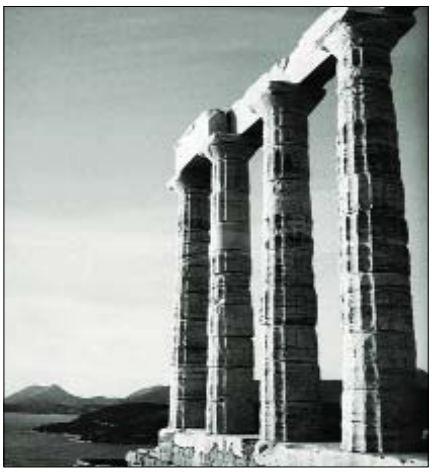
Леся САВЧИН

Фото Богдана Пошивайла

Світ єдиний

Столична „Галерея 36”, що на Андріївському узвозі, сміливо може претендувати на звання мистецького закладу народної дипломатії. Двері виставкового центру завжди відкриті не тільки для професійних художників, письменників, музикантів, журналістів, а й всіх тих, хто вважає культуру необхідним атрибутом повсякденного життя кожної людини. Тут демонструють свої роботи як вітчизняні, так і зарубіжні митці, маститі художники та початківці.

27 березня в „Галереї 36” відбулося відкриття персональної художньої виставки Володимира Смирнова „Світ єдиний”.

Володимир Смирнов, випускник Київського університету архітектури, лауреат премій імені Тараса Шевченка, Миколи Островського, має власне розуміння єдності цього світу. Останню чверть свого життя художник проживає в Ізраїлі, але вважає себе українським митцем. Його картини зберігаються в серці української столиці – Софії Київський. І водночас – прикрашають приватні колекції любителів живопису в Росії, Франції, Німеччині, США, Канаді, Ізраїлі. Митець-мандрівник, творчий шлях якого – це вічний пошук і нескінченна дорога, апріорі є громадянином світу та людиною Всесвіту...

Володимир СМИРНОВ

Крим, Бухара, Таллінн, Єгипет, Будапешт, Шотландія, Угорщина, Єрусалим, Ізраїль... і це ще далеко не весь перелік міст і країн, художньо відтворених В.Смирновим. Стоси малюнків та акварелей, взяті з куточків пам’яті численних подорожніх вражень художника, сміливо переконують, що світ єдиний. Та це не просто замальовки з натури, а більш високий рівень осмислення художньої дійсності. Як зазначає сам автор, всі роботи належать до жанру архітектурного пейзажу. За колоритом зображеного, глядач відразу може впізнати Крим, Росію, Україну чи Африку. У всіх картинах відчувається дух цих країн. Особливе місце в

Вечір в Авіньоні після дощу. Гуаш. 65х50. 2007 р.

Троїце-Сергієва Лавра. Осінь. Гуаш. 73х50. 2007 р.